

## II - ULEMÂ AİLELERİ



Arzu Güldöşüren  
Şenol Saylan  
Ayhan Yüksel  
Haşim Albayrak



## İSTANBUL'DA TAŞRALI BİR ULEMA AİLESİ: TRABZONLU MİRZADELER \*

Arzu GÜLDÖŞÜREN\*\*

Osmanlı uleması arasında payitahtı yani İstanbul'u merkez edinerek uzun müddet burada mukim olarak önemli ve büyük ulema aileleri meydana getirenler olduğu gibi taşrada buldukları yerde faaliyetlerini sürdüren ulema aileleri de vardır. Bunun haricinde kısa bir müddet içinde birbiri ardına taşradan İstanbul'a gelerek İstanbul medreselerinde kendilerine yer bulan/yer açan taşralı ulema aileleri mensupları da vardır. Osmanlı ulemasıyla ilgili çalışmalar arasında ulema aileleri özellikle de taşralı aileler üzerinde fazla durulmayan bir araştırma alanı olarak kalmıştır. Mevcut çalışmalarda çoğunlukla İstanbul merkezli önemli ulema ailelerine yer verilmiş,<sup>1</sup> bu ailelerin ilmiye sınıfı içindeki etkinlikleri daha doğrusu sahip oldukları imtiyazlar ön plana çıkarılmıştır. Anadolu'dan gelerek ilmiye sınıfı içinde kendilerine yer bulmaya çalışan ve aslında İstanbul merkezli ailelerin küçük birer kopyası olan taşralı ulema ailelerinden ve faaliyetlerinden yeterince bahsedilmemiştir. Hâlbuki bu ailelerin mensupları gerek İstanbul'da gerekse kendi memleketlerinde birtakım faaliyetlerde bulunarak önemli görevler icra etmişler, her zaman büyük ve önemli ulema aileleri kadar ön planda yer almasalar da teşkilat içinde varlıklarını ve etkilerini sürdürmüşlerdir. Bu makalede haklarında dağınık halde birtakım biyografik malumatlar bulunmakla birlikte bugüne kadar yapılan çalışmalarda bir aile olarak kendilerinden bahsedilmeyen Trabzonlu Mirzadeler ele alınacak, böylelikle medrese tahsilinde bulunmak için Trabzon'dan İstanbul'a gelen taşralı bir ulema ailesinin İstanbul'daki ve Trabzon'daki izleri sürülmeye çalışılacaktır.

Mirzade ailesi nasıl ortaya çıkmıştır? Aile üyeleri Trabzon'da ve İstanbul'da ne tür bir eğitim almıştır? İstanbul medreselerinde ne şekilde göreve başlamış ve ilerlemiştir?

\* Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan belgeleri gönderme nezaketini gösteren Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Kültür ve Tescil Dairesi Başkanı Adnan Tüzen Bey'e teşekkür ederim. Ayrıca bazı arşiv belgelerini temin etmeme yardımcı olan İSAM Kütüphanesi Dökümantasyon Müdürü Cemal Toksoy Bey'e ve İstanbul Müftülüğü Şer'iyecileri Arşivi'nden Dr. Ayhan Işık'a da müteşekkirim.

\*\* Dr., Bilim ve Sanat Vakfı, guldosurenarzu@yahoo.com

1 Ulema aileleriyle ilgili bazı çalışmalar için bkz. Majer Hans Georg, *Vorstudien zur Geschichte der Ilmiye im Osmanischen Reich. I. Zu Uşşakizade, seiner Familie und seinem Zeyl-i Şakayık*, Münih 1978; Faruk Bilici, "Büyük Bir Şeyhülislam Ailesinin Son Halkası: Dürrizade Abdullah Efendi", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991); Yusuf Küçükdağ, *II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi*, (İstanbul: Aksaray Vakfı Yayınları, 1995); Atabey Kılıç, *Mirzazade Ahmed Neyli ve Divanı*, (İstanbul: Kitabevi, 2004); Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi", *Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006); Tahsin Özcan, "Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislam Ailesi: Pirizadeler", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, cilt 2, s. 380-390. Arzu Güldöşüren, "Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzade Örneği", *BSV Bülten*, 65 (Eylül-Aralık 2007); Yaşar Sarıkaya, *Merkez İle Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi Ebu Said el-Hadimi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008); Zeynep Altuntaş, "Kevakibizadeler: Osmanlılarda Bir Ulema Ailesi", *BSV Bülten*, 67 (Mayıs-Ağustos 2008); Tubanur Saraçoğlu, "Fenari Ailesi (Fenarizadeler) ve Aile Vakıflarına Bağlı Yapılar, *Uluslararası Molla Fenari Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009 Bursa) Bildiriler, s. 65-86.

Müdürlük vazifesi dışında başka görevlerde bulunmuşlar mıdır? Aile üyelerinin tarikatla bağlantısı mevcut mudur? Vakıfları var mıdır? Entellektüel faaliyetleri nelerdir? gibi sorulara Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, biyografi kaynakları ve mevcut literatür çerçevesinde cevap aranacaktır.

### Ailenin Şeceresi

Mirzade ailesini taşralı bir ulema ailesi olarak adlandırmamıza sebep olan hat Trabzonlu Mirzade Hasan Rüşdü Efendi ve oğulları üzerinden yürüyen koldur. Trabzon'daki Musa Paşa Camii'nin vakfiyle ilgili bir ilamda geçen Seyit Hafız Hasan ibni Ömer ifadesinden hareketle ailenin tespit edebildiğimiz en eski atasının Ömer Efendi olduğunu söyleyebiliriz.<sup>2</sup> Mesleği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Ömer Efendi'nin Mehmed Efendi, Mehmed Salim Efendi ve Hasan Rüşdü Efendi adlı üç oğlu vardır. Mehmed Efendi'nin, Mustafa Eşref Efendi ile birlikte ismi tespit edilemeyen bir oğlu daha vardır. Mustafa Eşref Efendi amcası Hasan Rüşdü Efendi'yle Musa Paşa Camii vakfının mütevellilik hizmetini yürütmüştür. Eşref Efendi'nin vefatıyla bu vazife oğulları Mehmed Sıdkı Efendi ve Mehmed Hakkı Efendi'ye ve onun ismini tespit edemediğimiz kardeşinin oğlu Necmeddin Efendi'ye intikal etmiştir. Ömer Efendi'nin diğer oğlu Mehmed Salim Efendi'nin mahdumu Mehmed Şevki Efendi kâtiplik vazifesinde bulunmuş, onun oğlu Mehmed Salim Efendi yine babası gibi Trabzon'da kâtiplik görevini yerine getirmiştir.<sup>3</sup> Ömer Efendi'nin üçüncü oğlu Hasan Rüşdü Efendi ve çocuklarının faaliyetleri neticesinde Mirzadeler taşralı bir ulema ailesi vasfını kazanmıştır.

Hasan Rüşdü Efendi'nin oğulları<sup>4</sup> Ahmed Raşid Efendi d. 1250 (1834-1835)<sup>5</sup> Mehmed Rasim Efendi d. 1258 (1842-1843)<sup>6</sup> ve Mahmud Esad Efendi d. 1271 (1854-1855)'dir.<sup>7</sup> Musa Paşa Camii'nin vakfiyesiyle ilgili yazışmalarda Hasan Rüşdü Efendi'nin Ömer Vasfi adlı bir oğlundan daha bahsedilmektedir ki hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.<sup>8</sup> Kaynaklarda Ahmed Raşid Efendi'nin herhangi bir çocuğuna rastlamadık. Mehmed Rasim Efendi'nin tespit edebildiğimiz tek oğlu Adliye hâkimlerinden Şevket Bey olup vazifesi dışında hayatı hakkında bir bilgi elde edemedik.<sup>9</sup> Mahmud Esad Efendi'nin oğlu hâkim, savcı Salih Esad Alperen,<sup>10</sup> kızları Trabzon'daki İskender Paşa Mektebi'nin muallimleri Vasfiye ve Behice Hanımlardır.<sup>11</sup> Musa Paşa Camii'nin vakfiyesiyle ilgili kayıtlarda Mahmud Esad Efendi'nin

2 Mehmet Kurnaz, *Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Eğitim Vakfı, 2003), s. 34.

3 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *EV MKT CHT*, 545/222.

4 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970), s. 346-347; Zübeyde Cihan Özsayiner, "Trabzonlu Hattatlar", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslar arası Komitesi 17. Sempozyum Bildirileri 18-23 Eylül 2006*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Yayınları, Trabzon 2011, s. 43; Mehmet Akif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2009), s. 512.

5 Ebülula Mardin, *Huzur Dersleri*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), II-III, s. 353-354; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 34.

6 Mehmed Rasim Efendi, oğlu tarafından uzunca boylu, yakışıklı, melihu'l-vech, mütevazi, nazik, müdedeb, gayet temiz giyinir bir kişi olarak tarif edilmiştir. bkz. İnal, *Son Hattatlar*, s. 297-301; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, (İstanbul: Yayın Matbaacılık), s. 226; Özsayiner, "Trabzonlu Hattatlar", s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 869; "Rasim Efendi", *Meydan Larousse*, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, X, s. 469.

7 İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi, *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 218; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199-203; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996), II, s. 313-314; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, haz. Mustafa Keskin, (Ankara: TTK Yayınları, 2008), XI, s. 24; Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri*, (İstanbul: Sarıca'nlar Basım Art, 2005), s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin (KS) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiye Tarikati*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), s. 162.

8 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *EV.MKT.CHT*, 545/222.

9 İnal, *Son Hattatlar*'da ondan; "Hadis-i şerif dersinde bir müddet bize refakat eden oğlu -Adliye hakimlerinden Şevket Bey-" ifadeleriyle bahsetmektedir. bkz. s. 297.

10 Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954, (TBMM Vakfı Yayınları), VII, s. 1075-1076; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 98; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24.

11 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2008), I, s. 347.

Mehmed Rüşdü Efendi isimli bir oğlundan daha bahsedilmektedir ki kendisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.<sup>12</sup>

Mirzadeler, bir ulema ailesi olmaları yanında aynı zamanda Trabzon'un önemli eşraf ailelerinden biridir. Nitekim Trabzon *Salnamelerinde* yer alan “*Vilâyet eşrâf ve mütehayyizânından hâiz-i rütbe olanların esâmisi*” adlı listelerde Mirzade ailesinin mensuplarına tesadüf etmekteyiz. Devletçe resmen eşrâf sınıfı içinde kabul edilen ailelerin yer aldığı *Salnamelerdeki* “eşrâf listesi” devlet protokolü içinde vilayette yer alan en büyük rütbeliden en küçüğe doğru Trabzonluları içermektedir. Görevi gereği veya emekli olduğu için başka yerlere yerleşen, Trabzon'da bulunmayan kişilerin adlarının da zikredildiği bu listelerde yer alan ailelerin Trabzon'un eşrâf sınıfını oluşturduklarının altı çizilmekte kişisel özelliklerinin adeta ikinci plana itildiği vurgulanmaktadır.<sup>13</sup> Listelerde Mirzade ailesi üyeleri “*ilmiye*” başlığı altında yer almıştır. Mirzade Hacı Hafız Esad Efendi, İstanbul müderrisi olarak kaydedilmiş, aileyle bağlantısını tespit edemediğimiz Devriye müderrisi Mirzade Halil Efendi'nin ismi aynı listede zikredilmiştir.<sup>14</sup> Mahmud Esad Efendi tercüme-i halinde ailesinin iki önemli özelliğini, ulemeden ve Trabzon'un önemli eşraf ailelerinden olmasını vurgulayarak babasından “pederim Hasan Rüşdü Efendi vilayet-i Trabzon eşrâfından ve ulema sınıfından” ifadeleriyle bahsetmiştir.<sup>15</sup> “*Trabzon vilâyet eşrâf ve mütehayyizânından hâiz-i rütbe ve nişan olanların isim ve şöhretleriyle tarih-i taltifleri*”nin kaydedildiği başka bir listede Mirzade Halil Efendi ile birlikte Hasan Rüşdü Efendi'nin kardeşi Mehmed Efendi'nin torunu Mirzade Hafız Necmeddin Efendi'nin ismi kaydedilmiştir.<sup>16</sup>



### a. Eğitim Süreçleri

Hafız, reisülkurra ve Musa Paşa Camii mütevellisi olan Hasan Rüşdü Efendi'nin<sup>17</sup> tahsili hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamasak da üç oğlunun da ilk tahsillerini babalarından aldıklarını bildiğimizden Hasan Rüşdü Efendi'nin Trabzon medreselerinden birinde eğitim almış olabileceğini düşünüyoruz. Ahmed Raşid Efendi, Mehmed Rasim Efendi ve Mahmud

12 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *EV.MKT.CHT*, 545/222.

13 Kudret Emiroğlu, “Vilayet Salnamelerine Göre Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf”, *Kebikeç*, 14, Ankara 2002, s. 159-160.

14 Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2008), XX, s. 619-625.

15 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 218; Bu bilginin geçtiği başka bir yer için bkz. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 313.

16 Mirzade Halil Efendi'nin isminin karşısında “Bursa 21 B 1309/20 Şubat 1892”, Mirzade Necmeddin Efendi de ise “Edirne 3 N 1294/11 Eylül 1877” kaydı vardır. bkz. Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2007), XV, s. 409; XVI, s. 367.

17 İnal, *Son Hattatlar*, s. 346-347; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 512; Özsayiner, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 43.

Esad Efendi, Trabzon'da Musa Paşa mahallesinde doğmuş, üçü de babalarından hıfzı Kuran ile beraber mukaddimat-ı ulum okumuştur. Mehmed Rasim ve Mahmud Esad Efendi, babaları Hasan Rüşdü Efendi'nin hattat olması sebebiyle ondan sülüs ve nesih meşk etmiştir. En büyükleri Ahmed Raşid Efendi'den sonra sırasıyla tahsillerini devam ettirmek için İstanbul'a gelmiş ve eğitimlerine burada devam etmişlerdir.

Mirzadelerden önceki ya da sonraki dönemlerde ilim tahsili için Trabzon'dan İstanbul'a gelen müderrislere rastlamaktayız. Nitekim II. Mahmud döneminde İstanbul müderrisleri arasında Anadolu vilayetlerinden gelenler içinde Trabzonlu müderrisler 11 kişi ile yedinci sırada yer almıştır.<sup>18</sup> II. Abdülhamid döneminde bu sayı daha da artmış, Anadolu vilayetlerinden gelenler arasında Trabzon doğumlu müderrisler 36 kişi ile birinci sıraya yükselmiştir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Coğrafi şartların zorluğu ve bölge topraklarının azlığı yanında bölgedeki anarşi hadiselerinden kaçan Müslümanların Batı'ya doğru göçü, ekonomik ve geleneksel yoksunluk bunlar arasındadır. Mahalli hanedanlarla ilgili var olan sıkıntılardan dolayı bölgenin gençleri için ilmiye mesleği bir fırsat olmuştur.<sup>19</sup> Bütün bu hadiseler insanları kaçınılmaz olarak merkeze itmiştir. Mirzade ailesi örneğinde Hasan Rüşdü Efendi'nin çocuklarının birbiri ardı sıra İstanbul'a gelmelerinde tüm bu sebeplerin etkisi olmakla birlikte ilim tahsilinde bulunma isteği, ilmiye basamaklarında yükselerek teşkilat içinde önemli görevlerde bulunma düşüncesi, ilmiye sınıfının sahip olduğu ayrıcalıklara ve toplumdaki saygın konuma ulaşmak gibi başkaca amiller de etkili olmuş olmalıdır.

Ailenin en büyüğü olan Ahmed Raşid Efendi, İstanbul'a geldikten sonra cami derslerine devam etmiş, tahsilini ikmal ettikten sonra icazet almıştır.<sup>20</sup> Mehmed Rasim Efendi, abisinin ardından İstanbul'a gelmiş, Laleli Camii'nin meşhur dersiamlarından Laz Hasan Efendi'den<sup>21</sup> Sultan Selim Camii'nde sabah derslerini okumuş, yine o devrin değerli üstatlarından İstanbullu Şevket Efendi'nin derslerine katılarak istifade etmiştir. Ulemanın meşhurlarından Hafız Galib Efendi ile Zerdecizade Efendi'nin de derslerinde bulunmuştur. Hocası Hasan Efendi'nin ders sırasında sorduğu sorulara verdiği cevaplar sebebiyle 1292 (1875-1876)'da tertip edilen icazet merasiminde ders arkadaşlarının baş tarafına oturtularak taltif edilmiştir.<sup>22</sup> Ailenin en küçük üyesi olan Mahmud Esad Efendi, 1283 (1866-1867)'de 12 yaşında iken İstanbul'a gelmiş, Sultan Bayezid Medresesi'nde ulum-ı âliye ve âliyye tahsil ettiği gibi Farsça, Mesnevi-i şerif ve diğer derslere de katılmıştır. Rizeli Muhammed Ferhad Efendi'nin Süleymaniye Camii'ndeki derslerine devam etmiştir. 1298 (1880-1881) yılında Meşihat dairesinde yapılan imtihanda birinci dereceden ehliyet elde ettikten sonra Süleymaniye Camii'nde yapılan merasimde icazet almıştır.<sup>23</sup>

### b. Meslek Hayatları

Mirzadeler, ilmiye teşkilatı içinde müderrislik, huzur dersi hocalığı, imamlık gibi vazifelerde bulunmuş, bunun dışında sahip oldukları ehliyet ve kabiliyet sebebiyle aralarından Darbhane'de görev alanlar da olmuştur. Hasan Rüşdü Efendi, Musa Paşa Camii'nin imamlığı

18 Arzu Güldöşüren, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Uleması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, (İstanbul 2013), s. 117.

19 Halil İbrahim, Erbay, *Teaching And Learning In The Madrasas Of Istanbul During The Late Ottoman Period*, (London 2009), s. 113.

20 Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 354; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 34.

21 Laz Hasan Efendi, 1249 (1833-1834)'de vefat etmiş, cenazesi Bayezid Camii'nde kılınmıştır. bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (İstanbul: YKY, 1999), IV-V, s. 809-810.

22 İnal, *Son Hattatlar*, s. 297; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 869.

23 Ulum-ı âliye ve âliyye-i şer'îye ve akliye ve farisiye ve Mesnevi-i şerif ve ulum-ı saire tahsiliyle tekmil-i nüсах ederek” *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 218; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 313; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; Bal, *Trabzon'un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 162.

ve mütevelliliği vazifesini yürütmüştür. Hayatı müddetince birçok talebe yetiştirmiştir. Aynı zamanda hattat olması hasebiyle Orta Hisar Camii'nin yanındaki odada belirli günlerde isteyenlere yazı talim ettirmiştir.<sup>24</sup> Büyük oğlu Ahmed Raşid Efendi, Ruus imtihanında ehliyetini ispat ederek İstanbul'da müderrislik ve dersiamlık vazifesini yerine getirmiş, talebesine icazet de vermiştir. İlmiye tarikine girişi 2 Cumadelula 1291 (17 Haziran 1874)'de İbtida-i Haric müderrisi olmasıyla başlamış,<sup>25</sup> 27 Receb 1296 (17 Temmuz 1879)'da Dersiyye-i Hüseyin Paşazade Mehmed Bey Medresesi'ne Hareket-i Haric,<sup>26</sup> 25 Şevval 1299 (9 Eylül 1882)'de Murad Efendi Medresesi'ne İbtida-i Dahil,<sup>27</sup> 21 Muharrem 1304 (20 Ekim 1886)'da Sultan Bayezid Camii'ndeki Dersiyye-i Sahhaf Karacaahmed Medresesi'ne Hareket-i Dahil müderrisi tayin edilmiştir.<sup>28</sup> Vefatından önce bulunduğu son vazife 13 Cumadelahire 1309 (14 Ocak 1892)'de 40 akçe ile tayin edildiği Yahya Efendi Medresesi Musıla-i Sahn müderrisliği olmuştur.<sup>29</sup>

Ahmed Raşid Efendi, müderrislik vazifesine ek olarak 1305 Ramazanında (Mayıs-Haziran 1888)'de padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine muhatap olarak tayin edilmiş, vefat ettiği 1313 Ramazanına (Şubat-Mart 1888)'e kadar fasilasız bu vazifeyi yerine getirmiştir.<sup>30</sup> 1305 Ramazanında (Mayıs-Haziran 1888)'de VIII. ders muhatabı,<sup>31</sup> 1306 Ramazanında (Mayıs 1889),<sup>32</sup> 1307 Ramazanında (Nisan-Mayıs 1890) ve<sup>33</sup> 1308 Ramazanında (Nisan-Mayıs 1891)'de VII. ders muhatabı,<sup>34</sup> 1309 Ramazanında (Mart-Nisan 1892),<sup>35</sup> 1310 Ramazanında (Mart Nisan 1893),<sup>36</sup> 1311 Ramazanında (Mart-Nisan 1894) ve<sup>37</sup> 1312 Ramazanında (Şubat-Mart 1895) VI. ders muhatabı<sup>38</sup> 1313 Ramazanında (Şubat-Mart 1896) V. ders muhatabı<sup>39</sup> olmuştur.

Mehmed Rasim Efendi, Beyazid Camii'nde Molla Cami'den başlayarak Kâdî Mîr'e kadar ders okutmuş, vefat ettiği için icazet verememiştir.<sup>40</sup> Rasim Efendi'nin ilmiyeye girişi 1 Rebiülahir 1292 (7 Mayıs 1875)'de Saniye-i Arifiye Medresesi'ne İbtida-i Haric müderrisi tayin edilmesiyle olmuş,<sup>41</sup> 29 Zilkade 1298 (23 Ekim 1881)'de Abdülvahid Efendi Medresesi'ne Hareket-i Haric müderrisi tayin edilmiştir.<sup>42</sup> Bir süre sonra hattatlıktaki mahareti sebebiyle ilmiye teşkilatı içerisindeki rütbesi yükselmiştir. 17 Şaban 1300 (23 Haziran 1883) tarihinde Meşihat'e yazılan tezkirede “fenn-i hak ve hutut-ı mütenevviadaki maharet-i kâmilesi manzur-ı âli buyurulan âsarı ile sabit olan Bayezid Camii'nde tedris ile işgal etmekte olan müderrisinden Rasim Efendi'nin rütbesi Musıla-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir”<sup>43</sup> denilmiştir. *Tarik Defterleri*'nde Musıla-i Süleymaniye müderrisliği ile ilgili bir kayda rastlamadık. Tayini yapılırsa da 1302 (1884-1885)'de vefat ettiği için muhtemelen bilfiil vazifede bulunamamıştır.

24 İnal, *Son Hattatlar*, s. 346-347; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 512; Özsayiner, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 43.

25 Millet Kütüphanesi, *Tarik Defteri (TD)*, nr: 68, vr. 172b; İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Tarik Defteri (TD)*, nr: 9.

26 (TD), nr: 68, vr. 162b; (TD); nr:9, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, *Tarik Defteri (TD)*, nr:8926, vr. 147a. Tafra kaydı vardır.

27 (TD); nr: 68, vr. 153b; (TD), nr: 10. Hareket kerd kaydı vardır.

28 (TD), nr: 68, vr. 145b; (TD), nr: 10.

29 (TD), nr: 11.

30 Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 354; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 34.

31 İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Huzur-ı Hümayun Müderrisleri Defteri, (HHMD)*, nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 476.

32 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 479.

33 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 482.

34 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 485.

35 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 488.

36 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 491.

37 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 495.

38 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 498.

39 Ahmed Raşid Efendi'nin ismi yuvarlak içine alınmış ve adının yanına “Rahimehullah” kaydı düşülmüştür. bkz. (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 501.

40 İnal, *Son Hattatlar*, s. 297.

41 (TD), nr: 8926, vr. 158b; (TD), nr: 9.

42 (TD), nr. 9. Tafra kerd kaydı vardır.

43 İnal, *Son Hattatlar*, s. 299.

Mehmed Rasim Efendi, ilmiye mesleğindeki vazifesi yanında hattatlıktaki mahareti sebebiyle Darbhane’de de görev almıştır. Yazılarını görüp beğenen ser-sikkeken, hattat Abdülfettah Efendi onu Darbhane’ye almıştır. Az zamanda hakkaklığı da öğrenmiş, sikke ressamı ve ser-sikkeken muavini olmuştur.<sup>44</sup> Abdülfettah Efendi ve muavini Rasim Efendi, Darbhane’de Osmanlı altın, gümüş para, nişan ve madalyonlarının; kaime (kağıd para) kalıplarının hak ve imalinde büyük bir maharet göstermişlerdir.<sup>45</sup> Rasim Efendi, Rusya ve Plevne muharebesinde yararlılıkları görülen askerlere verilecek madalyaların tuğra ve yazılarını da yazmıştır. Rusya harbi dolayısıyla subay ve erlere verilmek üzere ilk olarak çıkartılan madalya olan ve 1877’de ihdas edilen Rusya Muharebe Madalyası’nın çiçekli tipinin tuğra ve yazılarını yazmıştır. Bu madalyanın tuğrasının yanında çiçek mevcuttur. Rus harbi dolayısıyla subay ve erlere verilmek üzere çıkartılan ikinci tip madalya olan Rusya Muharebe Madalyası el-Gazili tipin tuğra ve yazıları da ona aittir. Sultan II. Abdülhamid’in Osmanlı Rus savaşını takiben el-Gazi unvanını almış olmasından dolayı, tuğra yanındaki çiçek motifi el-Gazi ibaresiyle değiştirilmiştir. Plevne savunmasında kahramanlıkları görülen askerlere verilmek üzere 1877’de ihdas edilen Plevne Madalyasının tuğra ve yazılarını da Rasim Efendi yapmıştır.<sup>46</sup>

Mahmud Esad Efendi, 27 yaşında Sultan Bayezid Medresesi’nde ders vermeye başlamış, tedrise başlamasından dört yıl sonra İstanbul Ruus-ı Hümayununa nail olmuş, 1314 (1896-1897)’de talebesine icazet vermiştir.<sup>47</sup> Mahmud Esad Efendi’nin müderrisliğe başlayışı 7 Rebiülahir 1303 (13 Ocak 1886)’da Salise-i Nusretiye Medresesi’ne İbtida-i Haric Müderrisi tayin edilmesiyle olmuş,<sup>48</sup> 21 Şevval 1311 (27 Nisan 1894)’de Ula-yı Ebubekir Efendi Medresesi’ne Hareket-i Haric, 1 Cumadelahire 1318 (26 Eylül 1900)’de Dersiye-i Katib Mustafa Efendi Medresesi’ne İbtida-i Dâhil,<sup>49</sup> 21 Rebiülahir 1328 (2 Mayıs 1910)’de Hamise-i Tetimme Medresesi’ne Musıla-i Sahn<sup>50</sup> Müderrisi tayin edilmiştir. Cerrah Mehmet Paşa Camii yakınındaki Gevher Han ve Haseki civarındaki Bayram Paşa Medreselerinin müderrisliklerinde bulunduğu bilgisi verilse de *Tarik Defterleri*’nde bu görevleri hakkında herhangi bir kayda ulaşamadık.<sup>51</sup> Musıla-i Sahn Müderrisi olduktan sonra rütbesinin Mahrec payesine kadar yükseldiği bilgisi verilmiştir.<sup>52</sup> Tefsir, Hadis, Fıkıh dersleri verdiği gibi Selatin-i İzam camilerinde vaaz ve nasihatte de bulunmuş, ahz-ı asker meclislerinde de görev almıştır.<sup>53</sup>

Mahmud Esad Efendi abisi Ahmed Raşid Efendi gibi huzur derslerinde de görev almıştır. Sultan Abdülhamid ve Sultan Reşad zamanlarında 1323 (Ekim-Kasım 1905) ile 1333 (Temmuz-Ağustos 1915) yılları arasında muhataplık vazifesini yerine getirmiştir.<sup>54</sup>1323

44 İnal, *Son Hattatlar*, s. 299. Oğlunun verdiği varakada “yakın vakte kadar paralar, onun çelik üzerine hak eylediği kalıplardan teksir edilenleri ile darp olunmakta idi. İmtiyaz madalyasının resmi ve haki de onundur. Sülüs ve talik yazılarla hak eylediği mühürlerin istiflerindeki zarafet ve yazılarındaki letafet her vech ile layıkı tahsindir. Abdülfettah Efendi’nin yazdığı yazılarla hak ettiği mühürlerde muaveneti sebk etmiştir” denilmiştir. Rado, *Türk Hattatları*, s. 226; Özsayiner, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 869; *Meydan Larousse*, X, s. 469.

45 M. Uğur Derman, “Sultan II. Abdülhamid Devrinde Hat ve Tezyini Sanatlarımız”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 88.

46 Eldem Edhem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2004), s. 269; Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*, (İstanbul: Kişisel Yayınları, 2001), s. 246-248.

47 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 313; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716; Larousse, X, s. 469; Gündüz, *Gümüshanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 162.

48 (TD), nr: 10.

49 (TD), nr: 11.

50 (TD), nr: 12.

51 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218

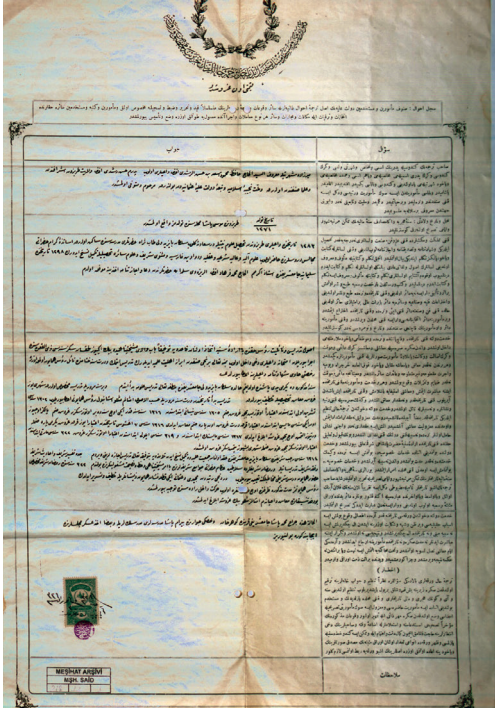
52 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, s. 314; Bal, *Trabzon’un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 34.

53 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218

54 1323 (Ekim-Kasım 1905) ila 1334 (Temmuz 1916)’da görevde bulunduğu bilgisi için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355. Gündüz, *Gümüshanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 162. İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*,



Ramazanında (Ekim-Kasım 1905)'de,<sup>55</sup> 1324 Ramazanında (Ekim-Kasım 1906)'da,<sup>56</sup> 1325 Ramazanında (Ekim-Kasım 1907)'de ve<sup>57</sup> 1326 Ramazanında (Eylül-Ekim 1908)'de VIII. ders muhatabı,<sup>58</sup> 1327 Ramazanında (Eylül-Ekim 1909)'da ve<sup>59</sup> 1328 Ramazanında (Eylül-Ekim 1910)'da VII. ders muhatabı,<sup>60</sup> 1329 Ramazanında (Ağustos-Eylül 1911)'de ve<sup>61</sup> 1330 Ramazanında (Ağustos-Eylül 1912)'de VI. ders muhatabı,<sup>62</sup> 1331 Ramazanında (Ağustos-Eylül 1913)'de V. ders muhatabı,<sup>63</sup> 1332 Ramazanında (Temmuz-Ağustos 1914)'de IV. ders muhatabı,<sup>64</sup> 1333 Ramazanında (Temmuz-Ağustos 1915)'de III. ders muhatabı<sup>65</sup> olmuştur.



İstanbul Muftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosyası, nr: 218

ken başı Abdülfettah Efendi padişahın iradesinin yerine getirilmesinin tabii bir durum olduğunu fakat eskiden beri devam eden usule göre sikke-ken mesleğinde birinin yerinin boşalması üzerine ayni silkde bulunan bir diğerinin göreve getirilmesiyle maaşının istihkak sahibine verilmesinin adet olduğunu belirtmiştir. Rasim Efendi'nin yerine istihkak ve kabiliyeti ortada olan muavin Sarım Bey tayin edilmiş, maaşı Sarım Efendi'nin maaşına ilave edilmiş, kalanı diğer sikke-kenlere tahsis olunmuştur. Dokuz aydan beri tamamı bu şekilde maaş almakta olduğundan şimdi "keen lem yekün" (hiç olmamış/yok) hükmüne konularak Rasim Efendi'nin

Taşra kökenli ulemanın pek çoğu gibi Mirzade ailesi mensupları da huzur derslerinde görevlendirilmiştir. II. Mahmud döneminde huzur derslerinde görev alan müderrisleri incelediğimizde taşra kökenlilerin birinci sırada bulunduğunu görürüz. Bu durum İstanbul'u merkez edinerek ilmiye mesleği içinde ve devlet teşkilatında önemli makamlara yükselmiş İstanbullu ulema ailelerine karşı taşra kökenli ulemanın gönlünü kazanmak için yapılmış bilinçli bir tercih olmalıdır. Zira taşra kökenli müderrisler padişahın huzurunda yapılan derslere katılarak bir taraftan maddi olarak taltif ediliyor, gönülleri hoş tutuluyor diğer taraftan da onların otoriteye yakın oldukları hissettirilmeye çalışılıyordu.

Mahmud Esad Efendi pek çok hususta olduğu gibi sikke-kenlikte de abisinin izinden gitmiş ve sikke-kenlik silkine şakird olarak girmiştir. Ressam-ı sikke ve sikkeken Mehmed Rasim Efendi'nin vefatı üzerine yerine kardeşi Sultan Bayezid Camii dersiamlarından Muhammed Esad Efendi'nin tayini için 17 Zilhicce 1301 (8 Ekim 1884)'de padişah iradesi çıkmıştır.<sup>66</sup> Sikke-

XI, s. 24. 1333 (Temmuz-Ağustos 1915)'e kadar görevde kaldığı bilgisi için bkz. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 313; Bal, *Trabzon'un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716.

55 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 539.

56 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 542.

57 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 546.

58 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 549.

59 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 553.

60 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 557.

61 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 560.

62 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 564.

63 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 567.

64 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 570.

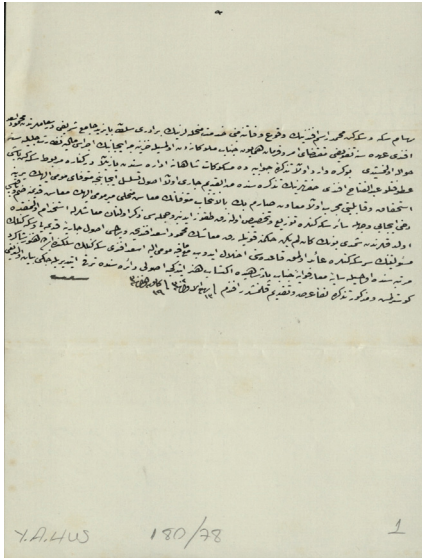
65 (HHMD), nr. 45; Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 573.

66 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), İDH. 929/73652.

maaşının biraderi Mahmud Esad Efendi'ye verilmesinin kadim usule aykırı bir durum olduğu belirtilmiştir. Böyle yapıldığı takdirde sikke-kenlik mesuliyetinin sikke-kenlere ait olmak ilkesini ihlal edeceği de ifade edilmiştir. Esad Efendi, sikke-kenlik mesleğine girmiş olsa da henüz şakird mertebesinde olduğundan meslekte ilerledikçe usulüne göre terakki ettirilmemesinin daha uygun olacağı söylenmiştir. Neticede, Mehmed Rasim Efendi'nin yerine kardeşinin tayini hakkındaki irade eskiden beri devam eden usule aykırı olacağından bu göreve Esad Efendi değil Muavin Sarım Bey tayin edilmiştir.<sup>67</sup>

Ailenin üçüncü kuşak üyelerinin vazifelerine gelince Mehmed Rasim Efendi'nin oğlu Şevket Bey'in hayatı hakkında ulaşabildiğimiz tek bilgi Adliye hakimlerinden olmasıdır. Mahmud Esad Efendi'nin oğlu Salih Esad Alperen 1887'de Fatih'de doğmuş, İbtidai ve Rüşdiye mekteplerinden sonra Mercan İdadi'sini bitirmiştir. Ardından İstanbul Hukuk Fakültesi'nden 1911'de alâ derece ile mezun olmuştur. Hakimlik ve savcılık yapmış, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Trabzon milletvekili olmuştur.<sup>68</sup> Esad Efendi'nin kızları Vasfiye ve Behice Hanımdır. Vasfiye Hanım, Edirne Kız Muallim Mektebi'ni, Behice Hanım ise İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirmiştir. Her ikisi de İskender Paşa Mektebi'ne muallime olmuşlardır.<sup>69</sup> Üçüncü kuşak Mirzadeler babalarının geçtiği eğitim süreçlerinden geçmemiş yani medrese eğitimi almamış, modern mekteplerde okumuştur. Fakat görevleri itibarıyla babalarının çok da uzağına düşmemiş, ilmiye mesleğinin modern zamanlardaki görevleri olan hâkimlik ve muallimlik vazifesinde bulunmuşlardır.

### c. Entelektüel Faaliyetleri



Başbakanlık Osmanlı Arşivi  
YA.HUS, 180/78

Mirzade ailesinin en önemli özelliklerinden biri hat sanatıyla ilgilenmeleri ve babaları Hasan Rüşdü Efendi ile birlikte Mehmed Rasim ve Mahmud Esad Efendi'nin dönemin önemli hattatlarından olmalarıdır. Hasan Rüşdü Efendi'nin Trabzon'da Kemer kaya (Sarmaşıklı) Camii'nin mihrabında ve kapısında hayli yazısı yanında evlerde levhaları vardır. Kemer kaya Camii'nin mihrabındaki Âl-i İmrân suresinin 34. ayetini 1306 (1888-1889) yılında o yazmıştır. Nitekim İbnülemin *Son Hattatlar*'da “Mehmed Rasim ve Mahmud Esad gibi iki fazıl ve değerli hattat yetiştirmesi onlara layık bir vâlid-i mâcid olduğunu isbata kafidir” ifadesini kullanmıştır.<sup>70</sup>

Mehmed Rasim Efendi, sülüs ve nesihî babasından öğrenmiş,<sup>71</sup> on iki yaşında iken yazıdan icazet almıştır. İcazet aldıktan sonra bir Kur'an-ı Kerim yazıp dayısı ulemadan Asım Efendi'ye hediye etmiştir. İstanbul'a geldikten sonra ilim tahsiline çalışmakla birlikte talik,

67 (BOA), YA. HUS. 180/78; Celil Ender, *Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv'in'deki Nümismatik İle İlgili Belgeler Kataloğu*, (İstanbul: Türk Nümismatik Derneği Yayınları, 1996), s. 128.

68 *Türk Parlamento Tarihi*, s. 1075-1076; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 98; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24.

69 Albayrak, *Millî Eğitim Tarihi*, I, s. 347.

70 İnal, *Son Hattatlar*, s. 346-347. “Küllema dehale aleyha Zekeriyya-mihrab. Nemmekahu Rüşdi 1306” (Zekeriyya mabede onun yanına her girişte yanında bir yiyecek bulurdu) Onu (yazıyı) Rüşdi yazdı. 1306 (1888) bkz. Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), I, s. 125; Hüseyin Albayrak, *Trabzon İskender Paşa Külliyesi*, (Ankara: Kozan Ofset, 1998), s. 28. Hüseyin Albayrak, *Trabzon İmarat (Hatuniyye) Külliyesi*, (Ankara: Kozan Ofset, 1998), s. 24; Özsayınar, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 43; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 512.

71 Talik ve celi de yazardı. bkz. Rado, *Türk Hattatları*, s. 226. Celi yazıları ve tuğraları olduğu bilgisi için bkz. Özsayınar, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 41.

celi yazılara da heves etmiş, az zamanda bu vadide de ilerlemiştir. İstanbul'da bir Kur'an-ı Kerim daha yazmaya başlamış, meşguliyetlerinin çokluğu sebebiyle 17. cüze kadar gelmiş, tamamlamaya muvaffak olamamıştır. Yazıdaki maharetini gören bazı kişiler tarafından Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'ye tavsiye olunmuştur. İstinsah ettirdiği kitaplar ziyadesiyle takdirini kazandığından henüz daha tahsilini bitirmeden Beyazid Medresesi'nde ders okutan hocaların gecelemesi için ayrılmış olan odalardan biri kendisine caize kabilinden verilmiştir. Yazıdaki şöhreti yayılınca civardaki müzehhip ve mücellidler siparişte bulunmuşlardır. Gündüzleri ders zamanının haricinde yazı yazmakla meşgul olmuştur.<sup>72</sup> Rasim Efendi'nin İstanbul'da Altunizade İsmail Paşa Camii'nde yazıları vardır.<sup>73</sup> Kitabeli bir kapıdan girilen avlu içinde yer alan caminin inşa tarihi ile banisini belgeleyen iki adet kitabeden biri avlu girişi üzerinde diğeri mihrap duvarının dış yüzeyinde bulunmaktadır. Her ikisi de Mehmed Rasim Efendi'nin talik hattıyla mermer levhalar üzerine yazmış olduğu manzum kitabelerdir. Yazdığı yazıların boyaları dökülse de yalnız mihrap ve kapılar üzerinde taşta hak olunan kısımlar kalmıştır. Trabzon'da Kadiri Dergâhında da levhaları mevcuttur.<sup>74</sup>

İbnülemin, *Son Hattatlar*'da Rasim Efendi için, "yazının envaında, fenn-i hakde kudreti zahir ve tuğrakeşlikte divan-ı hümayun tuğrakeşlerini gıpta ettirecek derecede mahir idi. Henüz genç denebilecek bir yaşta hayattan elini çekmeseydi mensup olduğu ilim ve sanatlarda tabir-i kadim ile yed-i tûlâ sahibi bir merdi mükemmel ve mükemmil olacağı şüphesizdi" ifadesini kullanmıştır.<sup>75</sup> Hattat Hamid Ayaç, hatta başlamasını sağlayan ilk karalamalardan birinin Rasim Efendi'ye ait 1293 tarihli V. Murad tuğrası olduğunu ifade etmiş, onun için "benim mutlak ilham kaynağım" demiştir.<sup>76</sup>

Mahmud Esad Efendi, babası ve abisi gibi hat sanatıyla uğraşmış, İstanbul'da ilim tahsil ederken aynı zamanda yazı ile de meşgul olmuş, sülüs, nesih ve talikde kesb-i marifet elde etmiştir. Birçok levha ve kitabe yazmıştır. Trabzon'da Hisar Camii'nin mihrabındaki "Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-haram" Bakara suresinin 149. ayetinin bir kısmı ile Hatuniye ve İskender Paşa camilerindeki ism-i Celal ve ism-i Nebi ile çihâr-ı yâr-ı güzînin ve Haseneynin ism-i mübarekleri onun yazısıdır.<sup>77</sup> Hatuniye Camii'nin ana giriş kapısı üzerindeki Tevbe Suresinin 18. ayetini 1301 (1883-1884)'de yazmıştır. İskender Paşa Camii'nin iç kapısındaki aynı ayeti de 1300 (1882-1839)'da kendisi yazmıştır. Yine aynı camide Hulefa-yı raşidin hazretlerinin isimlerini yazmıştır.<sup>78</sup> İbnülemin *Son Hattatlar*'da onun için "oğlu mütekaid

72 Yazdığı kıtalar bu yaştakilerin yazamayacağı kadar derecede güzel olduğundan üstüne bir nazarlık takılmasını -kebebe cemiyetine gelenlerden- bazı zevat tavsiye etmişler ise de babası muvafakat etmemiştir. İnal, *Son Hattatlar*, s. 297-299; Rado, *Türk Hattatları*, s. 226; Özsayiner, "Trabzonlu Hattatlar", s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 869.

73 Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; Özsayiner, "Trabzonlu Hattatlar", s. 41; *Meydan Larousse*, X, s. 469.

74 Hakan Arlı, "Altunizade Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, I, s. 231.

75 İnal, *Son Hattatlar*, s. 299. Celi yazıları ve tuğraları pek nefistir. Rado, *Türk Hattatları*, s. 226.

76 Hamit Ayaç hatıralarında bu olayı şöyle anlatmaktadır; Tuğra ile ilgili bardağı taşıran son damla ise Trabzonlu Mehmed Rasim Efendi'ye (1840-1884) ait siyah zemine beyazla yazılmış -aslî zerendud- olabilir. 1293 tarihli V. Murad tuğrasıdır. Böyle bir tuğra yazmak için elime kalemi aldığımı hatırlıyorum. Hat sanatı adına yaptığım ilk çalışma, hat sanatına başlamamı sağlayan ilk karalama herhalde buydu. Bu tuğra *Son Hattatlar*'ın 296. sahifesindedir ve bu gün de baktıkça hala o demleri yad ederim. Bu tuğra da yukarıdaki kadar olmasa bile hatalı ama benim mutlak ilham kaynağım. Rasim Efendi'nin mekanı cennet olsun. Amin. bkz. Talip Mert, "Hamid Bey'den Hatıralar", *Hattat Hamid Ayaç Kitabı*, haz. İsmail Yazıcı, (İstanbul: Kitabevi, 2002), s. 118. Trabzonlu Hattat Hafız Mehmed Rasim Efendi'nin (ö.1885) bir Kadir Gecesi sülüs ile üç satır halinde yazdığı Hadis-i Şerife sağlık içinde geçen günlerin iyi değerlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir. Metin şöyledir: "İğtenim hamsen kable hamsin, şebabeke kable heramik ve sıhhateke kable sekamik ve ferağake kable şuğlık ve ğınake kable fakirik ve hayatake kable mevtik" Manası: "Beş şey geçmeden beş şeyin kıymetini bil; Elden çıkmadan önce gençliğinin; hastalığa düşmeden önce sağlığının; meşguliyetten önce boş vaktinin; fakirliğe düşmeden önce zenginliğinin; ölmeden önce de hayatının." M. Hüsrev Subaşı, "Türk Hat Sanatında Sağlık", *Osmanlılarda Sağlık*, ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, (İstanbul: Biofarma), s. 121.

77 Mardin, Huzur Dersleri, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 162; Bal, *Trabzon'un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716.

78 Halen camiinin ana giriş kapısının üzerinde 1301 tarihinde yapılan onarıma ait bir ayet kitabe yer almaktadır. Onarım Kitabesi: Kalallahu Teala: "İnnema yamuru mesacidallahı men amene billahi vel yevmi'l ahir Sadakallahul Azim Ketebehu Esad 1301" Anlamı: Allahu Teala buyurdu: Allah'ın mescidlerini sadece, Allah'a ve ahiret gününe inanan

hâkimlerden Trabzon milletvekili Mehmed Salih Bey tarafından yazısı ve resmi ile beraber irae olunan tuğra bu sanatta yed-i tûlâ sahibi olduğunu isbat ediyor” ifadesini kullanmıştır.<sup>79</sup>

#### d. Meşayihle Münasebetleri

Diğer ulema ailelerinde olduğu gibi Mirzade ailesi üyelerinin de meşayihle sıkı bir münasebeti olmuştur. Aile üyelerinden Mahmud Esad Efendi, 1320 (1902-1903)’de hacca gitmiş, Medine’de bulunduğu sırada Şazeliye tarikatinden, İstanbul’da iken Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin Efendi ve Kürdistan’dan gelen Kasım-ı Küfrevi’nin büyük babasından Nakşibendiye-i Halidiye’den hilafet almıştır.<sup>80</sup> Oğlu Şevket Bey’in ifade ettiğine göre Mehmed Rasim Efendi, Tarikat-ı Kadiriye’ye muhib bir zattı.<sup>81</sup>

#### e. Nişanları

Osmanlı ulemasının çoğunda olduğu gibi Mirzadeler de nişanla taltif edilmiştir. Huzur derslerine muhatap olarak katılan Mahmud Esad Efendi’ye dördüncü rütbeden Mecîdi ve Osmâni nişanı verilmiştir.<sup>82</sup>

#### f. Hazireleri

Mirzadelerin bir kısmı diğer ulema ailelerinde olduğu gibi aynı hazireye defnedilmiştir. Mirzade Hasan Rüşdü Efendi, 1307 (1889-1890)’da Trabzon’da vefat etmiş, buraya da gömülmüştür.<sup>83</sup> Ahmed Raşid Efendi ve Mehmed Rasim Efendi İstanbul’da vefat etmiş, Merkez Efendi Mezarlığındaki aile kabristanında 2. Adaya defnedilmiştir. Mehmed Rasim Efendi, 1302 (1884-1885)’de bir Perşembe günü camide ders okuturken hastalanmış, 44 yaşında iken o gece kalpten vefat etmiştir.<sup>84</sup> Ahmed Raşid Efendi, 3 Şevval 1312 (30 Mart 1895)’de vefat etmiş, mezar taşı kitabesini küçük kardeşi Mahmud Esad Efendi, sülûs hatla yazmıştır.<sup>85</sup> Mahmud Esad Efendi, babası gibi Musa Paşa Camii’nin

---

kimseler onarır. Ulu Allah doğruyu söyledi. (Tevbe süresi, ayet 18’den) Onu Esad yazdı. 1301 (1883-84) Kitabe yazan hattat Trabzonlu Mahmud Esad Efendi olup camideki diğer yazıları da kendisi yazmıştır. Hafız Mahmud Esad Efendi (1856-1914) ayrıca 1300/1882-83 yılında onarılan İskender Paşa camii’nin de yazılarını yazmıştır. Murat Yüksel, *Türk İslam Eserleri*, I, s. 69. Mustafa Yazıcı, *Trabzon Evliyaları*, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Turizm ve Tanıtma Müdürlüğü, 1995), s. 123. Şamil Horuloğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, (Ankara: Er Ofset Matbaacılık), s. 83. Albayrak, *Trabzon İmaret (Hatuniyye) Külliyesi*, s. 21-22. Albayrak, *Trabzon İskender Paşa Külliyesi*, s. 26; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24. Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716.

79 Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 203.

80 Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; Bal, *Trabzon’un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 716. Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Efendi’den Şazeli tarikatı usulü üzere icazet, Halidi ve Nakşibendi hilafeti aldığı bilgisi için bkz. Gündüz, Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin, s. 161-162.

81 İnal, *Son Hattatlar*, s. 299.

82 *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 314. İlmi rütbesi Hareket-i Dahil’e terfi etmiştir.

83 Mezar taşı kitabesinde Mevtü’l alimi ke mevtü’l alem

*Kemâli zühdü takva edenler görüser hakkı*

*Gönül vermez bu dünyayı deniye gözetir hakkı*

*Bu Mirzade Hasan Rüşdü Efendi’yi candan gör kim*

*Kemâli istikametle amelde buldu ol hakkı*

*İşitdi “irci” emrin gönülden didi yâ rab*

*Senin emrinde can kurban edem o vuslatın hakkı*

El’âlimü’l’âmil Şeyhülhattatîn ve Reisülkurraü’l kâmilin Hafızu’l-Kur’an Es-seyyid Hasanü’l-Rüşdü Efendiyyü’l arif bi Mirzade el-imam bi Camii Musa Paşa ruhu şerifine Fatıha 1307 (1889/1890). bkz. İnal, *Son Hattatlar*, s. 346-347; Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 512; Özsayiner, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 43.

84 Mezar taşı kitabesinde; Hüvel-Hallaku’l-Baki Bu dünya-(y) fanide Rasim Efendi oldu gayret-yab, Fünûn u ilme mahir, âlem içre oldu şöhet-yâb. Edip say, cemilullah için tedris-i ilm etti, Nihayet ..... ders verirken âh rihlet-yâb. Elinde hüsn-i hat ve hüsn-i hak gayetle müstahsen, Olup ressam-ı sikke, sikke-kenlikle teşerrüf-yâb. Olurdu istikamette ne mümkün Hak’tan ayrılmak Habib-i kibriyânın sohbetinde ola izzet-yâb. Gözüm yaşı akıp âh can ... fevtine tarih Mehmed Rasim Efendi ... adne vuslat-yâb. Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları), s. 162. İnal, *Son Hattatlar*, s. 299; Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XI, s. 24; Rado, *Trabzonlu Hattatlar*, s. 226. Özsayiner, “Trabzonlu Hattatlar”, s. 41. Bal, *Trabzonlu Simalar ve Aileler*, s. 869. 1842-1885 Hattat, tuğakeş, darbhane hak ressamı, hafız Mehmed Rasim Efendi. M. Orhan Bayrak, *İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, (İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını, Aksüt Matbaası, 1979), s. 136.

85 Mezar taşı kitabesinde; Mevtü’l alimi ke-mevtü’l alem Sultan Bayezid Camii şerif mucizlerinden ve Huzur-ı hümayun

mütevelliliği vazifesini yürütürken Trabzon'da ikamet ettiği sırada Birinci Dünya Savaşı başlamış, Trabzon'un Rumlar tarafından işgali üzerine Merzifon'a gitmiş ve orada bir kandil gecesi 1332 (1913-1914)'de vefat etmiştir.<sup>86</sup> Ailenin tespit edilen en son üyesi Salih Esad Alperen, İstanbul'da emekli yaşamını sürdürdüğü sırada 18 Kasım 1959'da ölmüştür. Anadolu hisarı mezarlığında toprağa verilmiştir.<sup>87</sup>



Mehmed Rasim Efendi ö. 1302 (1884-1885)



Ahmed Raşid Efendi ö. 3 Şevval 1312 (30 Mart 1895)

## Ailenin Fiziki Mirasları

### a. Vakıfları

Mirzade ailesi mensupları memleketlerindeki vakıf eserlerine nezaret etmiş, Trabzon'da bu vazifeyi yerine getirecek kimse kalmadığında aile mirasına sahip çıkmak için İstanbul'dan Trabzon'a giderek bu görevi yerine getirmişlerdir. Ailenin cediti olarak tabir ettiğimiz Mirzade Hasan Rüşdü Efendi, Musa Paşa Camii'nin mütevelliliği vazifesini yerine getirmiştir. Vefatından sonra oğlu Mahmud Esad Efendi, babasından kalan hisseleri almak için harekete geçmiştir. Esad Efendi'nin faaliyetleriyle Trabzon'daki Musa Paşa Camii Vakfı tevliyetinin kuşaktan kuşağa mutasarrıfları olan babası Mirzade Hasan Rüşdü Efendi'den kalan rub' ve amcasının oğlu Mustafa Eşref Efendi'den mahlûl olan nisf hisselerin kendisiyle diğer varislere verilmesi için Trabzon niyabetinden iki kıta ilam verilmiştir.<sup>88</sup> Fakat sonrasında Evkaf hazinesince vakfın

ders-i şerifi muhatablarından El-alimü'l amil Mirzade es-Seyyid Ahmed Raşid Efendi et-Trabzoni ruh-ı şerifine el-Fatiha fi Şevval sene 1312 (1895). bkz. Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*, s. 162. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 354. 1319/1904 de vefat ettiği bilgisi için bkz. Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, XI, s. 24.

86 Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s. 355; İnal, *Son Hattatlar*, s. 199; Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, XI, s. 24. 27 Kanunisanı 1333 (1917) yılında vefat ettiği bilgisi için bkz. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, s. 314; Bal, *Trabzon'un Köklü Aileleri*, s. 41; Bal, *Trabzonlu Sımlar ve Aileler*, s. 716; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyatiddin*, s. 162.

87 *Türk Parlamento Tarihi*, VII, s. 1075-1076.

88 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *BEO* 1040/77927. Konuyla ilgili diğer belgeler için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Trabzon Şer'îye Sicilleri* 1939/2; *BEO EV.MKT* 1503/81; *BOA EV.MKT* 1503/82; *BOA EV.MKT.CHT* 321/94; *BOA EV.MKT*.

vakfiyesi bulunmadığı beyan edilmiş ve mütevellilik vazifesinin aileden alınması gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Bayezid Camii dersiamlarından Trabzonlu Mahmud Esad Efendi tarafından zikredilen hisselerin kendisiyle diğer varislere tevcihi için bir arzuhal takdim edilmiş ve neticede olay Şura-yı Devlet'e havale olunmuştur.<sup>89</sup> Meclis-i Evkaf, vakfın zabtının Şura-yı Devlet kararına bağlı bulunduğunu belirtmiştir.

Şura-yı Devlet, vakfın vakfiyesi mevcut olmadığından zikrolunan hisselerin meclis-i Evkaf tarafından zabt edilmesini istemiştir. Buna karşı Mahmud Esad Efendi, vakfın vakfiyesi olmasa da hayratı mamur ve mevcut olduğundan tevliyeti ise kadim teamül sebebiyle evlad-ı vakıftan olanlara münhasır bulunduğundan teamüle göre hareket edilmesinin uygun olduğunu ifade etmiştir. Evkaf hazinesinin dayandığı ve Şura-yı Devlet'in tefsir etmiş olduğu hükmün bir tarafa merbutiyeti olmayan ve hayratı bulunmayan vakıf tevliyetleri için geçerli olduğunu savunmuştur. Başka bir örnekten hareketle buranın eskiden de vakfiyesi yoktu ve tevcih ediliyordu şimdi neden edilmesin demiştir. Yazışmaların devamında vakfiyesi mevcut olmayan vakıf tevliyetlerinin Evkaf hazinesince zabt edileceği, Şura-yı Devlet'in mazbatasını gereğince böyle hareket edilmesi istenmiştir.

Evkaf Nizamnamesi'nin yirmi altıncı maddesini yorumlayan Şura-yı Devlet'in dayandığı karar gereğince bu gibi tevliyet cihetlerinin tevcihi için zikredilen maddede bulunan tevcih şartlarının tamamen mevcut olması gerektiğinden hâlbuki Musa Paşa Camii vakfının vakfiyesi mevcut ve mukayyed olmadığından istenilen şartları taşımadığı ortada olduğundan, hayratın mevcut ve mamur olması tevcihe sebep teşkil etmeyeceğinden vakfın hazinece zabtı uygun görülmüştür.

Vakıf sistemindeki uygulamada, eğer vakfiyede müteveli tayini şart koşulmuş ise beratla veya hüccetle yapılan atamalarda buna uygun hareket edilmeye çalışılmaktaydı. Vakfiye kaybolmuş veya benzeri sebeplerle atamanın nasıl yapılacağı bilinmiyorsa, vakfın zarar görmemesi için mahkeme marifetiyle bir şahıs müteveli tayin olunmaktaydı. Mahkeme atamayı yaparken o vakfın faaliyet alanıyla yakından ilgili ve fermanla atanmış bir görevli varsa onu tercih etmekteydi.<sup>90</sup> Mirzadeler örneğinde böyle bir durum cereyan etmiş, vakfın vakfiyesi mevcut bulunmadığından mütevellilik vazifesini kimin yerine getireceği problem olmuştur. Mahmud Esad Efendi'nin başvurusu üzerine Evkaf hazinesi ve Şura-yı Devlet arasında uzun yazışmalar cereyan etmiştir. Mahmud Esad Efendi'nin babası ve akrabaları daha önceden vakfın mütevelliliği vazifesini yerine getirdiklerinden devam eden yazışmalar neticesinde Trabzon'un Ortahisar mahallesindeki Musa Paşa Camii vakfının tevliyet kaydı önceden silinmiş olsa da sonrasında evlad-ı vakfa ait olduğu ortaya çıktığından mütevellilik vazifesi vakıftan senede bin yedi yüz dört guruş maaşla 9 Ramazan 1321 (29 Kasım 1903) tarihinden itibaren evlad-ı vakıftan Mahmud Esad Efendi'ye berat-ı âliyle verilmiştir. Vakıfla ilgili yazışmaların bu kadar uzamasının bir sebebi vakfiyesinin bulunamaması diğer bir sebep de gelirininki oldukça yüksek olması olmalıdır. Musa Paşa Camii vakfı, para vakfı olup, pek çok gayrimenkulünün yanında 10.042 guruş sermaye ile işletilmekteydi. Mart-Şubat 1264 (Şubat-Mart 1849) arası dükkan kirası geliri 350 guruş idi. Nitekim daha önceden nazırlık vazifesini günlük iki akçe ile aile üyelerinden Mahmud Esad Efendi'nin abisi Ahmed Raşid Efendi yerine getirmekteydi. Maaşı, 6 guruş artı 100 guruş zam ile 106 guruş idi. Toplamda 1.656 guruş fazlalık olup mütevellinin uhdesinde bulunmaktaydı.<sup>91</sup>

CHT 545/222; BOA EV.MKT.CHT 563/148.

89 (BOA), ŞD, 2981/28.

90 Abdullah Saydam, Vakıf Anlayışında Yenilenme İhtiyacı ve XIX. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Vakıfları", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2003, XXIII, s. 206.

91 Saydam, "Trabzon Vakıfları", s. 195-197.

## b. Kitapları

Mirzadelerin Trabzon'a hizmetleri sadece cami vakfındaki görevleri ile olmamış, bunun yanında Trabzon'da bulunan bir kütüphaneye önemli miktarda kitap bağışında bulunmuşlardır. Ömer Akbulut, Bedi Seher-zade Hafız Hamdi Efendi ile Mehmed Rasim Efendi'nin 1258 (1842-1843)'de açılan Ortahisar (Fatih) Camii Kütüphanesi'ne 1284 (1867-1868) yılında 114 cilt kitap vakfederek kitaplığın zenginleşmesini sağladığını bir vakıf kaydında gördüğünü belirtmiştir.<sup>92</sup>.

## Sonuç

Bu makalede gizli kalmış çok sayıdaki taşralı ulema ailesinden biri olan Trabzonlu Mirzadeleri İstanbul'daki ve Trabzon'daki faaliyetleriyle birlikte gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Onların ilmiye teşkilatı içerisindeki serencamını resmederken, aslında taşralı bir ulema ailesinin de İstanbul merkezli büyük ve önemli ulema ailelerine benzer vasıflara sahip olduklarını gördük. Mirzadeler de ilmiye mensuplarının çoğu gibi ilk tahsillerini babalarından yapıyor, İstanbul medreselerinde seçkin müderrislerden ilim tahsil ediyor, müderrislik, huzur dersi muhataplığı gibi vazifelerde bulunuyorlardı. Bunun yanında kabiliyetleri sebebiyle ilmiye mesleği haricinde birtakım görevlere getirilenler de oluyordu. Hat sanatıyla uğraşıyorlar, vakıf eserleriyle ilgileniyorlar, meşayih ile yakın münasebette bulunuyorlar, vefat ettiklerinde aynı hazireye defnediliyorlardı. Bu arada doğdukları toprakları unutmuyarak oranın ihyası için ellerinden geleni yapıyor, gerektiğinde memleketlerine tekrar dönerek aile mirasına sahip çıkıyorlardı.

## Kaynakça

### Başbakanlık Osmanlı Arşivi

*BEO*, 1040/77927.

*İDH*, 929/73652

*ŞD*, 2981/28.

*YA. HUS*, 180/78.

### İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi

*Huzur-ı Hümayun Müderrisleri Defteri (HHMD)*, nr: 45.

*Sicill-i Ahval Dosyası*, nr: 218.

*Tarik Defterleri (TD)*, nr: 9, 10, 11, 12.

### İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

*Tarik Defteri (TD)*, nr: 8926.

### Millet Kütüphanesi

*Tarik Defteri (TD)*, nr: 68.

### Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

*BEO EV.MKT*, 1503/81; 1503/82.

*BOA EV.MKT.CHT*, 321/94; 545/222; 563/148.

*Trabzon Şe'riye Sicilleri*, 1939/2.

### Kitap ve Makaleler

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (İstanbul: YKY, 1999), IV-V, s. 809-810.

Albayrak, Hüseyin, *Trabzon İmaret (Hatuniyye) Külliyesi*, (Ankara: Kozan Ofset, 1998).

\_\_\_\_\_, *Trabzon İskender Paşa Külliyesi*, (Ankara: Kozan Ofset, 1998).

\_\_\_\_\_, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 2008), I.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996, II.

92 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, I, s. 128.

## Arzu Güldöşüren

- Altuntaş, Zeynep, “Kevakibizadeler: Osmanlılarda Bir Ulema Ailesi”, *BSV Bülten*, 67 (Mayıs-Ağustos 2008).
- Arlı, Hakan, “Altunizade Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul 1993), I, s. 230-232.
- Bal, Mehmet Akif, *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri*, (İstanbul: Sarıcanlar Basım Art, 2005)
- \_\_\_\_\_, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2009).
- Bayrak, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, (İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını, Aksüt Matbaası, 1979).
- Berk, Süleyman, *Zamanı Aşan Taşlar*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları).
- Bilici, Faruk “Büyük Bir Şeyhülislam Ailesinin Son Halkası: Dürrizade Abdullah Efendi”, *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991).
- Derman, M. Uğur, “Sultan II. Abdülhamid Devrinde Hat ve Tezyini Sanatlarımız”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994), s. 85-92.
- Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2004).
- Emiroğlu, Kudret, “Vilayet Salnamelerine Göre Trabzon'da Bürokrasi ve Eşraf”, *Kebikeç*, 14 (Ankara 2002), s. 155-172.
- \_\_\_\_\_, *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2008), XVI, XVI, XX.
- Ender, Celil, *Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivindeki Nümismatik İle İlgili Belgeler Kataloğu*, (İstanbul: Türk Nümismatik Derneği Yayınları, 1996).
- Erüreten, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*, (İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2001).
- Güldöşüren, Arzu, “Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzade Örneği”, *BSV Bülten*, 65 (Eylül-Aralık 2007).
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin (KS) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiye Tarikati*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984).
- Horuloğlu, Şamil, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, (Ankara: Er Ofset Matbaacılık).
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970).
- İpşirli, Mehmet, “Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi”, *Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006).
- Kılıç, Atabey, *Mirzazade Ahmed Neyli ve Divanı*, (İstanbul: Kitabevi, 2004).
- Kurnaz, Mehmet, *Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Eğitim Vakfı, 2003).
- Küçükdağ, Yusuf, *II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi*, (İstanbul: Aksaray Vakfı Yayınları, 1995).
- Majer, Hans Georg, *Vorstudien zur Gescichte der İlmıye im Osmanischen Reich. I. Zu Uşşakzade, seiner Familie und seinem Zeyl-i Şakayık*, (Münih 1978).
- Mardin, Ebülula, *Huzur Dersleri*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966), I-III.
- Mert, Talip, “Hamid Bey'den Hatıralar”, *Hattat Hamid Ayaç Kitabı*, haz. İsmail Yazıcı, (İstanbul: Kitabevi, 2002), s. 115-130.
- Meydan Larousse*, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, “Rasim Efendi”, (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1972), X, s. 469.
- Özcan, Tahsin, “Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislam Ailesi: Pirizadeler”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, c. 2, s. 380-390.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, “Trabzonlu Hattatlar”, *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi 17. Sempozyum Bildirileri 18-23 Eylül 2006*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Yayınları, 2011), s. 41-44.
- Pakalın, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmani Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, haz. Mustafa Keskin, (Ankara: TTK Yayınları, 2008), XI.
- Rado, Şevket, *Türk Hattatları*, (İstanbul: Yayın Matbaacılık).
- Saraçoğlu, Tubanur, “Fenari Ailesi (Fenarizadeler) ve Aile Vakıflarına Bağlı Yapılar, *Uluslararası Molla Fenari Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009 Bursa) Bildiriler, s. 65-86.
- Sarıkaya, Yaşar, *Merkez İle Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi Ebu Said el-Hadimi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008).
- Saydam, Abdullah, “Vakıf Anlayışında Yenilenme İhtiyacı ve XIX. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Vakıfları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII (2003), s. 185-218.
- Subaşı, M. Hüsrev, “Türk Hat Sanatında Sağlık”, *Osmanlılarda Sağlık*, ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, (İstanbul:



Biofarma), s. 117-131.

*Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954, Kazım Öztürk, (TBMM Vakfı Yayınları), VII, s. 1075-1076.

Yazıcı, Mustafa, *Trabzon Evliyaları*, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Turizm ve Tanıtma Müdürlüğü, 1995).

Yüksel, Murat, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), I.



## ÇAYKARA'DA BİR ULEMÂ AİLESİ: NUMANZÂDELER

Şenol SAYLAN\*

### Giriş:

Bugünkü Çaykara yöresinin nüfus yapısına baktığımızda XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar % 99'unun gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Yörede XVI. Yüzyılın sonları ve XVII. Yüzyılda nüfus yapısının değişmeye başladığı özellikle 1583-1681 yılları arasında yoğun bir şekilde Müslüman Türk nüfusun artış gösterdiği görülmektedir. Yaklaşık % 115 oranında olan bu artışın sebebinin büyük oranda Osmanlı'nın iskân politikaları çerçevesinde yöreye dışarıdan yapılan göçlerdir.<sup>1</sup> Yörenin İslamlaşmasında nüfus hareketlerinin yanında tebliğ ve irşad gayesiyle bölgeye yerleşen âlimlerin faaliyet ve gayretlerinin de etkili olduğu inkâr edilemez bir husustur.

Biz bu çalışmamızda; 1700'lerin başlarında, mezkûr gayelerle bugünkü Çaykara bölgesine yerleşen, yörenin dinî ve ilmî hayatına küçümsenemeyecek katkılarda bulunan, Cumhuriyet dönemine kadar dedeleri Numan b. Mustafa'ya nispetle "Numanzâdeler" olarak tanınan ve birkaç kuşak ilim adamı yetiştirmiş bir aileyi konu edineceğiz.<sup>2</sup>

İlk olarak Çaykara'nın merkez mahallesinde (Kadahor) daha sonraları Işıklı mahallesinde (Huşo)<sup>3</sup> yaşayan bu ailenin hayatta bulunan üyeleri "Soylu" ve "Saylan" soyadlarını taşımaktadırlar. Aileye mensup Mustafa b. Numan (1776-1788 yıllarında sağ), Ahmed b. Mustafa (1774-1843), Muhammed b. Mustafa (ö.1829), Numan b. Muhammed (1813-1892), Mustafa b. Muhammed (1826-?), Ahmed b. Mustafa (1842-?) Mehmed b. Numan (1855-1911), Ali Faik b. Numan (1880-1966) ve Behzad b. Numan (1856-1923) bölgenin dinî hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır.<sup>4</sup>

\* Yrd. Doç. Dr., KTÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, ssaylan@ktu.edu.tr

1 Çaykaranın nüfus yapısı için bkz.; M. Hanefi Bostan, "XV, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Çaykara'da Nüfus ve Nüfus Hareketleri", Çaykaranın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I, (Trabzon: 2002), s.45-55.

2 Numanzâdelerle ilgili olarak ilk çalışma Kemal Yıldız tarafından yapılmıştır. Ancak tebliğdeki bazı konular tashihe muhtaçtır. Kemal Yıldız, "1700 ve 1800'lü Yıllarda Çaykara'nın İlmî ve Kültürel Atmosferini Gösteren Bir Örnek (Çaykaralı Numanzâdeler)", Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I, (Trabzon: Eser Ofset, 2002), s. 457-67.

3 Huşo (Işıklı) Mahallesi, Çaykara merkeze yaklaşık yedi kilometre uzaklıkta, Taşören (Zeleka) köyüne bitişik, Eğridere (Görgoras) köyünün karşısında yer alan bir mahalledir.

4 Ek 1: Numanzâdeler



Numan Efendi'nin sonraki durumu ile ilgili bir bilgi sahibi değiliz.



Ek-2: Numan b. Mustafa'nın kaldığı barakanın (merenk) yanında yer aldığı ve aile büyükleri tarafından "Helim'in Evi" olarak bahsedilen Kadahor'daki ev.

### **Mustafa b. Numan (1776, 1788 Yıllarında Sağ)**

Mustafa Efendi, aileye adını veren Numan Efendi'nin oğludur. Yaptığımız araştırmalarda maalesef kendisiyle ilgili çok fazla bir bilgiye ulaşamadık. Elimizde bulunan ve kendisinin istinsah ettiği kitaplara düştüğü bazı kayıtlardan hareketle kendisiyle ilgili bazı bilgiler edinebiliyoruz.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber oğlu Ahmed Efendi'nin 1774 yılında doğduğu göz önünde bulundurulduğunda 1750 yılları civarında doğduğu düşünülmektedir. Babası Numan Efendi Mustafa Efendi ve kardeşleri çocuk yaşta iken Çaykara'ya yerleştiği için Mustafa Efendi'nin doğum yeri bilinmemektedir.

İstinsah ettiği *el-Kasidetü't-Tantaraniyye*, *Şerhu'l- Bina* ve *Ferîştahoğlu* adlı eserlerde künyesini "*Mustafa b. Numan b. Mustafa b. Osman b. İbrahim b. Nebi b. Muhammed*" olarak verir.<sup>7</sup> Muhtemelen ilk eğitimini kendisi de bir âlim olan babası Numan Efendi'den almıştır. Daha sonra muhtemelen, eğitimine sonradan hocalık yaptığı Şerah Medresesi'nde devam etmiştir.

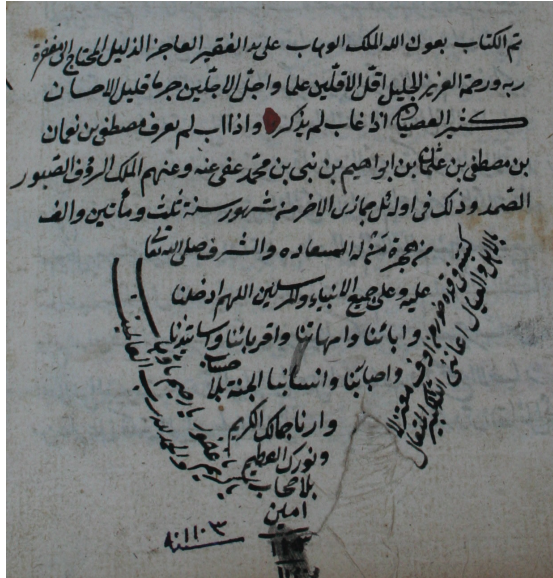
7 Bkz. Ek 3



Ek-3: Mustafa b. Numan tarafından intinsal edilen *el-Kasidet 'üt-Tantaraniyye ve Şerhu'l-Bina* adlı eserlerin istinsah kayıtları

Mezkûr kitaplardaki istinsah kayıtlarından 1776-1780 yıllarında Şerah (Uzungöl) Medresesi'nde müderrislik yaptığı, Suyuti'nin *el-İtkân* adlı eserinin istinsah kaydından ise 1788 yılında Çaykara'nın merkez mahallesi olan Kadahor'da (Işıklı mah.) görev yaptığı anlaşılmaktadır. Söz konusu istinsah kaydı özetle şu şekildedir:

“Bu kitap, aziz ve celil olan rabbinin rahmetine muhtaç, fakir, aciz ... Mustafa b. Numan b. Mustafa b. Osman b. İbrahim b. Nebi b. Muhammed eliyle hicri 1203 yılında Cemâziyelâhîr ayının başlarında tamamlandı. ... Onu, Of'un Kadahor köyünde ailemden uzakta yazdım.”<sup>8</sup>



Ek-4: Mustafa b. Numan tarafından istinsah edilen *el-İtkân* adlı eserin istinsah kaydı

8 Bkz. Ek 4

Bir süre Kadahor'da görevini sürdüren ve buraya yerleşen Mustafa Efendi, aile büyüklerinin aktardığına göre arazi kıtlığı veya sıtma vb. hastalıklar nedeniyle yaklaşık yedi kilometre yukarıda yer alan Huşo köyüne (Işıklı mah.) yerleşir. Ailenin sonraki üyelerinin burada yaşamasından hareketle bu tarihten sonra yaşamını burada sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Çocuklarından adlarını bildiklerimiz Ahmed ve Muhammed'dir. Oğulları Ahmed ve Muhammed'le beraber vakfettikleri el yazması K.Kerim'de yer alan istinsah ve vakıf kaydındaki tarih dikkate alındığında 1236/1820 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir.<sup>9</sup>



Ek-5: Mustafa b. Numan, oğulları Ahmed ve Muhammed tarafından yazılan ve vakfedilen K. Kerim

İstinsah ettiği mezkûr eserler dışında aile kütüphanesinde üzerinde Mustafa Efendi'ye ait temellük kaydı bulunan *Tefsîru Ebu'l-Leys es-Semerkindî* adlı yazma eser de yer almaktadır.

### Ahmed b. Mustafa (1774-1843)

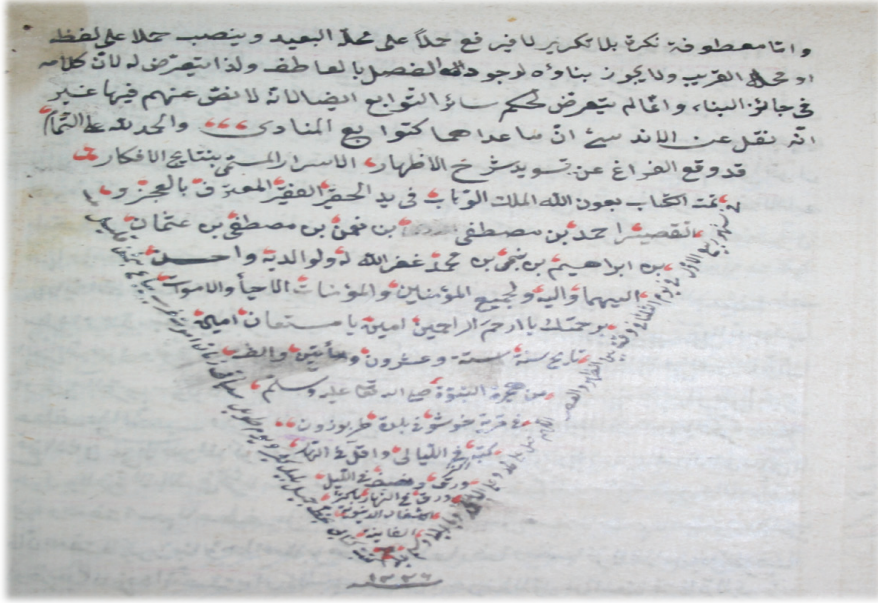
Numanzâde Mustafa Efendi'nin büyük oğludur. 1187/1774 yılında doğmuştur. Her ne kadar doğduğu yıllarda babası Mustafa Efendi Şerah Medresesi'nde görev yapıyor olsa da bu esnada ailesinin de onunla beraber bulunup bulunmadığı bilinmediği için doğum yeri hakkında bir değerlendirme yapamıyoruz. İlk eğitimini babası Mustafa Efendi'den aldı. Araştırmalarımızda diğer hocaları ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık.

Eğitimini tamamladıktan sonra kendi köyünde Huşo camiinde imamlık ve hocalık yaptı. Nitekim aile kütüphanesinde yer alan ve Ahmed Efendi tarafından 1811 yılında istinsah edilen *Netâicü'l-efkâr fî şerhi İzhârî'l-esrâr* adlı eserin istinsah yeri olarak Huşo zikredilmiştir.<sup>10</sup> Daha sonra ölümüne kadar Kadahor'da uzun süre müderrislik ve İmam-Hatiplik görevlerini yürüttü. İstinsah ettiği eserlerdeki kayıtlardan hareketle en geç 1821 yılından sonra burada

9 Bkz. Ek 5

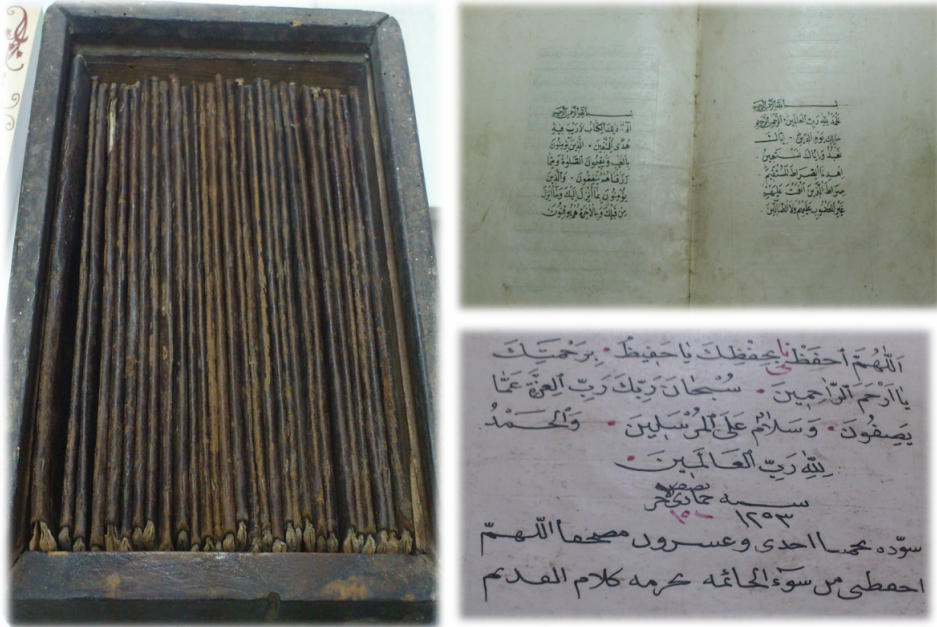
10 Bkz. Ek 6

görev yapmaya başladığı söylenebilir. Ayrıca 1834 tarihli Of nüfus kütüğü defterinde Ahmed Efendi köyün imam-hatibi olarak zikredilmektedir.<sup>11</sup>



Ek-6: Ahmed b. Mustafa tarafından istinsah edilen *Netâicü'l-efkâr* adlı eserin istinsah kaydı.

Aile kütüphanesinde, Ahmed Efendi tarafından istinsah edilen *el-Vesiletü'l-Ahmediyye*, *Haleb-i sağîr* ve *Rûhu'l-beyân* adlı eserlerin yanında ahşap muhafaza içinde bulunan bir cüzlü K.Kerim de bulunmaktadır.<sup>12</sup>



Ek-7: Ahmed b. Mustafa tarafından yazılan ahşap muhafazası içinde cüzlü K. Kerim ve istinsah kaydı

11 Demircioğlu, Sezgin, Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, (İstanbul: 2011), s. 310

12 Bkz. Ek 7



Molla Hasan (1804 -?) adında bir oğlu olan Ahmed Efendi'nin diğer aile bireyleri hakkında bilgi sahibi değiliz.

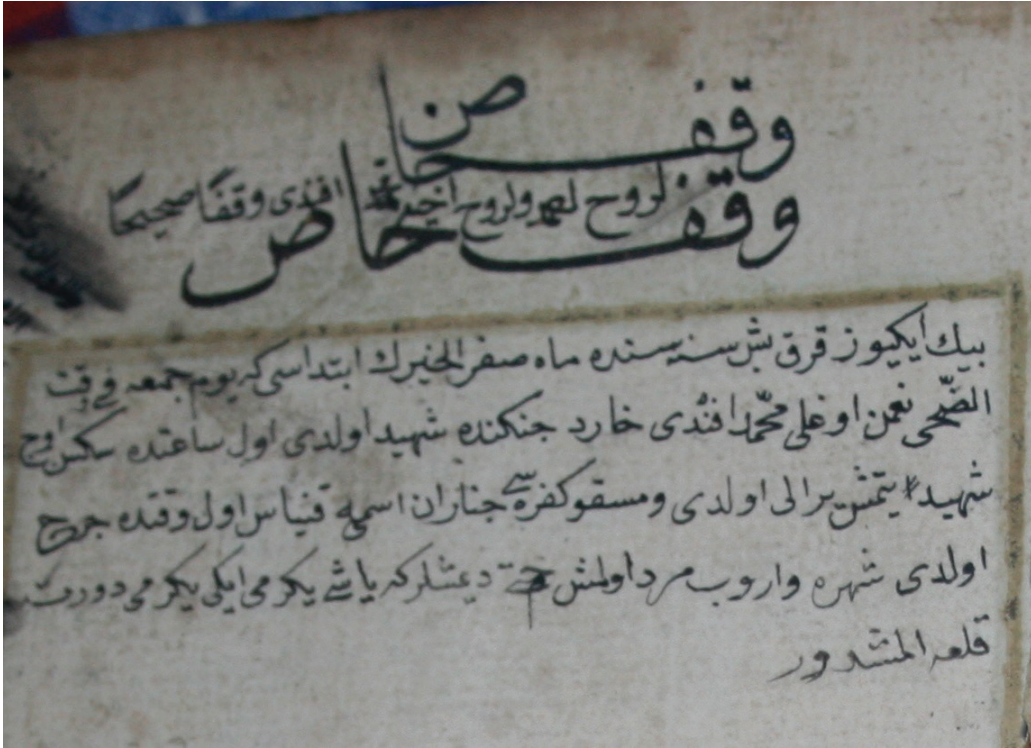
Ahmed Efendi 1843 yılında 69 yaşında vefat etmiştir.<sup>13</sup>

### Muhammed b. Mustafa (? – 1829)

Mustafa b. Numan Efendi'nin diğer oğludur. Büyük oğlu Numan'ın 1227/1813 doğumlu olduğu dikkate alındığında Muhammed Efendi'nin 1790'lı yıllarda doğmuş olması muhtemeldir. Eğitimini tamamlayan Muhammed Efendi 1829 Osmanlı-Rus savaşında Bayburt'un işgalinden sonra Of bölgesinde yapılan gaza ve cihad çağrısına iştirak eden âlimlerden biri olarak Hart savaşına<sup>14</sup> katıldı ve bu savaşta şehid oldu.

Ağabeyi Ahmed Efendi bu olayı istinsah ettiği ve kendisi ve kardeşinin ruhu için vakfettiği *el-Vesiletü'l-Ahmediyye* adlı kitabın vikaye varağına düştüğü notta şu şekilde aktarır:

Bin iki yüz kırk beş senesinde mah-ı Saferi'l-hayrın ibtidası ki yevmi'l-cum'a fi vakti'd-duhâ Numanoğlu Muhammed Efendi Hart Cengi'nde şehid oldu. Ol saatte seksen üç şehid, yetmiş yaralı oldu. Ve Moskof keferesi Generan ismi Kinyas ol vakitte cerh oldu şehre varıp murt olmuş. ...<sup>15</sup>



Ek-8: Ahmed Efendi'nin kardeşi Muhammed Efendi'nin ölüm üzerine *el-Vesiletü'l-Ahmediyye* adlı kitabın vikaye varağına düştüğü not

13 Demircioğlu, *Of Nüfus Defteri (1834)*, s.310

14 Of ile sınır olan Bayburt Rusların eline geçince Trabzon valisi Osman Paşa, müftü ve ulemadan bazılarını Of, Sürmene ve Rize'ye göndermiş, bu yörelerin ahalişi gaza ve cihada teşvik edilmiştir. Cami, mescid, mekteb ve medreselerde yürütülen çalışmalar sonucu Bayburt sınırındaki yaylalarda 20.000 kişi toplanmıştı. Bunlardan 6.000 kişi Ali Bey komutasında Hart köyüne yerleşti. Türk askerinin Hart'ta toplandığını haber alan General Burtsof komutasındaki Rus birliği buraya yürüdü. 1 Ağustos 1829 Cumartesi günü taarruza geçen Rus ordusunda General Burtsof göğsünden aldığı tabanca yarasıyla öldü. Sekiz buçuk saat süren savaş sonunda Türk tarafı 60 şehit ve 80 yaralı verdi. Rus tarafı ise yaklaşık 500 ölü 500 yaralı olmak üzere binin üzerinde zayıyat verdi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Uğur Akbulut, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Bayburt ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: 2000), s. 38-48

15 Bkz. Ek 8

### Numan b. Muhammed (1813-1892)

Numan b. Muhammed 1813 yılında Huşo köyünde doğdu.<sup>16</sup> Babası Muhammed Efendi 1829 yılında Ruslarla yapılan Hart savaşında şehit düştü. Babası şehit olduğunda kendisi on altı yaşında, kardeşi Mustafa sadece üç yaşında idi. İlk eğitimini amcası Ahmed Efendi'den aldı. Hafızlığını tamamladıktan sonra ilk olarak Huşo Camii'nde, amcasının vefatından sonra Kadahor Camii'nde imam-hatiplik yaptı.

Daha sonra yörenin önemli âlimlerinden İslami ilimlerde ileri düzeyde eğitim aldı. Bu âlimlerden biri Küçükömerzâde Ahmed Efendi b. İbrahim el-Ofî'dir. Ondan Hadis, Tefsir, alet ilimleri ve felsefî ilimlerde icazet aldı. Öğrencisi Gargar Müslim Efendi'nin (1851-1937) Mustafa Cansız'a (1895-1975) verdiği icazetten hareketle Numan Efendi'nin icazetindeki silsile şu şekildedir:

*“Ahmed b. İbrahim el-Ofî, Küçükömerzâde → İsmail b. Ahmed el-Ofî el-Pacânî → Kasım b. Mahmud el-Kayserî → Hacı Osman b. Mustafa el-Akşehirî → Seyyid Ömer el-Harputî → Muhammed Said el-Medeni/Mehmed Emin el-Hâdimî → Muhammed Ebu Said el-Hâdimî (1701-1762) → ...”*<sup>17</sup>

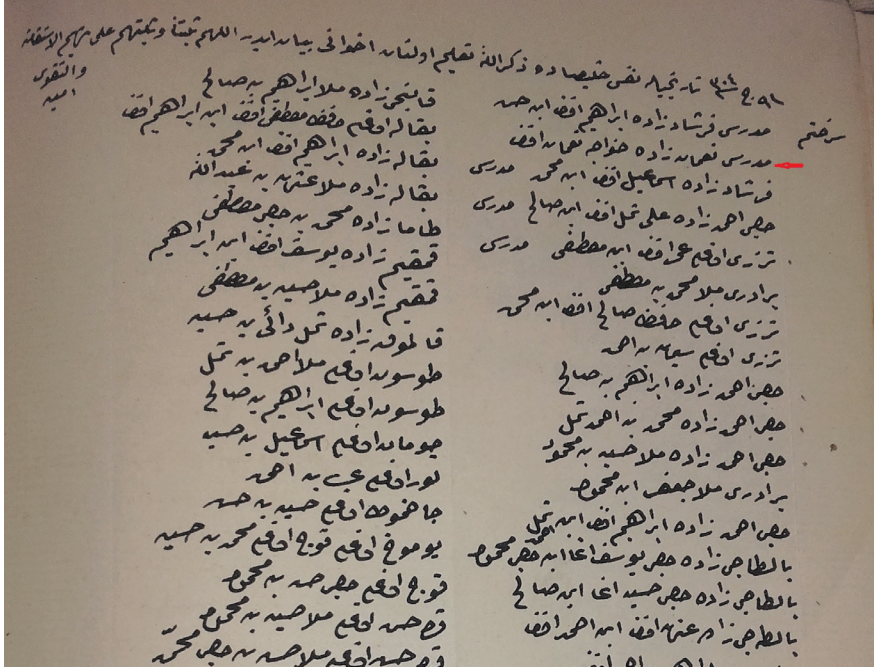
1845 yılından sonraki bir tarihte Holaysa (Yeşilalan) Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlayan Numan Efendi burada otuz yılı aşkın bir süre görev yaptı ve ilerde yörenin dini hayatının şekillenmesinde büyük rol üstlenecek olan pek çok öğrenci yetiştirdi. İlimle iştigal etmek ve öğrencilerine daha fazla vakit ayırmak için ailesini yanında getirmeyen Numan Efendi on beş-yirmi günde bir yaklaşık 4-5 km uzaklıktaki köyüne gidip gelirdi.

1880-1885 yılları civarında kız torununun köyün gençlerinden biri tarafından kaçırlması üzerine Numan Efendi buradan ayrılmaya karar verdi ve kitaplarını toplamaya başladı. Köyün ileri gelenlerinin torununu geri getireceklerini söylemelerine ve bir gün içinde geri getirmelerine rağmen “otuz yıllık emeğimin karşılığını aldım” diyerek köyüne, Huşo'ya geri döndü.

Ömrünün son yıllarında zâhidane bir hayata meyleden Numan Efendi, Ahmet Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin halifelerinden Kondulu Şevki Efendi'nin (1840-1904) kendisine intisab edenleri kaydettiği ihvan defterinde “Müderris Numanzâde Hoca Numan Efendi” şeklinde yer alan kayda göre 1304/1886 tarihinde Holaysa köyünde yapılan hatmeye katılarak Nakşibendiyye'nin Halidiyye koluna intisap etmiştir.

<sup>16</sup> Demircioğlu, *Of Nüfus Defteri (1834)*, s. 313

<sup>17</sup> Mehmet Günaydın, *Cansız Hoca*, (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013), s. 32



Ek-9a: Kondulu Şevki Efendi'nin ihvan defterinin ilgili sayfası



Ek-9b: Numan Efendi'nin medrese olarak kullandığı Huşo (Işıklı) köyündeki evi (1 nolu ev)

Numan Efendi, medrese olarak kullandığı evinin üst katında ölümüne kadar öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. 1888 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde söz konusu medresede 40 öğrencinin bulunduğu belirtilir.<sup>18</sup> Müstakil bir girişi olan bu mekânda misafirlerini ve öğrencilerini ağırlar, ibadet ve ilimle iştigal ederdi. Yörede çokça itibar gören Numan Efendi'nin,

18 Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilayeti Salnamesi (1888)*, (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2012), c. XIII, s. 128

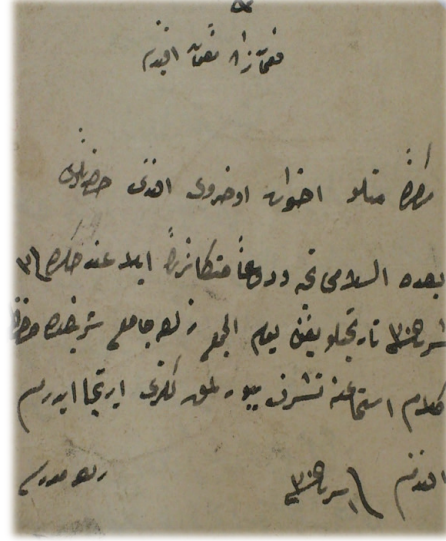
Huşo'da bulunduğu sırada da yöre âlimleri ile ilişkileri devam etmiş, onlarla çeşitli vesilelerle bir araya gelmiştir. Zeleka Müderrisi Rencemiz Ahmed Şemseddin Efendi'den aldığı hafızlık merasimine davet yazısı şu şekildedir:

Numanzâde Numân Efendim

Mekremetlu ihvân-ı uhrevî efendi  
hazretleri

Ba'de's-selâm tahiyye ve du'â-i  
mütেকâsire-i ... sonra fi 3 Teşrinisâni  
1305 (15 Kasım 1889) tarihli yani  
yevm-i cuma Zelekâ Câmî-î şerifinde  
hâfiz-ı kelâm istima'ına teşrif  
buyurulmak ... irticâ ederim efendim.  
1305

Zelekâ müderrisi  
Mühür



Ek-10: Zeleka Müderrisi Ahmed Efendi'nin  
Numan Efendi'ye yazdığı hafızlık merasimine davet mektubu.

Çoğunlukla kitap istinsahlarını kardeşi Mustafa Efendi yaptığı için aile kütüphanesinde Numan Efendi tarafından istinsah edilmiş az sayıda eser vardır. Bu eserler 1258/1842 istinsah tarihli *Haşiyetu Kul Ahmed*, 1259/1843 tarihli *Durrü'n-naci alâ metni İsağuci* ve 1276/1859 tarihli Osmanlıca *Resâil-i Gözübüyükzâde* adlı eserlerdir.<sup>19</sup>



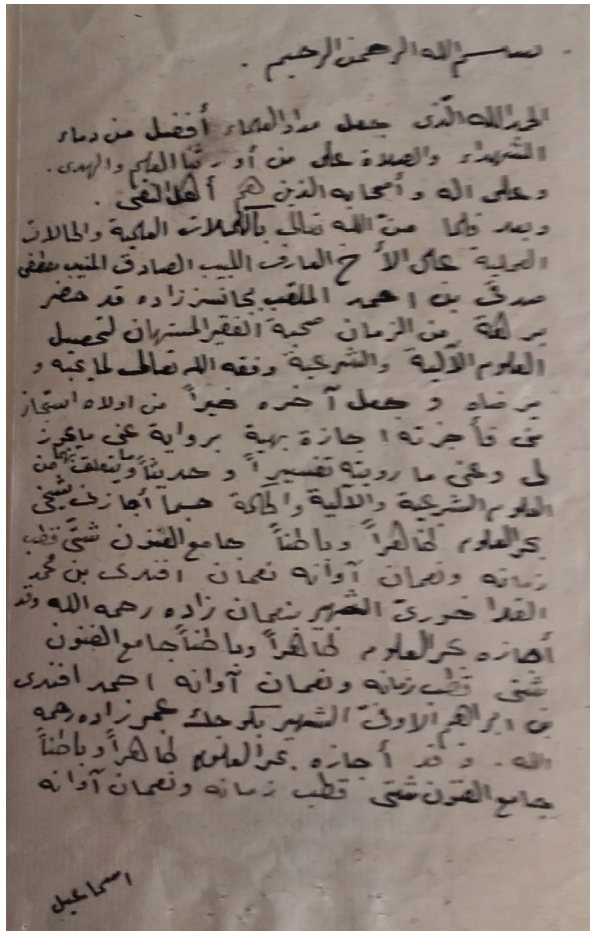
Ek-11: Numan b. Muhammed tarafından istinsah edilen  
*Durrü'n-Naci* ve *Haşiyetü Kul Ahmed* adlı eserlerin istinsah kayıtları

19 Bkz. Ek 11

Öğrencileri arasında kendisinden sonra Holaysa Medresesi'nde müderrislik yapan ve daha sonra Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin halifelerinden olacak olan Vizena Ahmed Efendi, Köprübaşı Beşköylü Alioğlu Kahvecizâde Muhammed Efendi (1850-1950),<sup>20</sup> Baltacızâde Osman Efendi (1865-1938), yaklaşık on yıl kendisinden eğitim alan Hacı Ferşad Efendi olarak tanınan İbrahim Hakkı Ulusal (1866-1929), Kadahor Medresesi müderrisi ve Merkez camii İmam-Hatibi olan Gargar Müslim Efendi (1851-1937) gibi kendileri de yörenin dini hayatına katkıda bulunan pek çok öğrenci yetiştiren önemli din adamları vardır.

Gargar Müslim Efendi hocası Numan Efendi'yi verdiği icazette şu şekilde tavsif eder:

... Cansızzâde Mustafa Sıdkı b. Ahmed ... benden icazet istedi ve ben ona aktarmakta olduğum şer'î ilimlerden tefsir, hadis ve bu iki ilmi ilgilendiren alet ilimleri ve felsefî ilimlerde, zâhir ve bâtın ilimlerin denizi (bahru'l-ulûm), çeşitli edebî ilimlere hâkim, zamanının kutbu, döneminin Numan'ı [Ebû Hanife'si], Numanzâde olarak bilinen hocam Numan Efendi b. Muhammed el-Kadahorî'nin bana icazet verdiği gibi ben de ona icazet verdim...<sup>21</sup>



Ek-12a: Gargar Müslim Efendi'nin Cansız Mustafa Efendi'ye verdiği icazetin ilk sayfası

Fatma ve Havva adında iki hanımla evlilik yapan Numan Efendi'nin üçü erkek altısı kız olmak üzere dokuz çocuğu vardı. Oğullarının adları eşi Havva'dan olma Mehmed, Fatma'dan olma Ali Faik ve Behzad'dır. Kızlarından adları bilinenlerden biri Hudekzâde Numan Efendi'nin (1860-1922) annesi Hatice, diğeri Ömeroğlu Ahmed Efendi'nin (1888-1968) annesi Saliha'dır.

20 İmamoğlu, Abdülvahit, *Köprübaşı Yöresinde Yetişen Medrese Alimleri ve Din Eğitime Katkıları*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2015), s. 137

21 Bkz. Ek 12a

16 Mayıs 1892 (Rumî 4 Mayıs 1308) yılında Huşo köyünde vefat eden Numan Efendi, kesin olmamakla beraber torunlarından Niyazi Saylan'ın ifadesine göre, öğrencisi Gargar Müslim Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra evinin yakınlarındaki aile kabristanlığına defnedilmiştir.

Zamanla kabartmalarının dökülmesi nedeniyle bazı yerleri okunaklı olmayan 1310/1894 yılında yapılan mezar taşında şu ifadeler yer alır:

*Huve'l-bâki*

*Bu fenâ gülzârına ğâr ... olmaya*

*Kim ki ğâr ola fenâdan akıbetkâr bulmaya*

*Bir güle âşık olasin, gül ki sonu solmaya*

*Bir şâha ki kul olasin, sülûki fenâ olmaya*

*Sâhib-i fazl-ı âlî, fazlı noksan olmaya*

*Şeyh-i kâmile ... her bir insan olmaya*

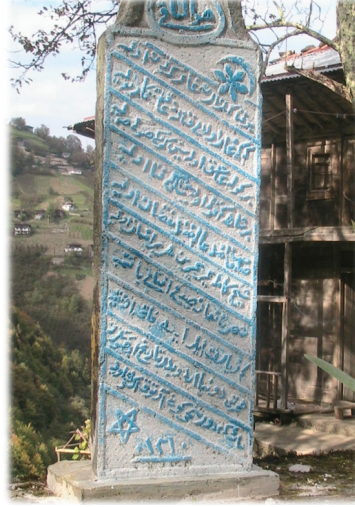
*Şöhreti Numân sıdk-ı efnânı batmaya*

*Kim ziyaret eyler ise Fatiha okuya*

*Hicreti dünya eyleyubdur tarih üç yüz sekizin*

*Mayısın dördüncü günü artık o gün olmaya*

1310



Ek-12b: Numan Efendi'nin mezar taşı

### **Mustafa b. Muhammed (1826-?)**

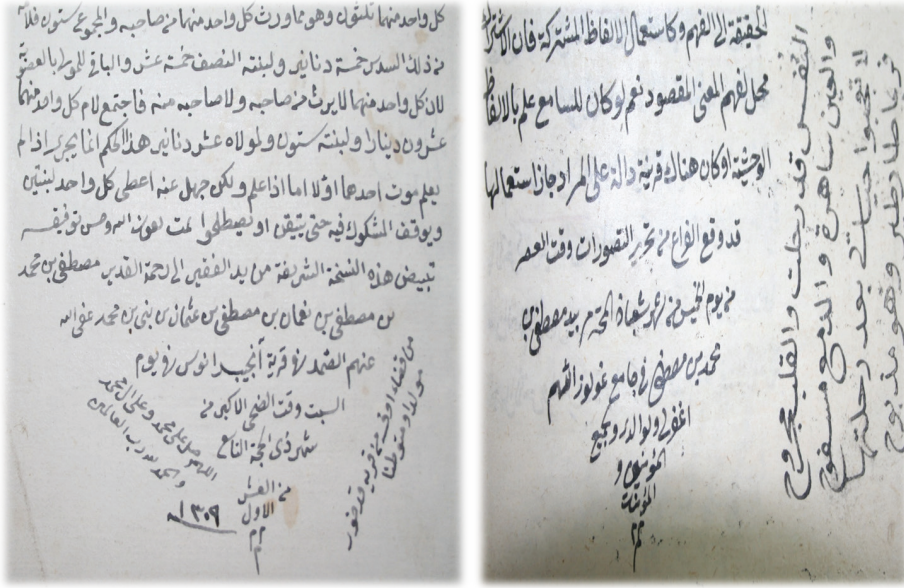
Mustafa b. Muhammed 1826 yılında Huşo'da doğdu.<sup>22</sup> Babası Muhammed Efendi'nin Hart savaşında şehit olması nedeniyle henüz üç yaşında iken yetim kaldı. Kendisiyle amcası Ahmed Efendi ve özellikle de ağabeyi Numan Efendi ilgilendi.

İlk eğitimini amcası ve ağabeyinden alan Mustafa Efendi erken yaşlarda Of ve Rize'nin muhtelif köylerinde görev yaptı. İstinsah ettiği kitapların istinsah yerlerini de dikkate aldığımızda sırasıyla, 1845 yılında İkizdere Şimşirli (Komes) Camii, 1845, 1854 Kadahor, 1873-1875 yıllarında yine Şimşirli (Komes) Camii, 1875-1876 Huşo, 1880 tekrar Şimşirli (Komes) Camii, 1888 Of Kışlacık (Hastikoz) Köyü Camii ve Medresesi, 1891 Hayrat Geçitli (Ancibranos) Köyü, 1897 Rize Kendirli (Goloz) Köyü Camii'nde görev yaptı.<sup>23</sup> 1888 Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde elli öğrencisi olan Hastikoz Medresesi'nin müderrisi olarak Mustafa Efendi zikredilmektedir.<sup>24</sup>

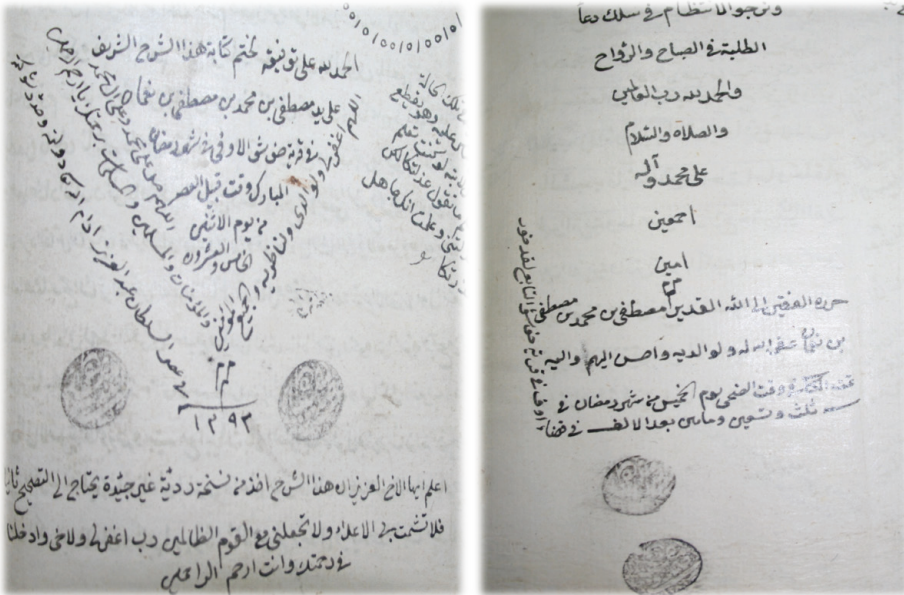
<sup>22</sup> Demircioğlu, *Of Nüfus Defteri (1834)*, s. 313

<sup>23</sup> Bkz. Ek 13a-b

<sup>24</sup> Emiroğlu, *Trabzon Vilayeti Salnamesi (1888)*, c. XIII, s. 130



Ek-13a: Mustafa b. Muhammed tarafından Hayrat Geçitli (Ancibranos) Köyünde istinsah edilen *Ferâzû's-Sirâciyye* ve Rize Kendirli (Göloz) Köyünde istinsah edilen *Tahrîrû'l-kavâidi'l-mantukiyye* adlı eserlerin istinsah kayıtları

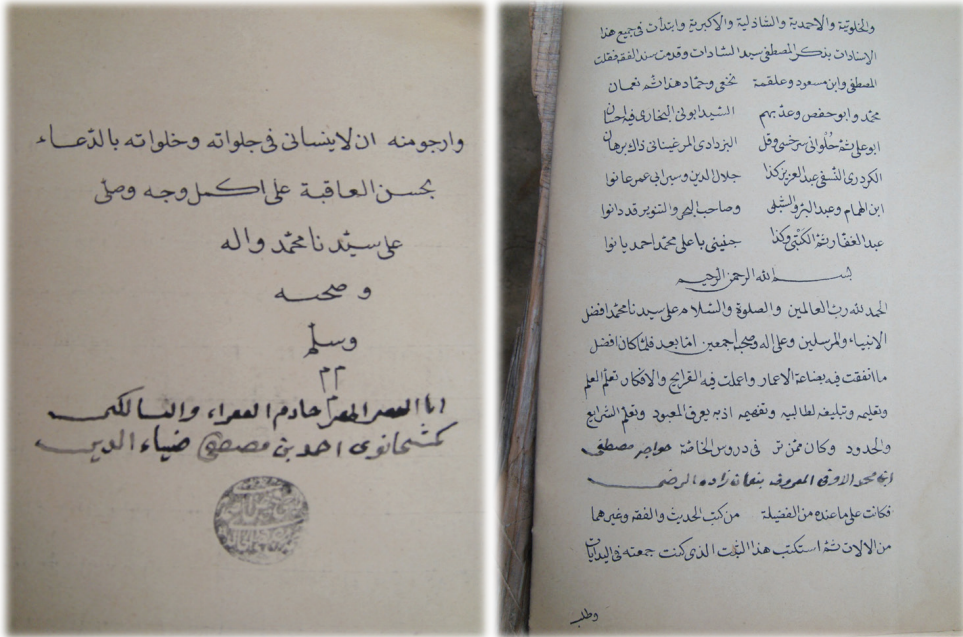


Ek-13b: Mustafa b. Muhammed tarafından Huşo Köyü'ndeki istinsah edilen *Şerh-u Aruzi'l-Endülüsî* ve *Şerhu Fevâidi'l-fi'l-isti'âre* adlı eserlerin istinsah kayıtları.

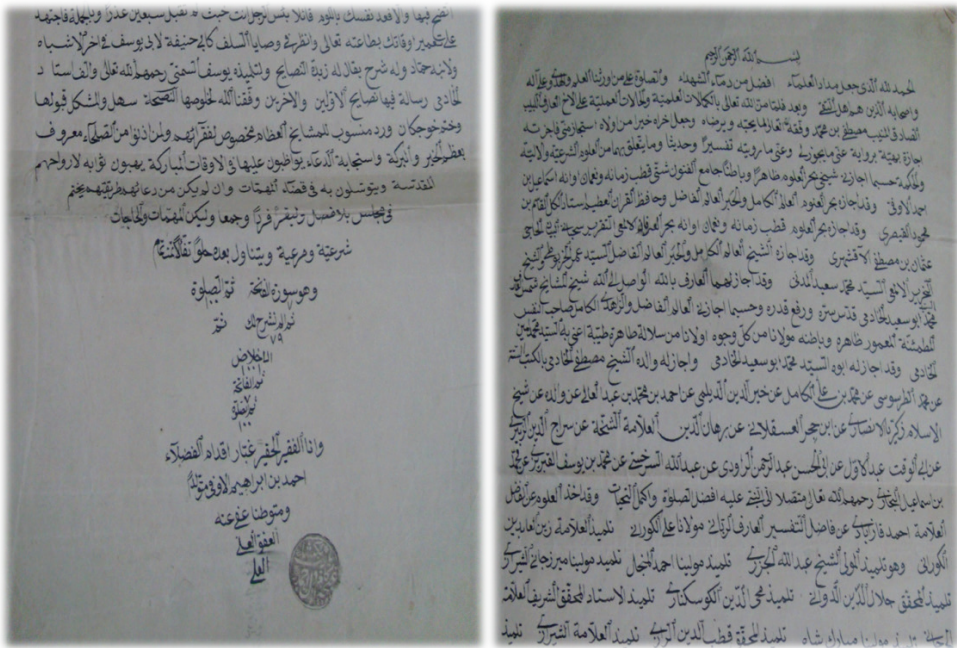
Bir dönem İstanbul'da memuriyette bulunan ve kâtiplik yapan Mustafa Efendi, burada bulunduğu sırada Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'den Hadis ve Tefsir icâzeti aldı.<sup>25</sup> Aynı zamanda ağabeyi Numan Efendi'nin de hocası olan Ahmed Efendi b. İbrahim el-Ofî'den de şer'î, alet ve felsefi ilimlerde icâzet aldı.<sup>26</sup> Yazısı oldukça iyi olan Mustafa Efendi pek çok kitap istinsah etti. Aile kütüphanesinde yer alan kitapların çoğunluğunu Mustafa Efendi istinsah etmiştir.

25 Bkz. Ek-14a

26 Bkz. 14b



Ek-14a: Mustafa Efendi'ye Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi tarafından verilen Hadis ve Tefsir icâzetinin bazı sayfaları



Ek-14b: Mustafa Efendi'nin Küçükömerzâde Ahmed Efendi b. İbrahim el-Ofi' den ser'î, alet ve felsefe ilimlerinde aldığı icazet

İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Mustafa Efendi, edebi ilimlere oldukça hâkim idi. İstinsah ettiği kitapların vikaye varaklarında veya sayfaların hamîşelerinde çok fazla şiir, özlü sözler, tıbbî açıklamalar ve bilmecelere yer vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:



Ol nedir ki esecek bâd-ı şimâl ... Salınır hayretle servi misâl  
Bend bend olmuş aceb hikmetle ... Sarılıp bir ağaca... ricâl  
Ramazan içre yenir kable'l-asr ... İttifakla yoktur onda kâl-u kâl

&&&

Ârife dokuz anadan bir oğul doğdu nedir / İsmi zâhir kendi bâtın âleme doldu nedir

&&&

النفس قد رحلت والقلب مجروح ... والعين ساهرة والدمع مسفوح  
لا تعجبوا حياتي بعد رحلتها ... فربما طار طير وهو مذبح

اول تذكرة شيخنا ابو جمال  
صالح نور صيد سر و جمال  
بند بن داود بن عبد السلام  
سوريدوب بير اغاجا بوجو  
رمضان الحرام ينور قلب  
اتفاقله بوقدر انزه قبل وقال  
٩

النفس قد رحلت والقلب مجروح  
والعين ساهرة والدمع مسفوح  
لا تعجبوا حياتي بعد رحلتها  
فربما طار طير وهو مذبح  
اذا عاش الفتي شين عاما فنصف العمر تحفة الليالي  
ونصف النصف يذهب ليس يدري لعقلته يمينا عن شمال  
وثالث النصف امان وحرص وشغل بالكاسب وارتحال  
وباقى العمر اسقام وشيب وهم بارخال وارتجالي  
عارف طغوز انا دن برادغول طوغدى ندير  
لم ظاهر كند و باطين عالمه طولدى ندير

Ek-15: Mustafa b. Muhammed tarafından kitapların hamişlerine yazılan şiir ve bilmecelelerden bazıları

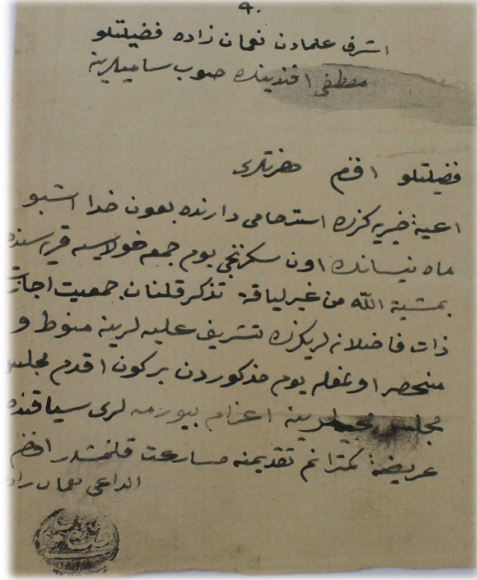
Yörede ilmi ile temayüz etmiş âlimlerden biri olan Mustafa Efendi'nin saygınlığını ve yöre âlimlerinin birbirlerine karşı tutumlarını göstermesi bakımından kendisi de yörenin önemli âlimlerinden olan kendisinden de 13 yaş büyük olan ağabeyi Numan Efendi'nin Holaysa Medresesi'nde düzenlenen icâzet merasimine, kardeşi Mustafa Efendi'yi çağırarak üzere yazdığı mektup bahse değerdir.<sup>27</sup>

*Eşref-i ulemadan Numanzâde faziletli  
Mustafa Efendi'nin savb-ı sâmililerine*

Faziletli Efendi Hazretleri

E'izze-i hayriyye güzere istirhamı darında bi 'avni Hüda işbu mâh nisanın on sekizinci yevmi Cuma (30 Nisan 1875) Holaysa karyesinde bi-meşietillah min gayr-ı liyakat tezekkür kılınan cemiyet-i icâzete zât-ı fâzıllarınızın teşrif-i aliyyelerine menû't ve münhasır olmakla yevm-i mezkûrdan bir gün akdem meclis-i muhiblerine i'zâm buyurmaları, siyakında arîze-i kemteranem takdimine müsâra'at kılınmıştır efendim.

ed-Dâ'î Numanzâde  
Mühür 1291/1875



Ek-16: Numan Efendi'nin Holaysa Medresesi'nde düzenlenen icâzet merasimine, kardeşi Mustafa Efendi'yi çağırarak üzere yazdığı mektup.

Eşi Hamide'den Ahmed (1842-?) adında bir oğlu olan Mustafa Efendi'nin vefat tarihi tam olarak bilinmemekle beraber aile üyelerinin aktardıklarından hareketle 1905-1910 yılı civarında vefat ettiği söylenebilir. Görev yaptığı Hastikoz'da vefatı üzerine kendi köyünden bir sal ile cenazeyi almak için gidilse de cenaze verilmemiş buraya defnedilmiştir. Yakın zamana kadar Osmanlıca kitabesi de bulunan kabrinden söz edilmekle beraber maalesef Hastikoz (Kışlacık köyü)<sup>28</sup> bölgesinde yaptığımız tüm araştırmalara rağmen mezarını bulmaya muvaffak olmadık.



Ek-17: Mustafa Efendi'nin görev yaptığı Hastikoz Camii ve Medresesi'nin bugünkü görünümü

28 Bkz. Ek 17

### Ahmed b. Mustafa (1842-?)

Mustafa Efendi'nin tek oğludur. 1842 yılında Huşo köyünde doğdu. Eğitimini babasından ve amcası Numan Efendi'den aldı. Huşo ve civar köylerde imamlık yaptı ve öğrenci yetiştirdi. Aile kütüphanesinde yer alan *Manzûd fi şerhi'l-Maksûd* adlı kitabın 13 Mart 1873 tarihli vakıf kaydındaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bir süre Giresun Demirci Mahallesi'nde görev yapmıştır. Babasının amcası olan Ahmed Efendi'den ayırt etmek üzere yörede "Ahmediga (küçük Ahmed)" lakabıyla tanınırdı. Ahmed Efendi, Huşo'da vefat etmiş ve buradaki aile kabristanlığına defnedilmiştir. Hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Ahmed Efendi'nin aile kütüphanesindeki bazı kitaplarda temellük ve vakıf kayıtlarına rastlanmaktadır.

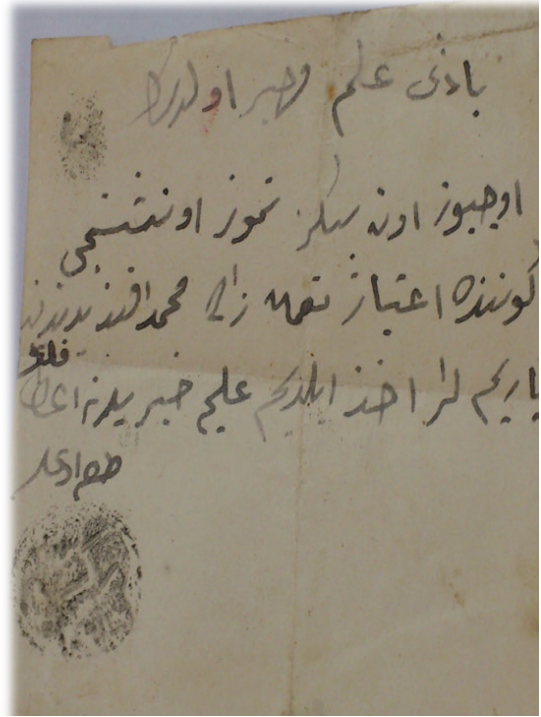
### Mehmed Saylan b. Numan (1855-1911)

Numan Efendi'nin büyük oğludur. 1855 yılında Huşo köyünde doğdu. Annesinin adı Havva'dır. Eğitimini babasından aldı ve görev yaptığı yerlerde babasıyla beraber bulundu. Babasının ölümünden sonra Huşo köyünde görev yaptı. Eşi Havva'dan (1858-?) Mahmud Fehmi (1886-?), Said Ali (1888-?) ve Zülfiye (1897-?) adlarında üç çocuğu olmuştur.

Bâdî ilm-u haber oldur ki;

Üç yüz on sekiz Temmuz on beşinci gününden (28 Temmuz 1902) itibaren Numanzâde Mehmed Efendi'den yarım lira ahz eyledim ilm-u haber yedine i'tâ kılındı.

Takaoğlu  
Mühür



Ek-18: Mehmet Efendi'ye aldığı borç karşılığında Takoğlu tarafından verilen sened.

1911 yılında Huşo'da vefat eden Mehmed Efendi, aile kabristanlığında babasının mezarının yanına defnedildi.<sup>29</sup>

29 Bkz. Ek 19



Ek-19: Mehmed Efendi'nin Huşo'da aile kabristanlığındaki mezarı

### **Behzad Soylu b. Numan (1856-1923)**

Behzad Efendi, Numan Efendi'nin ortanca oğludur. Annesinin adı Fatma'dır. 1856 yılında Huşo köyünde doğdu. Eğitimini babası Numan Efendi'den aldı. Rize ve Sürmene'nin muhtelif köylerinde imam-hatiplik ve hocalık yaptı.

Behzad Efendi, birden çok evlilik yaptı. Eşlerinden Hanife'den Ayşe Soylu (?-1913), Nazlı'dan Osman Soylu (1886-1911), Saliha'dan Safiye Soylu (1894-1935), Sakine'den, Numan (1908-1925) ve Mustafa Saylan (1916-1961), Fatma'dan Havva Soylu (1909-?) adlı çocukları olmuştur. Bunlar dışında kendilerinden çocuğu bulunmayan Emine (Yalidena), Sürmeneli bir eş ve Kastana lakabıyla bilinen eşleri de vardı.

1923 yılında Huşo köyünde vefat etmiştir. Mezarı burada aile kabristanlığındadır.<sup>30</sup>

30 Bkz. Ek 20



Ek-20: Behzad Efendi'nin Huşo'da aile kabrisatnlığındaki mezarı.

### **Ali Faik Soylu b. Numan (1880-1966)**

Numan Efendi'nin küçük oğludur. Annesinin adı Fatma'dır. 1880 yılında Huşo köyünde doğdu. Eğitimini babasında tamamladı. İyi derecede Arapça ve Farsça bildiği rivayet edilir.

Uzun yıllar Kadahor camiinde Cuma hatipliği<sup>31</sup> yaptı. Evine uzak olması sebebiyle bazen görevini aksatması nedeniyle köylülerin müftüye onun görevden alınması ve başka bir kimsenin bu göreve atanması şeklindeki şikâyeti üzerine, Müftü tarafından Ali Faik Efendi ve diğer aday tekrar imtihana alındı. İlmi birikimi ve yeterliliği diğer adaydan çok üstün olan Faik Efendi tekrar göreve iade edildi. Bir süre daha bu göreve devam etmesine rağmen uzaklık nedeniyle görevinden ayrıldı.

Huşo ve Taşören Köyü Demirciler Mahallesi camiinde imam hatiplik ve müderrislik yapan Faik Efendi aynı zamanda evinde de öğrenci okutmaya devam etti. Faik Efendi hayatının son dönemlerinde çok fazla görev almadı daha çok evinde kitap okuma ve mütalaasıyla iştigal etti.

Eşi Müslime'den (1887-1945), Fatma (1900-?), Rasim (1904-?), Kâşife (1913-1999), Mehmet Ziya (1914-1986), Ahmed Rasim (1914-1974) ve Osman (1926-1997) adlarında altı çocuğu olmuştur.

1966 yılında Huşo'da oğlu Ahmed Rasim'in evinde akciğer kanserinden vefat eden Faik Efendi, evin yanındaki aile mezarlığına babasının yanına defnedildi.<sup>32</sup>

31 Hatip, genellikle cami imamından ayrı, Cuma ve bayram hutbelerini okuyan hocalara verilen isimdir.

32 Bkz. Ek 21



Ek-21a, 21b: Fâik Efendi'nin vefât ettiği oğlu Ahmed Rasim'in evi ve babası Numan Efendi'nin mezarının yanbaşındaki kabri.



### **Sonuç:**

Dört beş kuşak bölgenin dini hayatına büyük katkılarda bulunan Numanzâde ailesinde Faik Efendi'den sonra maalesef ilmi gelenek çeşitli imkânsızlıklar nedeniyle devam ettirilememiştir. Yaklaşık 2500-3000 ciltten oluşan aile kütüphanesi korunamamış sadece 100 cilt civarında yazma bir o kadar da matbu eser bugüne ulaşabilmiştir. Tarafımızdan yapılmakta olan kataloglama çalışmalarından hareketle genel olarak konularına göre kütüphanedeki eserlerin dağılımı şu şekildedir:

Akâid-Kelam 25, Arap dili ve edebiyatı 50, Fars dili ve edebiyatı 15, Fıkıh 30, Hadis 10, Tefsir 20, Siyer-İslam Tarihi 15, Mantık 45, Felsefe 5, Astronomi-Matematik 10, Vaaz-Dua 5.

Aile kütüphanesinde yer alan kitapların çoğunluğu 18. ve 19 yüzyılda istinsah edilmiş kitaplardır. Ancak kütüphanede, 14., 15. ve 16. Yüzyılda istinsah edilmiş kitaplar da bulunmaktadır. İstinsah tarihi en eski eserler 800/1397 tarihli Taftazani'nin *Muhtasaru'l-Meani* adlı eseri, 896/1490 tarihli Şerh-i Şemsiyye ve 1070/1659 tarihli *Tuhfetü'l-Müluk* adlı eserlerdir.

Benim de ilahiyat alanını seçmeme vesile olan söz konusu mirasın korunması, Numanzâdeler tarafından bu kitapların hamişlerine kaydedilen şerh, haşiye, açıklama ve notların, 18./19. yy yörenin ilim anlayışı ve hayatı hakkında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlayacak çeşitli çalışmalara konu edilmesi gerekmektedir.

### **Kaynakça:**

- Bostan, M. Hanefi, "XV, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Çaykara'da Nüfus ve Nüfus Hareketleri", Çaykaranın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I, (Trabzon: 2002).
- Demircioğlu, Sezgin, Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, (İstanbul: 2011).
- Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilayeti Salnamesi (1888)*, (Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2012), c. XIII
- Günaydın, Mehmet, *Cansız Hoca*, (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2013).
- İmamoğlu, Abdülvahit, *Köprübaşı Yöresinde Yetişen Medrese Âlimleri ve Din Eğitime Katkıları*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2015)
- Uğur Akbulut, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Bayburt ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: 2000).
- Yıldız, Kemal, "1700 ve 1800'lü Yıllarda Çaykara'nın İlmi ve Kültürel Atmosferini Gösteren Bir Örnek (Çaykaralı Numanzadeler)", Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I, (Trabzon: Eser Ofset, 2002), s. 457-67.





## GÖRELE'DE OF'LU ULEMÂ BİR AİLE: BAKKALZÂDELER

Ayhan YÜKSEL\*

### Giriş

“Hoca” kelimesi, günümüzde de halk arasında din alanında âlimler, imam-hatip ve vâizler, eğitim alanında ise özellikle orta dereceleri okul öğretmenleri ve üniversite öğretim üyeleri için yaygın biçimde kullanılır<sup>1</sup>.

Bugün Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat'ı da içine alan Of coğrafyası, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de adeta yetiştirdiği “hocalarla” tanınmaktaydı. Medrese eğitimi için derin hocaların çıktığı yer olan Of Kazası, İstanbul'dan sonra dinî eğitim konusunda önemli merkezi durumundaydı. Halka dinî öğretilerde bulunan bu hocaların yanında medreselerde onlara icâzet veren müderrisler de önemli idi. Şâkir Şevket, Of için “burada pek büyük âlimler ... vardır” diyerek hocaların ve müderrislerin varlığına 1877'de dikkat çeker<sup>2</sup>.

I. Dünya Savaşı'nda Of'ta Ruslar'a karşı yapılan direnişte Of ulemâsının rolü büyüktür. Haşim Albayrak'a göre “ahâlinin Of'tan çıkmaması için en önemli yol hocalık ve müderrisliktir”. İcâzet aldığı gurbette de geçerli bir mesleği oluyordu. Of'a okumaya gelenlerin yarattığı ekonomik getiri de işin ayrı bir yönü idi. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar medrese eğitimi geleneğini devam ettiren Of, Cumhuriyetle birlikte icâzetleri geçersiz sayılınca bu özelliğini kaybetmiş oldu. Devlet kurumlarında görev alamayan bu din adamları geçimlerini sağlamak için gurbete çıktılar. Sayıca çok olan bu din adamları böylelikle günümüzde “Of lu Hoca” imajını ortaya çıkardılar<sup>3</sup>. Ramazan ayında komşu kaza ve kasabalara cerre çıkan bu hocalar tatlı şiveleri ile irşat faaliyetinde bulundular, dinî sohbetleri kendilerine has bir üslupla anlattılar. Daha çok cinsî konuları içine alan, bazı zümrelerdeki cinsî fantezileri dile getiren, bazıları müstehcen olmakla birlikte ince zekâ buluşlarına dayanan “Of lu Hoca Fıkraları” Türk mizahında yer aldı<sup>4</sup>.

Sözel kaynaklar Şinek [Çaykara-Ataköy] köyünde eğitim ve öğretim hayatını Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi'nin irşad faaliyetinde bulunduğu yıllara kadar götürmektedir. Şinek köyünden olup verdikleri dinî eğitim ve yetiştirdikleri din adamları ile dikkat çeken ailelerden birisi de Bakkalzâdeler'dir. Maraş'ta Bakkaloğlu lakaplı ailelerin bulunması,

\* Araştırmacı

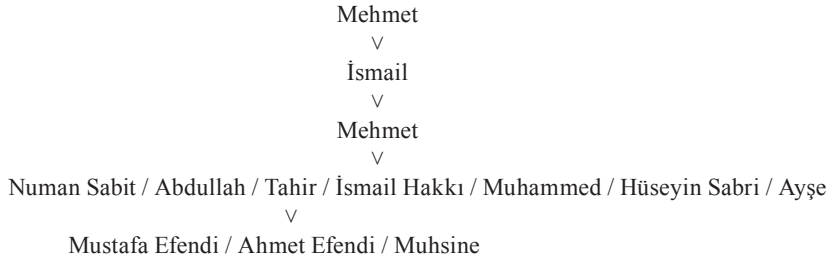
1 “Hoca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVIII, 187.

2 Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi* (hızl. İsmail Hacıfettahoğlu), (Ankara: 2001), s. 98.

3 Haşim Albayrak, *Of lu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, (İstanbul: 2008), s. 34; Yahya Düzenli, “Mandan Hoca'dan Günümüze Of lu Hoca: İronik Şablonun Ötesi...”, *Temel Kimdir*, (İstanbul: 2006), s. 92.

4 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, c. I, (İstanbul: 1989), s. 172.

bunların da Saçaklızâdeler’le birlikte Of’a geldiğini akla getirir<sup>5</sup>. Bakkalzâde ailesinde dinî eğitime yönelme ve bu alanda ilerleme bir aile geleneğidir. Bakkalzâdeler’in atalarından İsmail oğlu Mehmed Efendi (1804) de Şinek köyünde müderrislik yapmaktaydı. Mehmed Efendi, 1834 tarihli *Of Nüfus Defteri*’ne göre Şinek köyünde kayıtlı idi ve Numan Sabit (1836), Abdullah (1840), Tahir (1828), İsmail (1830-1921) adlı çocukları vardı<sup>6</sup>. Sözlü aktarıma göre bunlara daha sonra doğan Muhammed, Hüseyin Sabri<sup>7</sup> (05.06.1854-1921) ve Ayşe isminde kız çocuğu eklenmiştir. Buna göre Mehmed Efendi’nin 6’sı erkek 1’i kız olmak üzere yedi çocuğu vardı. Mehmed Efendi’nin çocuklarından İsmail Hakkı Efendi son devir Osmanlı müderrislerindendir<sup>8</sup>. Mehmed Efendi’nin diğer oğlu Of Müftülüğü yapan Bakkalzâde Hüseyin Sabri Efendi’dir (1850-1912). Bakkalzâde Tahir Efendi, Sürmene Güneşara [Beşlik] medresesini kurarak burada ders okutmuş, Şinek köyünden ayrılıp Vahdanç [Keldere] köyü Hadi Pazarı yakınındaki Derelik mevkiinde yerleşmiş ve hac görevi sırasında Hicaz’da vefat etmiştir<sup>9</sup>.



#### *Bakkalzâde Tahir Efendi’nin Soyağacı*

Görelle ilçesinde Türkelli köyüne yerleşen ve buradaki dinî ve sosyal hayatın içinde yer alanlar Bakkalzâde Mustafa Zekayi Efendi ve Bakkalzâde Ahmed Zekeriya Efendi, müderris Hacı Tahir Efendi’nin oğullarıdır. Mustafa ve Ahmed Efendiler’in Türkelli’ne ne zaman yerleştikleri bilinmiyor. Türkelli’ye yerleşen Bakkalzâde kardeşler, burada yerli ahali ile evlenerek akrabalık tesis etmişlerdir. Bakkalzâde Mustafa ve Ahmed Efendiler’in mezarları Türkelli köyünde olup soyundan gelenler bugün aynı köyde yaşamaktadırlar.

Ailenin aktardığı sözlü rivayete göre Türkelli köyüne yerleşen Mustafa ve Ahmed Efendiler, her yerde olduğu gibi biraz abartılı olarak söylendiği üzere “köyde ilk camiye inşa etmişler”, ayrıca Elevi Deresi’nde Çanakçı ve Zıva[ğı] isimli iki medrese kurarak buralarda müderrislik vazifesinde bulunmuşlardır. Göreleliler, Mustafa Efendi soyuna “Büyük Efendiler”, Ahmed Efendi soyuna “Küçük Efendiler” lakabını vermişlerdir<sup>10</sup>. Bakkalzâde mensuplarının Görelle’de de “meşhur ve muayyen aileler topluluğu” anlamına gelen “zâde” unvanını taşıdığı, yani sosyal statülerini devam ettirdiği görülüyor.

Görelle’ye yerleşen aileye dair ilk sicil kaydı şimdilik 22 Muharrem 1305 (19 Eylül 1887) tarihlidir ve bir vakıf tesisinde geçmektedir. Türkelli köyü ahalisi, Sıbyan Mektebi’nin muallimine öğretim için 8.274 kuruşluk bir para vakfı tesis etmiştir. Köy ahalisinden 70 kişinin tesis ettiği bu vakfa Bakkalzâde Ahmed Efendi en yüksek bağış meblağı olan 1.262 kuruşla

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vala Evrakı (MVL), 708/106 (15 Receb 1282/4 Aralık 1865).

6 Sezgin Demircioğlu-Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri* (1834), (İstanbul: 2011), s. 242.

7 Hayatı için bk. Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Of-Çaykara Müftüleri; Bilimsel, Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, I, (Trabzon: 2002), s. 457-460.

8 Yusuf Şevki Yavuz, “Bakkalzâde İsmail Hakkı”, *DİA*, IV, 545.

9 Haşim Albayrak, *a.g.e.*, s. 111.

10 Bilgi Formu (BF), (Çaykara Gündem Gazetesi, 02.07.2013).

(%15.31) katılmıştır. En düşük bağış meblağının 35 kuruş (%0.42), Ahmed Efendi'den sonra en büyük bağış meblağının 881 kuruş (%10.64) olduğu dikkate alındığına eğitime verdiği önem anlaşılabilir olur<sup>11</sup>.

Ailenin sosyal hayattaki rolü bununla da sınırlı değildir. Görele'de müderris Duduzâde Hacı Mehmed Efendi<sup>12</sup>, Aliustazâde Hüseyin Efendi, Kılıçzâde Hacı Hüseyin Ağa, Hocazâde Yusuf Ağa ve Mollahasanzâde Ahmed Efendi ile birlikte “*Atıka Câmî'-i Şerîfin [Eski Câmî'nin] cemâat-i kadîmesi*” arasına “*müderrisin-i kirâm'dan Bakkalzâde mekremetlü Mustafa Efendi*” de dâhildir. Bu “*eski cemâate mensup olanlar*” tamire muhtaç Câmî'-i Atıka'nın işlevini yitirmemesi için “*ne yapacaklarını görüşmek üzere*” belediye reisi Hacıhüseyinoğlu Hasan Efendi, Kethüdazâde Hacı Ahmed Efendi ve Çolakzâde Bilâl Efendi ile bir araya gelmişler ve ne yapabileceklerini görüşmüşlerdir. Caminin tamir masrafını karşılayacak vakfı yoktur. İbadete açık olan cami, tamir edilmez ve işlevini kaybederse ezan da susacaktır. Mehmed Efendi'nin de içinde bulunduğu bu heyet masrafı karşılamak üzere caminin yakınında ve ön tarafından bulunan vakıf arsasının aylık 20 kuruş olmak üzere yıllık 240 kuruş karşılığı Belediye reisi Hasan Efendi'ye kiralanmasına karar vermiştir. Böylece imam ve hatibin de masrafları karşılanmış olacaktır. Bu işlemde Kethüdazâde Hacı Ahmed Efendi, müteveli/yöneten; Çolakzâde Bilal Efendi nâzır/gözetken tayin edilmiştir. Bu hususun toplantıya katılanlar tarafından da kabul ve onaylandığı kayıt altına alınmıştır (3 Rebiülevvel 1311/14 Eylül 1893).<sup>13</sup>

Görele'ye irşad için gelip Türkelli köyüne yerleşen Bakkalzâdeler, memleketleri Şinek köyü ile olan bağlarını hiçbir zaman kesmemişlerdir. Sicil kaydında “*an-asl Trabzon vilâyeti celilesi dâhilinde Of kazasına tâbi Şinek karyesi ahâlisinden...*” şeklinde zikredilmişlerdir. Ailenin ata toprakları ile bağlarını kesmediğini gösteren bir vekâlet kayıdır. Şinek köyünde arazilerinin olduğunu bilmektedirler. Nitekim Bakkalzâde Mustafa Efendi, sahip olduğu tarlasını salyâne memuru huzurunda ferağa, alıp-satmaya büyük oğlu Mehmed Abdürrauf Efendi'ye Görele Bidâyet Mahkemesi'nde vekâlet vermiştir. Vekâlete konu olan arazi, Şinek köyü hududunda etrafı Üstünoğulları'ndan Salim ve Ömer, Eminoğlu kızı Havva Hanım tarlaları ve dört bir tarafı yol ile sınırlı, “*Şukukoğlu tarlası*” olarak bilinen tahminen 3 dönümlük tarladır (25 Şubat 1310/7 Mayıs 1894)<sup>14</sup>.

Sosyal hayatın içinde yer alan Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin bir boşanma davasında vekillik yaptığı görülmektedir. Mustafa Efendi, Osman b. Halil'in vekilidir. Aleyhine dava açılan karşı taraf Keboğlu Mehmed kızı Fatma Hatun ise Bakkalzâde Ahmed Efendi, Keboğlu Hüseyin'in malumudur. Mahkemede bulunmayan Osman'ı Mustafa Efendi temsil etmiştir. Mustafa Efendi'nin ifadesine göre müvekkili Osman, 600 kuruş mehr-i müeccelle Fatma Hatun'la evlenmiştir. Osman'ın “*zevce-i medhulün bihâsi*” olan, yani gerdeğe giren Fatma Hatun'u, eşi Haziran 1895'te talâk-ı bâin ile boşamıştır. Bu nedenle Osman, 600 kuruşu Fatma Hatun'a teslim etmiştir. Müvekkili Osman'ın Fatma Hatun'un elinde bulunan 15 kuruş kıymetinde bir adet tencere, 20 kuruş kıymetinde küçük ve büyük iki tava, 6 kuruş kıymetinde sivri kazma, 7 kuruş ayak bel demiri, 9 kuruşluk iki sacayak, 5 kuruş kıymetinde bir sac, 6 kuruşluk ev eşyası, toplam 68 kuruşluk lambayı dahi müvekkiline teslim etmek üzere Fatma Hatun'dan almış ve bunları Osman'a teslim etmiştir (24 Nisan 1313/6 Mayıs 1897)<sup>15</sup>.

11 BOA, Meşihat Sicil Defteri ( MŞH.ŞSC.d). 5090, s. 70-71.

12 Duduzâde Hacı Mehmed Efendi, 1833-34 yılında Görele'de doğdu. Medrese eğitimi aldı. Müderrislik vazifesinde bulundu. 1887'de Görele müftülüğüne atandı. 1878'de Görele belediye başkanlığına seçildi. 1896'da vefat etti. Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*, (İstanbul: 2012), s. 46-84.

13 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5095, s. 27-28; Ayhan Yüksel, *Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi*

14 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5096, s. 13.

15 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5098, s. 26.

Osmanlı mahkemelerinde İslâm hukukuna göre gerçeği tespit maksadıyla en az iki şahit bulunurdu. Bunlara şühûdü'l-hâl/hâl şahitleri denirdi. Bunlar davayı dinler, gerektiğinde kadı tarafından kendileriyle istişârede bulunulur, fakat kararlara katılmayarak davanın cereyanı ile verilen hükmün birbirine uygun olduğuna dair hazırlanan ilâmî imzalandı. Bunların hazır bulunmadığı veya hükmü imzalamadığı dava muteber sayılmazdı. Şühûdü'l-hâl, beldenin ileri gelenlerinden veya davanın taraflarından olabilirdi. Mahkemeye müdahale ve rey verme gibi hakları olmamakla beraber kadının adil karar vermesinde oldukça tesirleri vardı. Kadı, bunların huzurunda adalete aykırı bir hüküm veremezdi<sup>16</sup>. Bakkalzâde Mustafa Efendi, Tepeköy'den Hacıhasanoğlu Neş'et Efendi ile Devge köyünden Külahoğlu Hüseyin kızı Fatma'nın aralarındaki geçimsizlik nedeniyle görülen boşanma ve nafaka davasında Devge köyü muhtarı Tiryakioğlu İbrahim, Develioğlu Seyid, Külahoğlu Nafiz ile birlikte (9 Temmuz 1316/22 Temmuz 1900)<sup>17</sup>; Görele-Türkelli köyünde Kabamusaoğlu Ahmed kızı Güller Hatun ve Çarşı Mahallesi'nden Hocazâde Hasan Efendi b. el-Hâc Mehmed Efendi ile görülen nafaka davasında belediye kâtibi Halil Efendi, Heri köyünden Albaroğlu el-Hâc Halil Ağa ile birlikte (14 Şubat 1316/27 Şubat 1901; 8 Zilkade 1318/29 Mart 1901)<sup>18</sup>; Tepeköy'den vefat eden Hacıhasanoğlu Mehmed Efendi'nin tereke davasında Namazcıoğlu Şâkir ile birlikte (11 Mart 1317/25 Mart 1901)<sup>19</sup> şühûdü'l-hâl olarak yer almıştır.

Medreseler, İslâm dünyasında orta ve yüksek seviyelerde eğitim-öğretim yapılan yerlerdir. Bu müesseselerde sadece dinî ilimler tahsil edilmeyip, diğer ilimler de tahsil edilirdi. Medreselerde ders veren öğretim görevlilerine “müdris”, yardımcısına “muîd”, talebelere de tarih içinde “talib, talebe, tilmiz, fakih, dânişmend, suhte” gibi isimler verilmiştir. Osmanlı döneminde medreselerde bazen eğitim kalitesinde düşüş yaşandığı görülmüştür<sup>20</sup>. XX. yüzyıl başlarında Görele kazasındaki medreselerde de sorun vardı. Trabzon'dan verilen talimat üzerine Görele'deki medreseler Tirebolu Redif Binbaşısı ve diğer görevlilerce teftiş edilmiş ve bu teftiş doğrultusunda talebenin çokluğu ve medreselerin fazlalığı gerekçe gösterilerek talebenin %40'ı medreselerden ihraç edilmiştir. Bu durum medrese talebelerinin mağdur olmalarına sebebiyet vermiştir. Görele kazasındaki medreselerin müdrisleri bu duruma itiraz etmişler ve kendilerine göre konuyu açıklayıcı 1 Haziran 1318 tarihli (14 Haziran 1902) bir mazbatayı Sadâret'e göndermişlerdir. Mazbataya göre teftiş için gelen redif binbaşısı ve diğerleri vilâyetin “okuyup okumayanın teftiş ediniz emrini” kendilerine karşı kullanmışlardır. Teftiş heyeti çözümünü “en eski kayıtlı öğrencilerin kaydının silinmesinde” bulmuştur. Bu uygulama karara doğrudan muhatap olan talebelere de üzmüş ve talebeler “bizim kusurumuz nedir ki bizi medreseden ihraç ediyorsunuz, zulümde ve cehlde bırakıyorsunuz” diye şikâyet etmişlerdir. Mazbatada Çavuşlu Teşvikiye medresesi müdrisi Kahramanzâde İbrahim Hilmi, Hamidiye medresesi müdrisi Cinahmadzâde Hacı Salih, Kırıklı medresesi müdrisi İbrahim, İsmailbeyli medresesi müdrisi Haydarzâde Halil Efendilerle birlikte Dar-ı Hakk medresesi müdrisi Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin isimleri ve mühürleri vardır<sup>21</sup>. Bu konuyla ilgili olarak Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi imzasıyla “teftiş sonucunda alınan karar dinî ilimler tahsil edenleri olumsuz etkileyeceğinden ve bazı talebenin vatanlarını terk etmelerine ve başka bir yerde yaşamalarına sebep olacağından buna cevaz verilemeyeceği, ilim tahsiliyle meşgul olanların önceden olduğu medreselerinde ikamet ettirilmelerinin engellenmemesi gerektiği” şeklinde bir karar Trabzon Vilâyeti'ne bildirilmiştir (17 Temmuz

16 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, (İstanbul: 2014), s. 376.

17 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5107, s. 73.

18 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5100, s. 137; BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5107, s. 86.

19 BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5100, s. 36.

20 Cahit Baltacı, “Medrese”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedi (TDEA)*, VI, s. 185.

21 BOA, Babiali Evrak Odası (BEO), 1833/141164, lef: 3.

1318/31 Temmuz 1902)<sup>22</sup>. Teftiş kararını askerlik nedeniyle medreselerde yığılma olduğu ve bunu önlemek üzere teftiş yaptırıldığı şeklinde anlamak mümkündür.

Hibe, bir malın hayatta iken karşılık şart koşulmaksızın başkasına temlikidir. Hibe edilen şeyler gayrimenkul olabildiği gibi belli başlı ev eşyasıyla hayvanların da hibe edildiği görülmektedir. Mal ve eşyasını hibe eden kişiler bu durumu şahitler huzurunda gerçekleştirdikleri gibi mahkeme kayıtlarıyla da tescil ettirmektedirler<sup>23</sup>. Nitekim “*Türkelli köyü ahâlisinden müderrisinden*” Bakkalzâde Mustafa Efendi, bir parça bahçesini büyük oğulları Hafız Hamdi ve Hafız Şükrü Efendiler’e hibe etmiştir. Hibe edilen bahçe, Türkelli köyünde olup bir tarafı obuz, bir tarafı dere, iki taraftan Kırıcıoğlu Molla Salih ile sınırlı, dört dönüm 900 kuruş kıymetinde “*Purluk Bahçe*” denilen yerdir. Mustafa Efendi, hibe ettiği bahçede “*alâkası olmadığını, bahçeyi çocuklarına verdiğini*” beyan etmiştir. Taraflar hibe işlemini yapan Bakkalzâde Mustafa Efendi ile kendilerine bahçe hibe edilen Bakkalzâde Hamdi ve Şükrü Efendiler bu hibe işlemini mahkemede tescil ettirmişlerdir. Şühûdü’l-hâl kardeşi Bakkalzâde Ahmed Efendi ve Çamcanoğlu Mustafa Usta’dır (30 Eylül 1320/13 Ekim 1904)<sup>24</sup>.

Bu defa mahkemede şühûdü’l-hâl olarak Bakkalzâde Mustafa Efendi’nin oğlu Mehmed Hamdi Efendi’nin ismi geçmektedir. Dava konusu ise Çatak ma‘a Seferli köyünden Seferoğlu Şakir kızı Rahime ile Türkelli köyünden Hocoğlu Salih’in aralarındaki geçimsizlik nedeniyle boşanma davasıdır. Bakkalzâde Mehmed Hamdi Efendi ile birlikte diğer şahit Hocoğlu Hasan Usta’dır (6 Şaban 1322/16 Ekim 1904)<sup>25</sup>.

Yine, Bakkalzâde Mustafa Efendi, Kodaloğlu Halil ile birlikte Balcılı köyünde bir arazi paylaşımında şahit olarak yer almıştır (8 Eylül 1321/21 Eylül 1905)<sup>26</sup>.

### **Ailenin Evlilikleri**

Türkelli köyünde yerleşen Bakkalzâde Mustafa Efendi daha önce Görele’de Sinirlioğlu ailesinden Hacı Mustafa Ağa-Nuriye Hanım’ın kızları seyyibe/dul Emine Hanım (1854-15.07.1928) ile 1309’da (1893) bir evlilik yapmıştır. Bu evlilikten Nafiye (1900-03.03.1915) isimli kızları olmuştur. Emine Hanım, Kasımpaşa’da vefat etmiş ve Kulaksız’da Rüstem Çelebi Cami yakınına defnedilmiştir<sup>27</sup>. Mustafa Efendi ikinci evliliğini Paçan köyünden Karnabaoğlu Mehmet-Gülsüm kızı Of doğumlu Fatma Hanım (1844-28.08.1916) ile yapmıştır. Sözlü kaynaklar Fatma Hanım’ın genç yaşta ölen amcası Numan Efendi’nin eşi olduğunu söylemektedir<sup>28</sup>. Bu evlilikten yazılı ve sözlü kaynaklara göre Mehmed Abdürrauf (ö. 1317/1899), Mehmed Rasim (ö. 1318/1990), Fehmi, Mehmed Şükrü (1880-06.08.1955) ve Mehmed Hamdi (1884-18.06.1916) isimli çocukları olmuştur. Mehmed Hamdi Efendi, Sarıkamış Harekâtı’nda şehit olmuştur.

22 BOA, BEO, 1883/141164, lef: 2.

23 Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *DİA*, XVII, 421.

24 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5100, s. 353; BOA, MŞH.ŞSC.d. 5114, s. 82.

25 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5100, s. 332.

26 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5114, s. 29.

27 Ayhan Yüksel, *a.g.e.*, s. 149.

28 *BF* (Şükrü Bakkal, İstanbul-27.09.2015).

Tahir Efendi

∨

Mustafa Efendi

∨

Emine Hanım (1854-1928) / Fatma Hanım (1844-1916)

∨

Hafız Mehmet Hamdi / Hafız Mehmed Şükrü

***Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin Soyağacı***

Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin oğulları Mehmed Şükrü ve Hamdi Efendiler Türkelli köyünde evlenmişlerdir. Mehmed Şükrü Efendi akraba evliliği yapmış, Hamdi Efendi ise yerli ahâlden kız almıştır. Nikâh kaydına göre Bakkalzâde Mehmed Şükrü Efendi, amcası Bakkalzâde Ahmed Efendi'nin kızı Görele doğumlu Sabire Hanım (1891-06.03.1972) ile evlenmiştir. Bu nikâhta Şükrü Efendi'nin vekili kardeşi Hafız Hamdi Efendi; Sabire Hanım'ın vekili Karavelioğlu Osman Efendi'dir. Nikâhta Türkelli köyünden Keboğlu Hasan ve Şehidoğlu Müştak Efendiler de şahit olarak bulunmuşlardır. Tespit edilen mehr-i müeccel 1.000 kuruş, mehri muaccel 2.000 kuruştur (23 Teşrinievvel 1340/5 Kasım 1904). Bu evlilikten hepsi de Görele doğumlu Zehra (23.07.1909), Mehmed Faik (24.04.1911-23.05.1982), Mustafa (20.03.1916-25.05.1995), Leyla (14.03.1914), Mehmed (05.03.1922) ve Ahmed (01.03.1925-05.04.2000) isimli çocukları olmuştur<sup>29</sup>.

Mustafa Efendi

∨

Hafız Mehmed Şükrü (eşi Sabine Hanım)

∨

Zehra / Mehmed Faik / Leyla / Mustafa / Mehmed / Ahmed

***Bakkalzâde Mehmed Şükrü Efendi'nin Soyağacı***

Aileye dair diğer bir evlilik kaydı Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin oğlu Hafız Mehmed Hamdi Efendi'ye aittir. Hafız Hamdi Efendi, Türkelli köyünden Çamcanoğlu Yusuf-Gülüşan kızı Ayşe Hanım (1889-03.07.1916) ile evlenmiştir. Hamdi Efendi'nin vekili, kardeşi Şükrü Efendi, Ayşe Hanım'ın vekili Çamcanoğlu Mustafa Efendi'dir. Şahitler ise Şehidoğlu Müştak ve Kabamusaoğlu İzzet Efendi'dir. Tespit edilen mehr-i müeccel 900 kuruş, mehri muaccel 2.200 kuruştur (19 Şubat 1321/4 Mart 1906). Mehmed Hamdi Efendi'nin Ayşe Hanım'la olan

<sup>29</sup> BOA, MŞH.ŞSC.d. 5118, s. 15.

evliliğinden Mehmed Halis (23.07.1911-05.12.1982) ve Fatma (16.04.1915-23.09.1995) isimli çocukları olmuştur<sup>30</sup>.

Mustafa Efendi (1852-1915)  
∨  
Mehmed Hamdi (1884-1916) (eşi Ayşe Hanım)  
∨  
Mehmed Halis (1911-1982) / Fatma (1915-1955)

#### *Bakkalzâde Mehmed Hamdi Efendi'nin Soyağacı*

Bakkalzâde Ahmed Efendi, evliliğini Mehmed-Hafize kızı, Görele doğumlu Karavelioğlu Penbe Hanım (1864-24.05.1929) ile yapmıştır. Bu evlilikten Sabire (1891-06.03.1972), Tahir (1896-26.01.1986), Abdüzel (1902-28.03.1912), Fatma (1899-[?]) ve Hakkı (02.04.1910-06.05.1982) isimli çocukları olmuştur. Sözlü kaynak bunlara Rahime Hanım'a da ilâve etmektedir<sup>31</sup>. Tahir Efendi, hac farızası yapmış, Batı Cephesi'nde savaflara katılmış, İstiklâl Madalyası sahibi, sosyal hayatın içinde yer almış, tanınan, ticaret hayatında başarılı, politik hayatın içinde, belediye, il ve ilçe meclislerinde bulunmuş bir zattır. Hacı Tahir Efendi'yi tanıyanlar “şakacı, akraba sevgisiyle dolu olduğunu” ifade ederler.

Tahir Efendi  
∨  
Ahmed Efendi ( eşi Pembe Hanım)  
∨  
Sabire (1891-1972) / Tahir 1896-1986) / Fatma (1899) / Abdüzel (1902-1912) / Hakkı (1910-1982 / Rahime

#### *Bakkalzâde Ahmed Efendi'nin Soyağacı*

### **Aileye Dair Bazı Menkıbevî Rivâyetler ve Anlatımlar**

Görele'ye yerleşen aile bireyleri hakkında halk tarafından anlatılan menkıbevî rivâyetler mevcuttur. İlk olarak gelen Mustafa Efendi'nin Türkelli köyü için “buralar cennet” tabirini kullandığı ifade edilir. Babaları Tahir Efendi'nin hac farızası için Mustafa Efendi'den 12 kırmızı lira, Ahmed Efendi'den 1 kırmızı lira aldığı, Tahir Efendi'nin Mustafa Efendi için “malından verdi”, Ahmed Efendi için “canından verdi” dediği nakledilir.

Mustafa ve Ahmed Efendiler Türkelli köyü camisini inşa ettirmede öncülük yapmışlardır. Mustafa Efendi cami inşaatında imece usulü çalışanları coşturmak için “davul, zurna ve kemeçe” çaldırırılmış. Ahmed Efendi bu durumu hoş görmeyerek “bir ibadethane yapılıırken bu nevi taşkınlıklara ve oyunlara gerek olmadığını” söyleyince Mustafa Efendi bu defa Ahmed Efendi'ye dönerek “çok sevap alınırken az günah işlenebilir kardeşim” demiştir. Bu rivayet Mustafa Efendi'nin “hoşgörü sahibi olduğunu” gösterir<sup>32</sup>. Mustafa Efendi, sosyal barışa da önem veren kişidir. Kardeşi Ahmed Efendi'nin müderrislik yaptığı Çanakçı medresesine gittiğinde köylülere “kan davalarını” ortadan kaldırmaya yönelik nasihatler edermiş.

30 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5118, s. 8.

31 BF (Şükrü Bakkal, İstanbul-27.09.2015).

32 BF (Şükrü Bakkal, İstanbul-27.09.2015).

Sözlü kaynaklar Tahir Efendi'nin torunu Fatma Nine'nin şu dörtlüğü söylediğini aktarırlar:

*Kiminin erini alır dul eyler,  
Kiminin altunun kara pul eyler,  
Kimi bulmaz giyer çuldan abayı  
Kiminin altına atlas çul eyler*

Mustafa ve Ahmed Efendiler'in kerâmet ehli olduğu söylenir. Mesela Ahmed Efendi'nin yağmur yağarken başına bir mendil örttüğü, yağın yağmurun vücuduna gelmediği, yani hiç ıslanmadığı anlatılır<sup>33</sup>.

Aile mensuplarının “sıla-ı rahm etmeyenin ameli kabul olunmaz” hadis-i şerîfi gereğince akraba ziyaretlerine ve arayıp-sormaya önem verdikleri görülüyor. Muhacirlik sırasında Of'tan Görele'ye gelen yeğenleri ile Müderris İsmail Hakkı ve Hüseyin Efendiler irtibatlarını kesmemişler ve mektupla da olsa hatırlarını sormuşlardır. Görele'de yerleşik Mehmed Şükrü Efendi'de babası ile birlikte baba ocağını ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Mehmed Şükrü Efendi, “sıla-ı rahm”ı oğlu Ahmed Efendi'ye de aşlamıştır. Ailenin Of'taki akrabaları Abdüssamed ve Celal Efendiler'le çok sıcak muhabbet ve dostlukları vardır. Mehmed Şükrü Efendi, eşi Sabire Hanım'la birlikte bir yaz döneminde Of'ta Sıcak Oba Yaylası'nda İsmail Hakkı Efendi'nin oğlu Harun Efendi'nin evinde yayla yapmışlardır. Aynı tarikat mensubu olduklarından bu ziyaret nedeniyle manevî beraberlikleri de uzun süreli olmuştur<sup>34</sup>.

Kısaca, anlaşıldığına göre Of'tan gelip Görele'ye yerleşen bu aile, buldukları yerde dinî irşadı sağlamaya yönelik önemli hizmetler ifa etmiştir. İrşad, “doğru yolu gösterme” anlamına bir terimdir. Daha ziyade içe yönelik bir faaliyet olarak Müslümanların dinî görevlerini yerine getirmesine katkıda bulunma çerçevesinde düşünülen irşadın gerekliliği açıktır. Bu meyanda, onların dinî görüşleri, halk arasındaki hurafelerin bertaraf edilmesinde mühim bir rol oynamışa benzemektedir. Sonuç itibarıyla bu aile mahalli düzeyde olsa da Görele'de doğru İslâm anlayışının (sırât-ı müstakîm) yerleşmesine hizmet etmiştir.

33 BF (Cemalettin Bakkal, Görele-08.09.2015).

34 BF (Şükrü Bakkal, İstanbul-27.09.2015).





*Hüve'l-Bâkî*  
*Görelle kazâsında*  
*Merhum Bakkalzâde*  
*Merhûm ve mağfûr*  
*Mehmed Abdür-ra'ûf*  
*Efendi'nin rûhu*  
*İçin rızâen l'illahi*  
*Te'ale'l-Fâtîha*  
*Sene 1317*

*Mehmed Abdurrauf Efendi'nin Mezar Kitabesi<sup>35</sup>*



*Hüve'l-Bâkî*  
*Görelle kazâsında*  
*Merhûm Bakkalzâde*  
*Merhûm ve mağfûr*  
*Mehmed Râsim Efendi'nin*  
*Rûhıyçün rızâen*  
*L'illâhi Te'ale'l-Fâtîha*  
*Sene 1318*

*Mehmed Rasim Efendi'nin mezar kitabesi<sup>36</sup>*

35 BF (Tahir Bakkal, Görelle-26.10.2015).

36 BF (Tahir Bakkal, Görelle-26.10.2015).



*Nāsiru'l-ulūmi'z-zahiri  
Ve'l-bātın  
Zū'l-cenāheyn  
Ulemâ-i kirâmdan  
Bakkalzâdeh  
Tahir Efendi'nin  
Mahdumu Mustafa  
Efendi ruhuna  
Fatiha ö. 1332*

*Mustafa Efendi Oğlu Bakkalzâde Mustafa Efendi'nin Mezar Taşı ve Kitabesi*

## **KAYNAKLAR:**

### **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA, BEO, nr. 1833/141164.

BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 5090, 5095, 5096, 5098, 5100, 5107, 5114, 5118.

BOA, MVL, nr. 708/106.

### **Makale/Kitap:**

Albayrak, Haşim, Of lu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları, İstanbul 2008.

Baltacı, Cahit, "Medrese", Tdea, VI, 185-188.

Bardakoğlu, Ali, "Hibe", Dia, XVII, 421-426.

Demircioğlu, Sezgin-Bilgin, Süleyman, Of Nüfus Defteri (1834), İstanbul 2011.

Düzenli, Yahya, "Mandan Hoca'dan Günümüze Of lu Hoca: İronik Şablonun Ötesi...", Temel Kimdir, İstanbul 2006, s. 92-131.

Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku: Adalet Ve Mülk, İstanbul 2014.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Of-Çaykara Müftüleri; Bilimsel, Kültürel Ve Sosyal Aktiviteleri", Trabzon Ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001), I, Trabzon 2002, S. 441-486.

"Hoca", Dia, XVIII, 186-187.

Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı, I, İstanbul 1989.

Şâkir Şevket, Trabzon Tarihi, (Hzl. İsmail Hacıfettahoğlu), Ankara 2001.

Yavuz, Şevki Yavuz, "Bakkalzâde İsmail Hakkı", Dia, IV, 545.

Yüksel, Ayhan, Göreleli Müftü Duduzâde Hüseyin Müştak Efendi Ve Ailesi, İstanbul 2012.

### **Sözlü Kaynaklar:**

Bakkal, Cemalettin, Görele

Bakkal, Şükrü, İstanbul

Bakkal, Tahir, Görele

## KAHRAMANMARAŞLI SAÇAKLIZÂDELER'İN OF VE ÇEVRESİNİN İSLAMLAŞMASINA YAPTIĞI KATKILAR

*Haşim ALBAYRAK\**

### Of ve Çevresinde İstatiksel İslamlaşma Hareketleri

Trabzon'da özellikle Of ve çevresinde Müslüman nüfusunun çoğunluğu elde etmesi; fetihden sonraki 200 yıl içerisinde ancak sağlanmıştır. Özellikle fetihden sonraki yaklaşık 100 yıl sonrasında Of'taki Müslüman nüfus oranının yüzde yedi civarlarında olması ve sonraki 30-40 yıl sonrasında bu oranların birden bire yirmilere çıkmasının nedenleri araştırılırken ve daha sonra 1681 yılı nüfuslarında Müslümanlaşma oranı yüzde doksanları aştığında tüm yerel söylencelerde Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler ortaya çıkar.

Of, Fatih Sultan Mehmet tarafından; 15 Ekim 1461 yılında Trabzon fethi ile Müslüman Türkler'in eline geçtikten sonra, uzun süre sayısız Müslüman Türk'ün yerleşmesine sahne olmuştur. Of ve çevresine ilk yerleşen Müslüman Türkler, asker kökenlidir. Tespit edilen Türk isimleri; yeniçeri askeri ocaklarından olan Baltacı ve Solaklı aileleridir. 1461 yılından 1515 senesine kadar geçen sürede Of'ta Müslümanlaşma oranı % 2 civarlarında, 1554 yılında % 12 ve 1583 yılında % 24 olmuştur.<sup>1</sup>

Trabzon'un en eski tarih kitaplarından biri olan "Trabzon Tarihi"nin 96. sayfasında Şakir Şevket şöyle yazar:

Maraş ulemâsından Osman Efendi namında bir zat, Bayburt tarikıyla her nasılsa düşerek, biraz tazyik olunmuş ise de, rehber-i hidâyet-i ilahiye ile en mu'teber papazları iskât ve ilzâma muvaffak olarak ahâlinin ve papazların ekserisi kabûl-ı dîn-i mübîn eyledikleri mukayyeddir" der.<sup>2</sup>

Bu yazının günümüz Türkçesi şöyledir: hepsi Rum milletinden olduğu bilinen Of'a; Maraş ulemâsından bir zat, Bayburt yoluyla her nasılsa oraya düşmüştür, biraz baskı görmüş ise de; halka doğru yolu göstererek, yörenin en saygın papazlarını bile hidayete erdirme başarısını göstermiş halk ve papazlar İslâm dinini kabul etmişlerdir.

Aynı yazıyı, aynı cümlelerle Karadenizli Kemal belirtmiştir.<sup>3</sup> Şakir Şevket'ten sonra yazılan ansiklopedilerdeki Of maddelerinde, Şakir Şevket'in yukarıdaki cümleleri aynı şekilde yer alır.<sup>4</sup> Ancak burada genel bir yanlış vardır. Çünkü Of ve çevresinin İslâmiyet ile

\* İstanbul Zeytinburnu Abdülhak Hamit Orta Okulu Müdürü, hasimalbayrak61@gmail.com

1 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, (İstanbul: 1991), bsk. 2, s.174.

2 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (İstanbul: 1294), (1873) c.1, s. 98.

3 Bakınız; Karadenizli Kemal, *Trabzon Tarihi*, (Ankara: 1954), s. 45.

4 Örneğin; CH. Samy Bey-Franschery-Dictionnari Ünüversal D'histoire etde geographie, (İstanbul: 1878), s. 1091.

hidayete ermesi konusunda Maraşlı ulemâların Of ve çevresine gelme tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Çünkü Of ile ilgili nüfus istatistiklerinde Of ve çevresinin İslâmiyet'le irşat olmaya başladığı tarihlerdir. 1515 yılında % 2 civarlarında Müslüman nüfusa sahip Of'ta 1554 yılındaki nüfus yapısında Müslüman aile oranı yaklaşık % 7 civarına ulaşmaktadır.<sup>5</sup> Ancak 1583 yılındaki tahrir defterlerinde bu oranın Of ile ilgili nüfus bölümünde birden bire yüzde 24'lerden fazla bir rakama ulaştığı ortaya çıkmaktadır.

Of kadısı Mehmed ve Trabzon kadısı Mevlana Hasan'dan 1653'te yapılan mufassal cizye tahriri, Trabzon beylerbeyisi Mehmed Paşa tarafından bir arzla merkeze gönderilmiştir. Mehmed Paşa arzında bundan önce Of kazasında 441 nefer zimmînin bulunduğunu, ancak bunların "Kimi mürd, kimi celâ-yı vatan ve kimi dahi müselleman olup cizve virür zimmî" nin az kaldığını belirtmektedir. Dikkat ve ihtimamla yapılan teftiş sonucunda kazada "*mürâhık oğlanlarıyla*" (bülûğ çağındaki erkek çocuklarla) birlikte toplam 90 nefer zimmînin tahririnin yapıldığı kaydedilmektedir.<sup>6</sup>

Ayrıca Hanefi Bostan'ın araştırmalarına göre köy köy oranlar vererek Of'un nüfus yapısında 1681'de % 91 civarında Müslüman Türk varlığına<sup>7</sup> ulaştığı kaydedilmektedir.

Of'ta İslâmiyet'in yayılmasına etkili olan Maraşlı hocalar ise 1583 yılından önce ya da 1681 den daha önce geldiği sanılmaktadır. Çünkü Of ve çevresinde birden bire Müslüman nüfus artışı iki ayrı dönemde olduğu rakamlarla ortaya çıkmaktadır. Of ve çevresinde yapılan alan çalışmalarında literatür, rivayet ve anekdotlarda bölgedeki en önemli irşat faaliyetlerinin Saçaklızâde ailesi tarafından yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Onların yaptığı irşat faaliyetleri ile Of'un Müslümanlaşma süreci başlamış ve bitmiştir. Bu konu biraz daha açılırsa şu bilgilere ulaşılabilir:

"Maraşlılar, Of ve Çaykara'da tamamı Rumca konuşan halkın bulunduğu köylerde, İslâmiyet'i yayma hareketlerine geçmişlerdir. Bütün, eski yeni ve yerli, yabancı kaynakların belirttiğine göre, kısa zamanda çok büyük işler başarmışlardır. Özellikle 1515 yılında Of'ta Müslüman nüfus oranı % 2,5 iken, 1554'de % 7 ve 1583'te % 24'e çıktığına göre Maraşlıların 1583 öncesinde burada oldukları şüphe götürmez. Öyle ki Maraş İl Yıllığında da Osman Efendi'nin ölüm tarihi 1541'dir. (Maraş İl Yıllığı 1974, s. 134). Maraşlı köyünün 1981'deki imamının, Osman Efendi'nin ölmeden on yıl evvel köyüne geldiğini belirttiğine göre Osman Efendi'nin 1531 yıllarında Of'a geldiği istatistik bilgileri yardımı ile doğruluk kazanır. Çünkü 1515 yılında % 2 nüfus vardı. Onların da asker olması gerekir. Askerler, hâkim oldukları toplum üzerinde baskı unsuru olduklarına göre, onların bir faaliyeti söz konusu olamaz. Anadolu'dan göç ettirildi dense; o da sağlıklı değil, çünkü Of'un alındığı tarih olan 1461 yılı ile 1515 ve 1554 yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak zamanıdır. 1461'den 1515'e kadar hiç göç olmadığı halde ondan sonra neden Müslüman nüfus oranı çoğalmıştır. Hâlbuki 1461 ve 1515 arasında Of'un sağında ve solunda olan Rize ve Sürmene'ye sürekli göçler olmuşta, orada kalan Of'a neden olmamıştır? (Çünkü bu tarihlerde Otlukbeli ve Çaldıran Savaşı'nı Osmanlılar kazanmış, Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri çökmüş, Şah İsmail, Yavuz'a yenilmiştir. İşte bunlardan Osmanlılar, eline geçen doğudaki Müslüman Türkleri Hıristiyanların çok olduğu

5 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, (İstanbul: 1991), s. 171.

6 Yrd. Doç. Dr. M. Hanefi Bostan, M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

"XVII. Yüzyıl Avârız Ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu Ve Etnik Yapısı" " Eylül 2002'de Ankara'da Türk Tarih Kurumunda Türk Tarih Kongresi'nde ve 25.01.2003 tarihinde İstanbul'da Fatih Belediyesi Zübeyde Hanım Kültür Merkezi'nde Prof. Dr. Zeki Arslantürk ve Haşim Albayrak ile birlikte, İstanbul'daki Oflu köy derneklerinin organize ettiği konferansta aynı adla sunduğu bildiri.

7 Yrd. Doç. Dr. Hanefi Bostan, a.g.e.

bölgelere yerleştirmişlerdir.) Oysa Of, fazla kalabalık değildi göç olmadığından ya da gelen göçlerin ve yerleşmelerin çok az olması dolayısıyla ille de birilerinin bu halkı İslamiyet'le nurlandırmış olması gerekir ki; bunlar da Maraşlılardır.”

### **Trabzon-Maraş Yakınlığı**

Trabzon'da Kahramanmaraşlılara çok aşırı sempati duyulmaktadır. Hatta Trabzon'un en önemli caddelerden biri Maraş Caddesi adını alır. Çaykara'da bir köy Maraşlı adını alır. Trabzon'da birçok büyük aile kendi soylarının Maraş asıllı olduğunu iddia eder. Bu durumda Trabzon'da K.Maraşlıların büyük bir öneme haiz olduğu söylenebilir. Bu önem daha çok dini ağırlıklıdır. Trabzon gayrimüslimlerinin İslamlaşmasında bu yakınlık zirveye çıkar. Bu durumda özellikle Of ve Çevresinde İslamiyet'in yayılmasına etki eden Kahramanmaraşlı büyük din adamlarından bahsedilmesi gerekir.

Yavuz Sultan Selim, padişah olmadan önce çok uzun yıllar Trabzon Valiliği yapmıştır. Bu süre içerisinde annesi Gülbahar Hatun'da onunla birlikte Trabzon'da yaşamış ve Trabzon'da vefat ederek adına yapılan caminin yanındaki türbede gömülmüştür. Gülbahar Hatun, Kahramanmaraş ve çevresinde hüküm süren Dulgadiroğlu Beyliği Beyi Sultan Aladüddüve'nin kızı idi. Bu nedenle Trabzon'da Gülbahar Hatun'un hizmetinde önemli miktarda Kahramanmaraşlı vardı. Buda K.maraşlıların Trabzon'a ilgisini artırmıştır. Of ve çevresinin İslamiyeti kabul etme oranının diğer bölgelere göre çok zayıf olması bu bölgeye K.maraş'tan irşad faaliyetleri için din adamlarının gelmesine yol açmıştır. Bunlar içerisinde Saçaklızâde kardeşler Of ve Çaykara bölgesinde etkin olmuşlardır. Hatta Çaykara Paçan köyü bunların adına izafeten Maraşlı köyü olmuştur. Çaykara Yente'de de Saçaklızâdeler ile birlikte gelen İlyas Efendi'nin mezarı vardır.<sup>8</sup>

Bu gün Gülbahar Sultan adına Gülbahar Hatun adıyla Trabzon Merkez'de bir mahalle ve bir cami vardır. Bu caminin doğu tarafında mezarlığında da türbesi vardır.

### **Trabzon'da Maraş, Kahramanmaraş'ta Trabzon Caddeleri**

Türkiye'de ilk kez olarak bir şehir adı başka şehirde cadde adıdır. Trabzon'da Maraş, Kahramanmaraş'ta Trabzon caddesi vardır. Bu cadde isimleri her iki vilayet insanlarını birbirine yakınlştırınca diğer vilayetler arasında Sivas'ta Kayseri, Kayseri'de Sivas Caddesi gibi cadde adları oluşturulmaya başlanmıştır. Böylelikle her iki şehir insanları arasında ortak ve yakın bir köprü kurulması düşünülmüştür. İşte bu gelenek ilk olarak Kahramanmaraş'ta Trabzonlu Necmettin Duman vali iken (1966-1970 yılları arasında) Kahramanmaraş'ın yeni kurulan ve gelişmeye en müsait caddesine Trabzon adını vermiştir.

### **Of'ta Maraş Sevgisi**

Trabzonlular, özellikle Of ve Çaykarahlılar (Dernekpazarı ve Hayrat ilçeleri dâhil) Maraşlıları, Of'a İslamiyet'i Maraşlılar getirdiği için çok severler. Hatta birçok sülale burada kendilerinin Saçaklızâdelerden geldiklerini iddia ederler.

Kahramanmaraşlıların da Of'ularını, Trabzonlularını çok sevdikleri aşikârdır. Bu tarafımdan tecrübeyle sabittir. Bizzat Maraş inceleme ve gezilerimde bana ve beraber geldiğim çocuğum ve arkadaşlarıma gösterilen ilgi ve alakayı unutmam mümkün değil.

Of'ular (Of'ular derken eski Of olan şimdiki Of, Çaykara, Hayrat ve Dernekpazarı ilçeleri kastedilmektedir.), Of'ta İslamiyet'i yayan Maraşlı Saçaklızâdeler nezdinde bütün Maraşlılara büyük sevgi ve sempati beslemektedir. Birçok Of'lu aile; kendilerinin Maraş'tan geldiklerini

8 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Haşim Albayrak, *Saçaklızâdeler*, (İstanbul: 2009), s. 25

söylerler. Bunlar arasında Of tarihinin en önemli hoca ve müftü ailelerinden Bakkalzadeler, Efendioğulları, Fındıkoğulları, Fettahoğulları kendilerini Maraşlı Saçaklızâdelere dayandırır. Of Aşağı Kışlacık köyünden Abdikoğulları<sup>9</sup>, Taşana tarafından Şenterziler kendilerinin köklerini Maraş'ta ararlar. Of çevresinin en büyük din âlimlerinden olan Hacıferiştâ Efendi'nin de soyu kendilerinin Kahramanmaraş'tan geldiklerini söylerler.

Bu Maraşlı üç kardeşten sonra Trabzon'a ve özellikle Of ve Çaykara'ya Maraşlıların, Elbistanlıların yerleştiği görülür. Hatta bugün Maraş Elbistan'da Abdikoğulları varsa, Of'ta da Abdikoğulları vardır.<sup>10</sup> Yüzyıllar sonra iki ayrı yerdeki sülale birbirlerini yeni tanımıştır. Ayrıca Trabzon'un en geniş ve işlek caddesinin Maraş Caddesi, Çaykara'nın büyük köylerinden birinin Maraşlı köyü olması aradaki bağı daha da kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca Sürmene'deki Dulgadiroğulları soyu da Maraşlı Dulkadiroğlu'larından. Onun yanı sıra Dulgaroğlu, Maraşlıoğlu, Babolioğlu, Fettahoğlu, Hacıfettahoğlu, Solakoğlu, Çolakoğlu gibi adlar özellikle Sürmene ve Of hinterlandında yaygın olan Dulgadiroğlu aileleridir. Bunların buralara gelişi Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı dönüşünde 1515 Turnadağ savaşıyla ortadan kaldırdığı Dulkadiroğlu Beyliğinin belli başlı sülalelerini başka yerler dağıtma siyasetine uygun olarak buralar gelmişlerdir.<sup>11</sup> Hatta Kahramanmaraş, bir dönem Eyyubi toprakları olduğundan o taraftan gelenlerden Eyüpoğlu ve buna benzer aile adlarına rastlanmaktadır. Ayrıca Osmanlılar zamanında Kahramanmaraş, Şam eyaletine bağlı olduğundan Şamlı, Şamlıoğlu gibi aile adlarına da rastlanmaktadır.

### Saçaklızâdeler

Kahramanmaraş kökenli olan Saçaklızâdeler, Trabzon'da irşat faaliyetlerinde bulunan en önemli din adamlarındandır. Yerel söylencelerde Of ve çevresine İslamiyeti yaymak ve bu bölgede bulunan gayrimüslim insanları İslam dini ile şereflendirme çabaları yaygın olarak anlatıldığı için Saçaklızâdelerin kimlikleri, haklarındaki söylenceler, onların irşat faaliyetleri öncesi ve sonrasında Of ve çevresinde gayrimüslim oranları ve Saçaklızâdelerin bu oranlara katkıları rivayet ve tevatür olarak aşağıdaki şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Of'ta İslâmiyet'in yayılmasında en etkili şahıslar, Maraşlı din âlimi, olan üç kardeşdir. Bu üç kardeş hakkında çeşitli görüş ve efsaneler vardır. Hasan Umur'un, Karakaşoğlu Ahmet Efendi'den naklettiği bir rivayet şöyledir:<sup>12</sup>

... Güya büyük Halife Hz. Ömer zamanında İslâm ve Hıristiyan dinler arasında bir mübahese dolayısıyla Halife Ömer ile İstanbul İmparatoru arasında yapılan muhabere ve verilen karar üzerine Medine-i Münevvere'ye gönderilecek iki Hıristiyan din âliminin Trabzon'dan gönderilmeleri, İmparator tarafından münasip görüldüğünden, Trabzon kralına yazılmış. O da o zamanların en büyük Hıristiyan din âlimlerinin bulunduğu Of kazasından seçilmelerini uygun görmüştür. Trabzon Kralı, seçtiği Hıristiyan iki din âlimini İstanbul'a gönderirken; bu iki âlimin büyük meziyetlerinden bahsederek İmparatorun dikkat nazarını çekmişti. Nihayet bu iki Of lu din âlimi, Medine'ye Halife'nin huzurlarına varınca, sade hayatını, büyük ve hudutsuz adaletini, Müslümanlar üzerine şefkat, kâfirler üzerine muhabbetini görünce; mübahaseye girişmeden meziyetlerine hayran oldukları Müslüman dinini tereddütsüz kabul etmişlerdir. Ancak bu durum karşısında memleketleri olan Of'a dönmeyip suyu, havası Of'a çok benzeyen Maraş'a gelip yerleşmişlerdir.

Bin sene kadar sonra (Hz. Ömer devri 634-644 yılları arasında olduğuna ve Maraşlı köyündeki Saçaklızâde Osman Efendi'nin mezarında ölüm tarihi tahmini bin yıllık bir süre de olmuş olabileceği

9 Maraş Elbistan'da aynı soy devam etmekte olup Of'taki ve Maraş'taki aileler birbirlerini bulmuş ve yetersiz de olsa bağlantıya geçmişlerdir.

10 Bu sülale ile ayrıntılı bilgiler için bakınız: Haşim Albayrak, *1. Dünya Savaşlarında Doğu Karadeniz Muharebesi ve Of Direnişi*, (İstanbul: 2004), s. 147.

11 Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, (İstanbul: 2003), bsk. 2, s. 126- 127.

12 Hasan Umur, *Of Muharebeleri Tarihi*, s. 8, 9.

düşünüldüğünde 1630 lu yıllardan sonraki tarihleri anlamak gerekir. Bu duruma göre Of'tan K.Maraş'a giden bu iki zatın ahfadından ve İslam dini alimlerinden iki zata rüyalarında dedelerinin çıktığı Of kazası halkının Hidayeti Rabbanîye'ye erişmeleri Of'a gitmelerine bağlı bulunduğu bildirilince onlar da Of'a gelirler. Pek az istisnaıyla Of halkı İslâm diniyle şereflendi. Bu üç Maraşlı âlimden birisi Paçan (Maraşlı) köyünde vefat edip oraya defnedildi. Birisi Of'ta şimdiki Eskipazar'da büyük camii önünde defnedildi. Ötekisi memleketine dönerken Of'un daha yakınlığında vefat etmiştir.

Hasan Umur'dan yukarıdaki rivayeti aktardıktan sonra Saçaklızâdelerin temeline, Saçaklızâde'nin kim olduğuna bakmak gerekir.

Günümüzde Saçaklızâde sülalesinden halen yaşayanlar vardır. Bunlardan biri olan Öğretmen Ali Saçak, babası ve dedesinden ona kadar ulaşan bilgileri derlemiş ve Trabzon Çaykara Sultanmurat Yaylası Camisi yöneticilerinin hazırladığı konferansta anlattığı bilgilerden asıl kurt dedesi Saçaklı Muhammed Efendi hakkında özetle şu bilgileri vermiştir.

Saçaklı Mehmet Efendi, yetiştirdiği öğrencilerini İslam'ı tebliğ etmeleri için o zaman ki mevcut coğrafyanın ulaşabildiği birçok yere göndermiştir. Bu gönderdiği yerlerden bir tanesi de Trabzon'dur. Trabzon'a üç oğluyla bir öğrencisini göndermiştir. Bunlar, Osman Efendi, Hasan Efendi ve Muhammed Efendi'dir. İlyas Efendi ise öğrencisidir. Bunlardan Osman Efendi'nin mezarı Paçan (Maraşlı) Köyü'ndedir. Hasan Efendi'nin mezarı ise Of'ta Eski Pazar'dadır. İlyas Efendi'nin mezarı ise Çaykara Yente'dedir.

Muhammed Efendi'nin mezarı ise kesin olarak bilinmemekle birlikte Maraşlı Mezarlığında olduğunun dedem rahmetli Ahmet Efendi'den duymuştum. Yaptığım alan çalışmasında Of – Çaykara civarında Maraşut (Maraşlı) Mezarlığı diye anılan Sultan Murat Yaylasında olduğu kanaatindeyim. Bu bilgiyi, 1975 yılında rahmetli olan dedem Ahmet Ağa'dan dinledim. Of'a gelen bu üç zatın görevi, o zaman Rumların çok yaşadığı ve Müslümanların çok az olduğu bu bölgeyi İslamlaştırmaktır. Of'a gelen Kahramanmaraşlılar, Of'ta uzun süre tebliğ çalışmalarında bulunmuşlar, Of ve çevresini İslamlaştırmak için çalışmışlar ancak belli bir süre içerisinde hiç kimseyi İslam'a döndürememişler.

Bunun üzerine Osman Efendi durumu babası Saçaklı Mehmet Efendi'ye anlatmak için Kahramanmaraş'a geri dönmek ister. Amacı ne yapmalarını gerektiğini sormaktır. Dönüş yolunda bir kuyunun başına gelir, kuyudan su içmek ister. Kuyuda bir bakraç asılıdır. Bakraçta bir ip bağlıdır. İple kuyudan su çekilmektedir. İpin sürekli sürtündüğü yer ise bir mermerdir. İp kuyuya her inip çıktığında mermere sürtündüğü için mermerde ip kalındığında bir oluk oluşmuş, bunu gören Osman Efendi, “bu ip eğer bu mermere iz yapabiliyor ise, ben de bu inanmayan insanlar üzerinde bir iz bırakırım” diyerek tekrar geri Of'a döner ve bıkmadan usanmadan tebliğ çalışmalarına devam eder. Kardeşi Hasan Efendi ve arkadaşı İlyas Efendi ile beraber Of ve çevresinde hatırı sayılır bir Müslüman nüfus oluşmasına vesile olurlar. Osman Efendi'nin Trabzon'da evlenip burada kaldığını ve Trabzon'da çocuklarının olduğunu dedem rahmetli anlatırdı. Bu üç Kahramanmaraşlının da ömürlerinin sonuna kadar Trabzon'da kaldıklarını ve burada irşat çalışmalarına devam ettikleri ve mezarların da Trabzon'da olduğunu biliyoruz. Ancak Hasan ve İlyas Efendilerin evlenip evlenmedikleri konusunda bir bilgi sahibi değiliz.<sup>13</sup>

### Saçaklızâdeler ile ilgili diğer literatür çalışmaları

Literatür çalışmalarına devam edelim: Of'ta çıkan ilk gazetelerden biri olarak Ali Rıza Günaydın'ın çıkardığı “Of Gazetesi”nin 29.1.1981 tarihli 55. sayısında “Çaykara'da Osman Hoca'nın Mezarı Onarıldı” başlığı ile şu bilgiler bulunmaktadır.

“Çaykara'da İslâmiyet'i yayan ve Çaykara'nın Maraşlı köyünde yatan Maraşlı Osman Efendi'nin kabri onarıldı.

Bundan 542 yıl önce Maraş ilinde Çaykara'nın Maraşlı köyünde (eski ismi Nefsi Paçan) gelerek Çaykara ve Of havalisinde İslâmiyet'i yayan Maraşlı Osman Efendi'nin kabri köylüler tarafından yeniden inşa edildi.”

13 Ali Saçak, “Saçaklızade Muhammed Efendi ve İrşad Faaliyetinde Bulunan Çocukları”, *Trabzon Çaykara Sultanmurat Yaylası Camisi Çaykara Sultanmurat'ın Manevi Yönleri Konferansı*, (22 Ağustos 2012).

Maraşlı köyünde Maraşlı Osman Efendi Camiinin imamı Hacı İbrahim Ulusoy (1981 yılında) aynı sayılı gazeteye yaptığı açıklamada “Fatih’in Trabzon’u alışından 22 sene sonra öldüğünü (1483 yılına denk gelmektedir), ölmeden 10 yıl önce (yani 1473 yılı) Osman Efendi’nin bu köye gelebileceğini ve burada İslâmiyet’in yayılması için büyük çaba sarf ettiğini” belirtir. Daha başka da: Maraşlı Osman Efendi hakkında kesin bir belge elimizde yoktur. Ancak büyüklerimizden bize intikal eden bilgilerin değerlendirilmesi sonucu bazı bilgiler elde edindik. Planını çizdiğim ve yaptığım bu türbenin masrafları köy halkı tarafından karşılandı demektir.

Osman Efendi başka bir kaynakta Maraşlı Şeyh Osman Efendi olarak geçer. Aynı kaynakta Osman Efendi’nin, “Trabzon’a gelerek Of bölgesinde henüz Hıristiyanlığını sürdüren halkın Müslümanlığını sağlayan ve mezarı Çaykara’da (Maraşlı Köyü’nde) ziyaret yeri olan bir din adamı”<sup>14</sup> olduğu yazılıdır.

Adı geçen âlim, Maraşlı olduğu için, Maraş il yıllığına bakılmıştır. Orada bu konu ile biyografik kısa bir bilgi bulunmaktadır.<sup>15</sup>

Tarafımdan çıkarılan “*Of ve Çaykara*”, (Ankara 1986) kitabında Maraşlı Osman Efendi olarak Of ve Çaykara’da bilinen din âlimin soyadı olarak ilk kez Saçaklızâdeler sözü kullanıldı. Bu zamana kadar sadece “Maraşlı Osman” olarak adlandırılan âlim ile bilgiyi 1984 yılında Amasya’da görev yaptığım sırada Maraşlı tarihçilerden Yalçın Özalp’tan aldım. O zamana kadar Maraş Yıllığı’na bile bakılmamıştı. Hâlbuki Maraş Yıllığı’na Saçaklızâdelerin Of’a İslamiyet’i yaymaya gittiği ve mezarının orada olduğu yazılı idi. 1986 yılına kadar Maraşlı Osman Efendi’nin kabrinde isim olarak sadece Maraşlı Osman Efendi vardı.

O halde bu Maraşlı Osman Efendi hakkındaki kısa biyografik bilgilere bakıldığında şu bilgilere rastlanır:

### **Saçaklızâde Osman Efendi (1484-1541)**

Maraş’ta Saçaklı ailesindedir. Maraş’ta yetişip ilim tahsil etmiş, zamanının müderris (Profesör) ve ilim adamlarından icazet (diploma) almıştır.

Saçaklızâde Osman Efendi Of ilçesinde, özellikle Paçan köyü ve çevresinde ki çalışmalar sonucunda halk, İslâmiyet’i kabul etmiştir. Çevresinde çok derin izler bırakan Saçaklızâde, Paçan Köyü’nde vefat etmiş ve köy camii önünde türbesi yapılmıştır. Paçan Köyü, bu yüzden “Maraşlı” adını almıştır.

Tarafımdan 1986 yılında çıkarılan “*Of ve Çaykara-I*” adlı kitapta Maraşlı Osman Efendi olarak Of ve Çaykara’da bilinen din âlimin soyadı olarak ilk kez Saçaklızâdeler sözü kullanıldı. Bu zamana kadar sadece “Maraşlı Osman” olarak adlandırılan âlimin kabrinde isim olarak sadece Maraşlı Osman Efendi vardı.<sup>16</sup>

14 Sabahattin Sınır, *Trabzon Tarihi ve Sosyal Durumu* (Ankara: 1968), s. XXXV.

15 1974 Maraş İl Yıllığı, s. 134-135.

16 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, (İstanbul: 1991), s. 159.





Resim 1: Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi'nin Mezarı

Günümüzde Maraşlı Saçaklızâdeler ile ilgili olarak Saçaklızâde Kültür Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı<sup>17</sup> kuruldu. Maraş'ta Çarşıbaşı Camii'nin bitişiğinde yapılan merkezinde hayır ve hasenat işleri ile uğraşılmaktadır. Temmuz 2008'in ilk haftasında bu vakfa yaptığım ziyarette vakıf yöneticilerinden Ali Demirdöven ve Ömer Faruk Şirikçi ile yaptığım alan çalışmasında vakfın Saçaklızâdeler ile ilgili çok az bilgiye vakıf olduğu ortaya çıktı.

Of-Çaykara Yente köyü'ndeki Fındıkoğlu ailesi; kendilerinin Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi'den geldiklerini, aile tarihlerinde ifade etmektedirler. Buna göre Maraş'taki Saçaklızâdeler ile, Of'taki Fındıkoğulları'nın aynı aileden olduğu görülmektedir.

Bir rivayette de Maraşlı Osman Efendi'nin dedeleri Paçanlı imiş. Müslüman oldukları için Hıristiyanlar tarafından kovulmuşlar. Yüz elli yıla yakın Maraş'ta kalmışlar. Maraşlı Osman Efendi, dedesinden kalma kitaplar arasında, Paçan'dan geldiklerini öğrenmiş ve Paçan'a gitmeye karar vermiş. İki kardeşi ile birlikte yola koyulmuşlar. Maraşlı Osman Efendi, Bayburt yoluyla Paçan'a, kardeşlerinden biri Yente'ye, biri de Eskipazar'a yerleşmiştir. Paçanlıların hepsi Osman Efendi'nin tebliği ile Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Daha sonra civar köyler, bütün Çaykara ve Of bölgesindeki Hıristiyanlar Müslüman olmuşlardır.<sup>18</sup>

Tapu-Tahrir Defteri kayıtlarından anlaşıldığına göre; bugünkü Çaykara ilçesi dâhilinde 1486, 1515, 1520 yıllarında beşer kişi ve 1554'te 70 kişi, 1583'te 921 kişilik aile reisinden oluşan bir Müslüman topluluğu görülmektedir. 16. asrın sonlarında 1000 kişiye yaklaşan Müslüman

17 Saçaklızade Vakfı, Çarşıbaşı Camii Bitişiği, Kahramanmaraş. Telefonları: 344-214 16 47 fax: 344- 225 17 21.

18 M. Hanefi Bostan, "Boyun eğmişti Bir Görmede Ruhban", *Tarih ve Medeniyet*, s. 44, (Kasım 1997), s. 20.

nüfusun büyük ekseriyetle dışarıdan geldiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Geriye kalan az sayıdaki Müslüman'ın, bölgenin yerli halkı olduğu ve bunların ihtida ederek Müslüman oldukları görülmektedir. İlk Tahrir Defterlerinde görülen Hıristiyan Türk grupların zaman içinde azaldıkları gözden kaçmamıştır. Muhtemelen Müslüman olanlar bu Hıristiyan Türk topluluklarıdır.<sup>19</sup>

Yente'deki bir sülale olan Fındıkoğulları sülalesinin yaşlılarının verdiği bilgiye göre bu sülale Maraşlı Osman Efendi'nin Yente'deki kardeşinin soyundan geldiklerini belirtmektedir.

Bu bilgileri verdikten sonra Maraş'taki bilgilere de göz atalım. Maraşlı ünlü tarihçi Dr. Yalçın Özalp ile birlikte hazırladığımız bu konu ile ilgili yazımızdan bazı pasajlar verelim.

Of halkının Maraşlılar tarafından hidayete kavuşturulduğu kesin delillerle bellidir. Ancak Maraşlıların Of'a ne zaman geldiği Maraşlı Köyü'ndeki mezarın hangi kardeşe ait olduğu kesin delillerle belli değildir. (Kahramanmaraş Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Sayfa: 58-61) Konu ile ilgili resimleri Numan Bakkaloğlu'nun Haşim Albayrak'a verdiği resimlerden sağlanmıştır. Burada resimdeki mezar kitabesinde 960 Hicri (1661 Miladi) yılı var iken Maraş yıllığında 1541 olarak ölüm tarihi verilmekte, eski Maraşlı camii imamı, Hacı İbrahim Ulusoy, 1439 tarihini vermektedir.

Sonuç olarak üç aşağı beş yukarı 16. veya 17. Yüzyıllarda Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi kardeşiyle ya da kardeşleri ile Maraş'tan Of'a geldiği ve burada halkını İslâm'la nurlandırdığının gerçek olduğudur. Bu şahıslardan Maraşlı Saçaklızâde Hasan Efendi adıyla bilinen ve mezarı Of Eskipazarı'da bulunan âlim hakkındaki bilgiler şöyledir:

### **Maraşlı Saçaklızâde Hasan Efendi**

Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi Of'a geldiği zaman tek değildi, yanında biri kardeşi olmak üzere iki kişi daha vardı. Bunlardan birinin adı Hasan Efendi olduğu kesindir. Of Kültür Yardımlaşma Derneğinin 1977 yılında Yayınlanan "*Of Yayınları*" adlı kitapta Maraşlı Hasan Efendiden bahsedilir. Aynı kitabın 68. sayfasında Maraşlı üç kardeşin Maraş'tan gelerek dini eğitim verdiklerini yazar. Bu kardeşlerin ikisinin bugünkü Çaykara'da Hasan Efendi'nin de Of'ta mezarının bulunduğu bu mezarın bugün yatır haline getirildiği, hatta bununla ilgili birkaç olağanüstü olay rivayetleri yazılıdır.

### **İlyas Efendi**

Saçaklızâde İlyas Efendi Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi'nin iki kardeşinden biri Maraşlı İlyas Efendi adıyla Of ilçesi Yente köyünde (şimdiki adıyla Çaykara Çayıroba Köyü) mezarı bulunmaktadır. Hakkında sadece Maraşlı Osman Efendi'nin kardeşi olduğuna dair rivayetler vardır. Ancak yakın zamanlarda alan çalışmalarda toplanan rivayet ve tevatürlerin incelenmesi sonucu bu İlyas Efendi'nin Saçaklı Muhammed Efendi'nin Of'a gönderilen üç oğlu ile birlikte gelen irşatçılardan olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır. Onlarla aynı âlimden okuyup aynı dönemlerde onlarla birlikte geldiğine göre burada yaşayış tarihini 1681 yılından önce aramak gerekir.

Çaykara Çayıroba'da İlyas Efendi'nin Yente Camii haziresinde mezarı vardı. Onun mezarında yapılan duaların çeşitli hastalıklara iyi gelme inancı ve mezarı yanında kalma geleneği olunca mezarı Yente Camisinin içine alınmıştır. Bu köy yayla köyü olduğu için yolları bozuk olduğundan köyden yetişen Hacıfettahoğlu ailesinin zenginleri köy camisine ve yollarına büyük masraflar yaparak bu caminin ve ziyaretgâh haline gelen Saçaklızâde İlyas Efendi yatırının ziyaretçi sayısının artmasına vesile olmaktadır.

19 Bostan, "Boyun Eğmişti Bir Görmede Ruhban", s.19.

## Saçaklızâde Muhammed Efendi-Saçaklı Hoca

Saçaklızâdeler'in ilk bilinen ve kerametleri olan din âlimlerinden biridir. Asıl adı Mehmet'tir. Babası Maraş camilerinden birinde imamlık yapan Ebu Bekir Efendi'dir. Saçaklı lakabını ilk bu aldı. Maraşlıdır. İlk eğitimini memleketinde aldı. Daha sonra Kayseri'ye medrese eğitimi almaya gitti. Burada "Tefsir-i Tıbyan" sahibi olan müderrisler Mehmet ve Darendeli Hamza efendilerden ilim tahsil eder. Daha sonra Şam şehrine giderek burada devrin en ünlü din âlimi ve müderrislerinden büyük mutasavvıf Abdülgani Nablusi'den (M. 1641-1730) yüksek ilimler okuyarak icazet (diploma) alarak memleketine döner. Burada ayrıca Abdülgani Nablusi Hazretlerinden icazetinin yanı sıra hilafetde alarak Tarık-ı Kadiriye ve Nakşibendiyye'nin erkânı üzerine yetişmiş zahiri ilimlerin yanında Bâtini ilimleri de almıştır.

Saçaklızâde Muhammed Maraşi olarak anılan Muhammed Efendi, Maraş'ta bir taraftan imamlık yaparken diğer taraftan medresede talebe yetiştirmiştir.

Saçaklı Muhammed Efendi'nin doğum tarihini yazdığı eserlerdeki bilgilerden yola çıkarak, H. 1060-1070 (M. 1650'ler civarı) tarihleyenler vardır. Yine bu bilgiyi içeren sempozyum bilgisinde Doç. Dr. Tahsin Özcan, "*yapılan tetkikler neticesinde mezarının Gaziantep'te bulunduğu şeklindeki bilgiler daha doğru gözükmektedir. Şairler "eş-Şeyh Saçaklı" ve "Tâcü'l-mürşidin" sözleriyle vefatına tarih düşürmüşlerdir ki bu 1145/1732'ye tekabül etmektedir"* şeklinde kaynaklı bilgi aktarmaktadır.<sup>20</sup> Yine aynı sempozyumdaki bir bildiriye Saçaklı Muhammed Efendi'nin ölüm tarihi Dr. İbrahim Çapak tarafından (ö.732)<sup>21</sup> olarak (yani H.732 ise M.1331-1332 yıllarına denk gelmektedir) belirtilmiştir.

Sonuçta Saçaklı Muhammed Efendi'nin doğum tarihinin tespiti, Of'a gelen ve onun oğulları olduğu rivayet edilen Osman, Hasan, Mehmet ve İlyas Efendi'nin Of'a ne zaman geldikleri konusunda fayda sağlayacaktı. Ancak Of'taki nüfus istatistiklerinde Of ve çevresindeki (Çaykara, Hayrat, Dernekpazarı ilçeleri ile Holo köyleri denilen Beşköy'ün bir kısmı) iki ayrı dönemlerde nüfus artışı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri 1554-1583 yılları arasındadır. Burada oran Of ve çevresinde yüzde yedi buçuktan yüzde 24'e çıkıyordu. İkinci nüfus artışı dönemi olarak 1681 yılında Of ve çevresinde Müslüman nüfus oranı yüzde 91'e çıktığı bu çalışmada kaynak gösterilerek belirtilmiş idi. Yani Of'a gelenlerin bu iki dönemden birinde gelmiş olmaları gerekmektedir. O halde bunların babaları olan Saçaklı Muhammed Efendi'nin bu tarihlerde yetişmiş çocukların olması gerekir ki bu tarihleri de en az 30 yıl geriye almak demektir. Bütün rivayetlerde Saçaklı'nın oğullarının Of ve çevresinde İslamiyet'i kabul ettirdiği gerçeği vardır. Bu durumda İslamlaşma oranı 1681 yılında yüzde 91 olan Of çevresinde bu tarihlerden sonra İslamlaşma hareketleri olamayacağı için Saçaklı Muhammed Efendi'nin yaşadığı tarihleri mutlaka bu tarihlerden önce aramak gerekir.

### Saçaklı Hocanın Eserleri

Saçaklızâde Muhammed Maraşi adıyla birçok risale yazan bu âlimin risalelerinin çoğu İstanbul Süleymaniye Kütüphanesindedir. Sadece burada 74 adet yazma eser olarak risalesine rastlanmıştır. Eserlerinde konu olarak tefsir, fıkıh, felsefe ve mantık konuları ele alınmış isede daha çok tefsir ve fıkıh eserleri ön plandadır. Eserlerinde Türkçe ve Arapça dillerini kullanmıştır.

Maraş İl Yıllığı'nda Saçaklı Hoca'nın 30'u aşkın, dini konularda yazılmış eseri olduğundan bahsedilmektedir.

20 A.g.e.

21 A.g.e.

Besim Atalay ise Saçaklı Mehmet Efendi'nin eserlerinin çokluğuna bakılarak aldanılmaması gerektiğini şöyle ifade ediyor:

Saçaklı Mehmet Efendi'nin "Tertibü'l Ulüm" adlı eseri ile ilgili Besim Atalay'ın şu fikirleri çok ilginçtir: "Bu eserde daha düne kadar medreselerde pek beyhude yere okunan Haşiyeye ve Şerh'lerin yerine her fennin ehli tarafından yazılan metinlerin okunmasının daha faydalı olacağı teşrih (açıklanıyor) ediliyor. Molla Cami, Asam vesaire gibi şarihlerin ve haşiyelerin tedris ve tedarüsü ile (öğrenmek ve öğretmek) kaybedilen vakıtlara acıyor. Doğrusu medrese tedrisatındaki sakameti (eksiklikleri) ilk olmak üzere görüyor ve ıslahı çaresini düşünüyor. Fakat kim dinliyor..."

## K. Maraşlı Muhammed Saçaklızâde'ye Ait Eserlerin Sonradan Yapılan Baskılarından Örnekler

Oflu din adamlarından İstanbul Sahafkar Derneği Başkanı Sayın Adil Sarmusak tarafından İstanbul Bayezid Halk Kütüphanesinde yapılan çalışmalarda Saçaklızâde Muhammed Efendi'ye ait baskısı yapılmış dört eser bulunmuştur. Bunlar ile ilgili bilgiler şöyledir:

### 1- Fen ve Adabtan Bahseden Velediyye:

K. Maraşlı Saçaklızâde Muhammed Efendi yazdı. Tercüme: Ahmet Kamil İskilipli (8Tosya Mal Müdürü) Hicri 1310, Kitap 182 sayfa ve Osmanlıca olarak İstanbul Bayezid Kütüphanesinde 5921 numarayla bulunmaktadır.

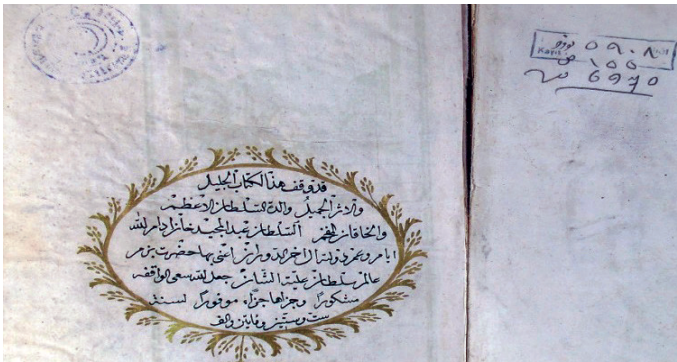
Saçaklı Mehmet Efendi'nin akıcı ve düzgün bir üslupla yazdığı "Velediyye" risalesini oğluna yazmıştır. Bu eser; erbabı yanında kıymetlidir. Adülvehhap bin-i Hüseyin bin-i Veliyiddin Ahmedî tarafından şerh edilmiştir.

Saçaklı Mehmet Efendi, Maraşlı Kazancıoğulları'ndan bir talebesi ile birlikte yaylaya çıkar. Boş zamanlarında talebesi ondan kendisine İlm-i Adab'a dair ders okutmasını ister. Yaylada kitap bulamazlar. Saçaklı hemen "El Âdâbül Velediyye" adlı bir kitap yazar ve bunu talebesine okutur.

Abdülkadir Kamil Ersen, Saçaklı Mehmet Efendi'nin "Dat" harfi hakkında kendi el yazması bir risalesinin özel kitaplığında olduğunu belirtir

### 2- Velediyye Şerhi:

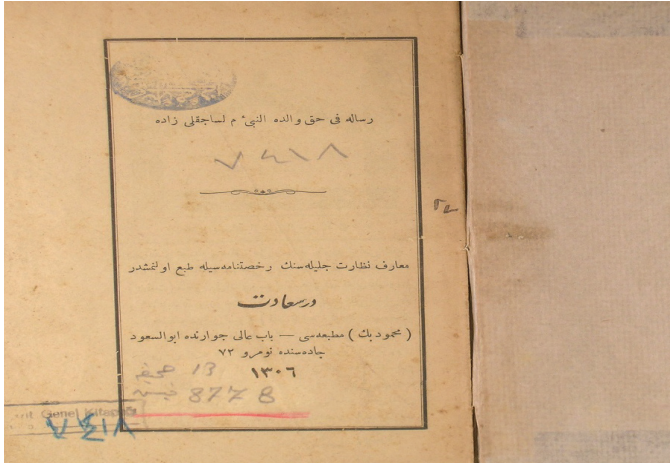
K. Maraşlı Saçaklızâde Muhammed Efendi yazdı. Tercüme Abdülvahap Efendi. Tezhipli baskı olarak Sultan Abdülmecid'de sunulmuş olup ona ait vakfiyeye ait olarak İstanbul Bayezid Kütüphanesine getirilmiştir.



Resim-2

Kitap 156 sahifeden oluşmaktadır.1261 Hicri baskılı olup dili Arapça'dır. Adı geçen kütüphanede 5908 numara ile kayıtlıdır. Ayrıca aynı kitabın başka bir baskısı tezhipsiz, normal baskı olarak 5909 numara ile adı geçen kütüphanede kayıtlıdır.

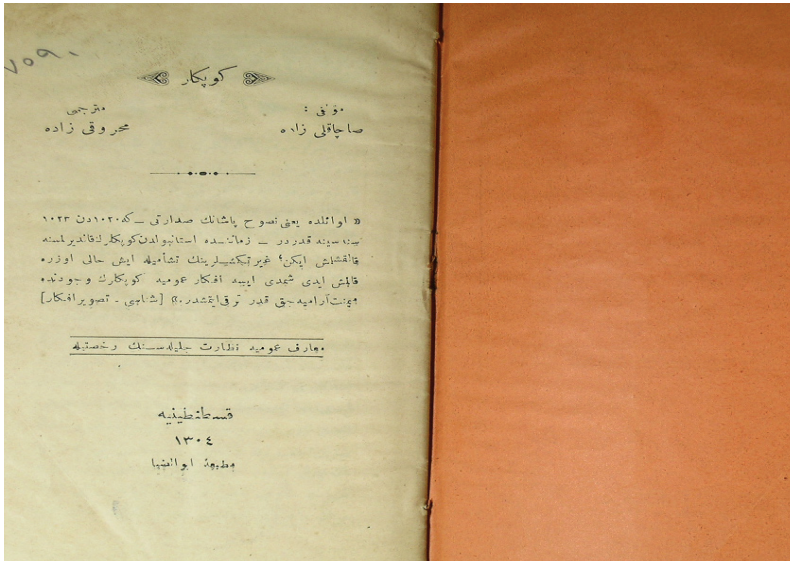
### 3- Risalei Fi Hakkı Valideden Nebiyyi S.A.S. Li Saçaklızâde:



Resim 3

K.Maraşlı Saçaklızâde Muhammed Efendi yazdı. Peygamberimizin annesi hakkında bir risaledir. Bu risalede Peygamberimizin annesinin peygamberimiz doğmadan önce öldüğünden Müslüman olup olmadığı konusu izah edilmektedir. 14 sayfadan ibarettir. İstanbul'da Dersaadet Matbaasında Hicri 1304 yılında basılmıştır. Bayezid Halk Kütüphanesinde bulunan baskı kitap 7418 numaraya kayıtlıdır.

### 4- Köpekler:



Resim-5

Maraşlı Saçaklızâde Muhammed Efendi yazdı. Tercümesi Mahrukizade tarafından yapılmıştır. Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 7590 numarayla kayıtlıdır.

### Of ve Çevresine Gelen Saçaklızâdeler

Saçaklızâdelerin Of ve çevresine gelişleri ve kimlikleri konusundaki çelişkiler bu çalışmada giderilmeye ve bir sonuca varılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda henüz dikkati çekmeyen yeni gelişmelere dikkat çekilecektir.

Kahramanmaraşlı tarihçi Yalçın Özalp'ın bu konuda bir bilgisi bir internet sitesinde şöyle aktarılmıştır<sup>22</sup>:

“Doğu Karadeniz'deki bu topraklarda İslâm'ı yaymak için Fatih'ten önce ve sonra şeyhler, dailer, dervişler yoğun bir faaliyete girmişlerdi.

İşte bu manevi ordunun erlerinden biri de Maraş'ta Ermişlerden sayılan Merhum Saçaklı Mehmet Efendi'nin kardeşi Merhum Osman Efendi idi.”

22 <http://sairlermaras2.blogspot.com.tr/2015/03/marashli-osman-efendi-sacaklizade-osman.html>

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Maraşlı Tarihçi Yalçın Özalp'in bahsettiği Maraşlı Saçaklızâde Muhammed (Mehmet) Efendi ile Maraşlı Saçaklızâde Osman Efendi'nin kardeş oldukları bilgisi yaklaşık 32 yıl önceki (2013 yılı itibariyle) kaynaklarda bulunuyor.

Aynı kaynakta şu bilgilere de rastlanmaktadır:

Saçaklılar ailesinden çok sayıda bilgin yetişmiştir. Rum kökenli olan aile, Hz. Ömer devrinde Medine'ye gönderilen iki Hristiyan bilginin Medine dönüşünde Maraş'a yerleşmesinden sonra bilginler peş peşe sıralanmışlardır. Kökenlerinin Of'tan geldiğini öğrenen bilginlerden bazısı İslamiyet'i anlatmak...

Of'a Yerleşen Maraşlı Bilginlerden Bazıları:

1. Maraşlı Saçaklızâde Osman.
2. Maraşlı Saçaklızâde Muhammed.
3. Maraşlı İlyas
4. Maraşlı Hasan.

Saçaklı Mehmet Efendi, Maraş ve Antep'te faaliyet göstermiştir.<sup>23</sup>

Saçaklızâdeler ile ilgili yeni bilgiler incelendiğinde bir tarih karmaşası görülür. O döneme ait yazılı belge olmaması bu tarih karmaşasını artırır. 1980'li yıllardaki alan çalışmalarımızda o zamanki kısıtlı kaynak ve rivayetlere göre Saçaklızâdelerin Of'a 1554-1583 yılları arasında olabileceği düşünülüyordu.

Hatta bazı kişiler, rivayet olarak yanlış bilgileri mezar taşlarına yazarak tarihlerin daha da karışmasına neden olmaktadır. Bunlardan bir örnekte aşağıda fotoğraf alt yazısında ortaya çıkmaktadır:

Ancak daha sonraları Saçaklızâdelere ismini veren Saçaklı Muhammed Efendi'nin 1630'lu yıllarda yaşadığı kendisine ait eserlerden anlaşıldığına göre onun oğulları olarak adlanan Maraşlı üç kişi olan Osman, Hasan ve İlyas Efendiler'in o tarihten sonra gelmesi gerekmektedir. 2012 yılında Çaykara Paçan (Maraşlı) ve Sultanmurat'ta yapılan alan çalışmalarında Kahramanmaraş'tan irşat faaliyetleri için gelenlerin daha çok olduğu ve bir kısmının irşat çalışmalarından sonra geri döndüğü söylenmektedir. Geriye kalanların üçünün Saçaklı Muhammed Efendi'nin oğulları Osman, Hasan ve Muhammed Efendi'nin olduğu, birinin de Saçaklı'nın talebelerinden İlyas Efendi olduğu, onun da Çaykara Yente (Çayıroba) köyünde mezarının olduğu bilinir.

Yakın zamana kadar Kahramanmaraş ve Of çevresindeki birbirlerine paralel rivayetlerde Saçaklı'nın üç oğlunun Of çevresine gittiği ve mezarlarının oralarda türbe halinde olduğu biliniyordu. Bu zamana kadar gelen üç türbeden birinin Paçan (Maraşlı) köyünde, diğerinin Eskipazar köyünde ve üçüncüsünün de Yente'de olduğuna göre orada mezarı olan Saçaklı Muhammed Efendi'nin oğulları olduğu düşünülmekteydi.

Ancak yapılan alan çalışmalarında Saçaklı'nın oğullarından birinin İlyas Efendi olmadığı, onun Saçaklı'nın talebesi olduğu ve Saçaklı'nın üçüncü oğlunun Sultanmurat'taki Maraşude Mezarlığı'nda olduğu oradaki büyük mezar için söylenen rivayetlerden anlaşılmaktadır.

---

23 30 nolu kaynak



Resim 5: Çaykara Sultanmurat Yaylası Maraşut Mezarlığı'nda Saçaklı'nın oğullarından Muhammed Efendi'nin olduğu rivayet edilen mezar.

### **Maraşut Mezarlığı İçin Alan Çalışmaları:**

#### **Sultan Murat Yaylasında Maraşlılar ve Maraş Mezarlığı (Maraşutlar)**

Maraşut/Maraşude sözü yöreye özgü bir sözdür. Bunu Pontusça bilenler “çarşı/ köylülerin yerel ürünlerini sattığı yer” manasına kullandıkları gibi bazıları bunu “Maraşlıların Mezarlığı” olarak düşünürler. Mantık olarak her iki sözde yöreye uygundur.

Sultanmurat Yaylasında Maraşut adıyla anılan Maraşlılar mezarı vardır. Bu mezarlığın adından anlaşılacağı üzere Maraşlılara ait mezardır. Ancak daha sonraları bu mezarlık, yaylanın bağlı olduğu köylerinin insanlarına da mezarlık yapmış olup günümüzde halen mezarlık olarak devam etmektedir. Sultanmurat Yaylasında Muhittin Yıldırım<sup>24</sup> ve Haşim Albayrak tarafından yapılan alan çalışmaları ile ilgili röportaj ve bilgiler aşağıdadır:

**Nizamettin Kamburoğlu:** Sultanmurat yaylasında alan çalışması yapıldığında 65 yaşında idi. Maraşlıların bu bölgede irşat faaliyetlerinde bulunduğunu ve mezarlarının aşağıda Maraşut mezarlığında olduğunu dedelerinden ve çevresinden duyduğunu belirtir. Maraşut sözünün kesinlikle konuştuğu Rumca kelimeler arasında olmadığını ve Maraşlılar manasına geldiğini belirtir.

**Hacı Hasan Hakyemez:** 93 yaşında olup Çaykara Soğanlı köyündendir. Alan çalışmasındaki görüşmemizde belirttiğine göre Maraşut Mezarlığı denen yerde ilk olarak Maraşlıların mezarının olduğunu. Sonradan yaylaya gelen çevre köylerden de buraya mezara gömülenler olduğunu belirtti.

Koronoğlu Ahmet Ağa meşhur biridir. Ona göre de Maraşut Mezarlığı, Maraşlıların mezarı idi.

**Salih Aslan:** 1953 Çaykara Yukarı Hopşera doğumlu, olup 08. 2012 tarihinde Sultanmurat Yaylası alan çalışmaları sırasında alınan röportajdan derlenenlerden alınmıştır:

Hopşera köyünde iki ayrı mezar var. Çakal beklediğimiz yerlerdi çocukluğumuzda. Bazen orada arkadaşımınla çakal beklerken mezara inen kırmızı bir ışık görürdük. Bir defasında bir buçuk saat orada mezarlığa eğilip kalkan ışık görmüştük. Burada Maraşlılardan yatanlar olduğunu bilirdik. Çünkü bizim sülalenin de o zamanki adı Zilkadr olan Maraş'tan geldiğini dedelerimiz derdi.

24 Sultanmurat Cami Yaptırma Derneği Başkanı

Sultanmurat Yaylası'nda bulunan Maraşut Mezarlığı konusunda çok fazla bilginiz olmasa da orada köyümüzden insanların mezarı ile Maraşlıların mezarı olduğunu bilirim sadece.

**Ali Virgil:** Sürmene Arpalı Köyünden 83 yaşındadır. Ali'nin oğlu, Yakup'un oğlu olan Sefer'in oğlu olarak 1929 yılında Sürmene Arpalı köyünde doğmuştur. Alan çalışması içerisinde köyünde ziyaret edilerek tarafından aldığımız bilgiler ektedir:

**Hacı Cevahir Öztürk**'ün (Dursun Kuruoğlu'nun oğlu Paçan Vartan (Koldere) köyünden 1926 yılı doğumlu) anlattıklarından: (09.08.2012 Sultanmurat Yaylası):

Duyduğuma göre Saçaklızâdeler, bu bölgeye üç kardeş olarak geldiler. Birinin mezarı Yente, diğerinin Paçan ve diğerinin de Eskipazar idi. Maraşut mezarlığı eskiden beri vardı. Aile mezarlığı olarak bilinirdi. Daha sonra bu mezarlığın üzerine tekrar mezarlık yapıldı. Maraşutta Muhittin Yıldırım ve buradakilerin dediği mezarda maşat taşı olmadığını biliyorum.

### **Ökene köyü Çukulas'tan Tenzile Nine**

(Çaykara Köknar Köyü'nden 1915 doğumlu Hacıömeroğlu Tenzile Yıldız. Muhittin Yıldırım ve Haşim Albayrak'ın 09.08.2012 tarihli röportajından derlenmiştir. Bu röportajdan bir ay sonrada Tenzile nine vefat etmiştir. Allah rahmet eyleye):

(Muhittin Yıldırım ve Haşim Albayrak'ın 09.08.2012 tarihli röportajından):

Rumcayı iyi bilirim. Ancak bildiğim eski Rumca içerisinde "Maraşut" diye bir kelime yoktur. Biz "Maraşut" kelimesini Sultan Murat yaylasının merkezi için kullanırdık. Duyduğumuza göre oradaki mezarlıktan ismini almış burası. Orada Maraşlılar var derler. Beklide isim onlardan gelmektedir.

**Hacı Muhammed Kara**<sup>25</sup>: Hacı Muhammed Kara'nın anlattıklarından:

Maraşlı Saçaklızâdeler üç kardeş olarak Of ve Çaykara'ya gelmişlerdir. Büyükleri Osman Efendi Paçan (Maraşlı) köyünde öldü. Diğerleri Hasan Efendi, Of Eskipazar'da öldü. Sultanmurat Yaylasındaki Maraşut denilen mezarlıkta ise son kardeşleri Mehmet Efendi gömülmüştür.

Çaykara Yente'de mezarı olan ve Saçaklızâdelerin kardeşi olarak anılan İlyas Efendi ise adı Hızır İlyas Efendi olup Saçaklızâde değildir. Onlardan önce Çaykara'ya gelen alperenlerdendir. Saçaklızâdeleri Çaykara'da ilk karşılayanlardandır. Hızır İlyas Efendi orada evlenip yerleşti. Oraları ilk o Müslüman etti. Rivayetlere göre beş vakit namazını Kâbe'de kıları. Karısı çok sert biri idi. Ona çabuk gelmediği için kızardı. Rivayetlere aynı anda onu Kâbe'de hacca gidenler gördüğü gibi kendi köyündekilerde orada görürler imiş.

Saçaklızâdeler ilk olarak Çaykara Paçan'da irşat faaliyetlerine başlamışlar. Orada kilise varmış. Saçaklızâde üç kardeş ilk olarak kilise papazı ile bir hafta boyunca yaptıkları ilim tartışmalarıyla onun Müslüman olmasını sağlamışlar. Sonra diğeri iki kardeş yeni yerlerde irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere ayrılmış Osman Efendi ise köye İslamiyeti öğretmek üzere yerleşmiş.

**Arpalı Köyünden Arif Ilgın:** Sultanmurat'a en yakın köylerden olan Sürmene Arpalı köyünden Arif Efendi, Yakup'un oğlu Sefer'in oğludur. Röportaj sırası Ağustos 2012'de 83 yaşında idi. Babası ve çevresinden duyduklarına göre Maraşut mezarının adı Maraşlılardan gelirmiş. Bu Maraşlılar, Çaykara'nın çeşitli yerlerinde irşat faaliyetleri yaparlardı.

### **Muhammed Kara:**

Bize Kârioğulları derler. Kâri kelimesi okuyan demektir. Babam Hayrullah oğlu Ahmet'te ona Karaahmet dediklerinden bize Karaahmetoğlu'da derler. Sülalemiz Şamdan geldi Orada Sadadi diye anılmış sülalemiz. Babamın dedelerinin geliş tarihi 1570 yıllarına kadar çıkar. Buraya gelişlerinde aile lakapları Hacı kara idi. Şimdi bize dedemden dolayı Hayrullahlar derler.

Cevdet Sunay'ın ailesi de bizim köyde yaşarlarken onun babası zamanında Şinek köyüne gitmişlerdir.

25 Bu bilgiler Haşim Albayrak, Muhittin Yıldırım ve Abdullah Gözaydın tarafından Çaykara ve yaylalarında yapılan alan çalışmaları sırasında 1928 yılı doğumlu Muhammed Kara tarafından Ağustos 2012 deki alan çalışmamızda ifade edilmiştir.



Bizim köydeki Maytaoğulları da bizim sülaleden ayrılmadılar. Kurt demdin mezarını 1572 olarak yaptıracağım. Kardeşine Hacı Kârâ dediklerinden sülalemize Karaoğulları da derler. Maraşut Mezarlığı hakkında benim de duyduklarım burasının Maraşlı bir ermiş zatın gelerek buralarda yazın yaylacılık için gelen köylülere irşat faaliyetleri yapmasıymış. Yazın bu faaliyetleri sırasında ölünce mezarı da buraya gömüldüğünden burası Maraşlı Mezarlığı manasına Maraşut Mezarlığı olarak denilmesiymiş. Daha sonradan yaz vakitlerinde yaylacı olan gelen köylülerden de ölenler buraya konulduğundan mezarlık haline dönüşmüştür.

**Turgut Yazıcıoğlu:** Çaykara Eski Hopşera (Soğanlı) Köyünde Katipoğullarındandır. Onun anlattıklarından: Maraşut mezarlı sorulduğunda Turgut Yazıcıoğlu şu bilgileri verdi:

1998 yılında 99 yaşında ölen dedem Akif Yazıcıoğlu'ndan çok kereler dinlediğime göre dedem Maraşut mezarlığının Maraşlıların mezarı olduğunu derdi. Buradaki uzun mezarlık, Maraşlı hoca efendinin mezarı imiş. Ancak hangisinin olduğunu hatırlamadı. Buna karşılık o röportajda bulunan Muhittin Yıldırım: “Deden bana bizzat oradaki uzun mezarlığım Maraşlı mezarı olduğunu derdi. Ancak sizin akrabalarınızdan Hikmet Bey, babasının vasiyetini yerine getirmek amacıyla başka bir mezarı onararak ve oraya bir kitabe yazarak orasının Maraşlı Osman Efendi'nin mezarını olduğunu diyor dedi.”<sup>26</sup>

**Mustafa Yılmaz:** (09.08.2012 tarihinde Sultan Yaylası alan çalışmalarında konu ile ilgili olan araştırma yapan ve bilgisi olan Haşim Albayrak, Hanefi Bostan, Muhittin Yıldırım ve Yunus Vehbi Yavuz, Abdullah Gözaydın ve Mustafa Yıldız arasındaki tartışmalardan konu ile ilgili olanların derlenmesinden);

Ben 62 yaşındayım. Emekli öğretmenim. Müdürlükte yaptığım yıllarda Çaykara ve çevresinde 80 yaşını aşmış bilgili birçok kişi ile görüşerek ve bunların yanında aile büyüklerimle de görüşerek bende oluşan kanaatlerimi şöyle aktarabilirim: Sultan Murat Yaylası, Sultan 4. Murat'ın Revan Seferi sırasında buraya geldiği kesindir. Bundan önce burada ne vardı belli değildi ama yaptığım alan çalışmalarında büyük ormanlar bu yaylaya kadar gelirdi. 1635 yılındaki seferle burası ile Bayburt arasında var olan yollar koca ordunun geçebileceği şekle getirildi. Yeni yollar yapıldı. Trabzon'dan gelen sadrazamın kendi askerleriyle geçiş güzergâhında da olması burasının Trabzon ile Bayburt'un doğu tarafındaki yerler ile bir geçiş noktası olduğunu kesinleştirir.

Maraşut Mezarlığı Maraşlılar ile ilgilidir. Haşim Albayrak'ın kitaplarında belirttiği Yente'deki Maraşlı İlyas Efendi'nin mezarı orada değildir. Hacı Hasan Efendi'nin anlattığına göre bu kanaate vardım. Daha sonra köye gittiğimde köylülere sorduğumda onlar “mihrabın altında” diye cevap verdiler. Mihrabın altında açık ve aleni mezar olmaz. Bu caminin mihrabının altında köylülerin dediği gibi mezar yoktur. Hatta bu caminin en büyük destekçisi ve yapımında en çok emeği geçen Fettahoğlu, Hacı Salih Efendi'nin talebesidir. O da kesinlikle bunu kabul etmezdi. Bizzat kendim caminin içindeki mezara baktım. Orada mezara rastlamadım. Bence İlyas Efendi'nin mezarı olmadığına göre burada yani Maraşut Mezarlığı'ndadır. Maraşut'taki mezarların kimlere ait olduğu kesin değildir ancak Maraşlılara ait olduğu kesindir. Yente'deki mezarın İlyas Efendi'nin olmadığı gibi buradaki Maraşlı âlimin Osman Efendi olmadığını araştırmalarımla belgeledim.

Ben ünlü tarihçi Prof. Dr. Osman Turan rahmetli ile konuştum. Ona göre; dört kardeş merkezi Of olmak üzere irşad etmek için bu belgeye gelmişler. Hasan Efendi merkezde kalır. Biri Okene'ye gider. Orada irşad faaliyetlerinde bulunur. Geri Of'a döndüğünde sorarlar. “Okene'yi Müslüman ettin mi?” diye. O da “yoo onlar gene o gene o” deyince oranın adı Ogene olur.

**Mehmet Ali Sula:** Emekli Müftü. Çaykaralı. Alan çalışmaları sırasında Eğridere Yaylası'ndaki yayla evinde 09.08.2012 tarihinde yapılan röportajdan derlenmiştir.

Eski Çaykaralı müftülerden Zeki Okur Efendiden duyduğuma göre o da dedesinden aktararak Maraşut denilen yerde Maraşlıların mezarı olduğunu ve bu adın da Maraşlılar mezarlığından geldiğini bana anlatmıştır. Yani burası Maraşlıların mezarı olduğuna dair yerli birçok insandan da duyduklarım olmuştur.

Ayrıca yine eskilerden bu yana duyduğuma göre Maraşlılar buraya herkesin bildiği gibi üç kişi değil

26 Olayların gelişimine bakıldığında Hikmet beyin yaptırdığı mermer mezar taşındaki bilgilerin gerçekleri yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır.

12 kişi gelmiş olduğudur. Maraşlı 12 din âlimi irşad faaliyetleri için buraya gelmiş yeterince irşad faaliyetinde bulunduktan sonra bunların sekizi geri dönmüş dördü Of ve çevresine yerleşmiştir. Bunlarda üçünü zaten sen (Haşim Albayrak) kitaplarında anlatıyordun. Bence bilinmeyen dördüncü kişi buradaki Maraşut Mezarlığı'ndadır.

Öte yandan Paçan (Maraşlı) köyünden Hacı Cambaz Ahmet Efendi'nin oğlu Muhammet Kara, bana oranın yerini Maraşlı hocanın yeri olarak gösterdi. Ancak o mezarlığın karşısındaki yere Hopşera köyünden Akif Efendi, babasının vasiyetini yerine getirmek için yanındaki mezarın Maraşlı Hoca efendinin mezarı olduğu şeklinde bir mermer tabela hazırladı. Henüz daha koymadı. Eğer o taş oraya konsa Çaykara'da biri Paçan (Maraşlı) köyü ve diğeri Maraşut Mezarlığı'nda olmak üzere iki tane Maraşlı (Saçaklızâde) Osman Efendi'nin mezarı olduğu ortaya çıkacak. Buda yanlış olur. Çünkü bunlardan biri mutlaka yanlış olacaktır. Onun için genel tevatur ve herkesin ittifakla kabul ettiğine göre Maraşlı Osman Efendi'nin mezarı Paçan (Maraşlı) köyünde olduğudur. Buradaki Maraşut Mezarlığı'nda da ancak Maraşlı hocalardan ya da âlimlerden dördüncüsünün mezarı olduğunu diyebiliriz. Buradaki tevatürde o yöndedir.

### **Muhittin Yıldırım'ın Alan Çalışmaları İçin Yaptırdığı Tespit Tutanaqları**

Muhittin Yıldırım Hoca, Sultan Murat Yaylası'nda bulunan Maraşut Mezarlığındaki Maraşlı âlimin tespit tutanağı başlıklı bir tutanak hazırlatmış olup bu tutanağı imzalattığı kişilerin düşünceleriyle birlikte kayıt altına almıştır. Bu kayıtlardan biri emekli öğretmen Mustafa Yılmaz'ın mezar tespit tutanağı şöyledir<sup>27</sup>:

“Sultanmurat Yaylası'nda bulunan Maraşut Mezarlığındaki Maraşlı âlimin Tespit Tutanağı

#### **Mustafa Yılmaz:**

Ben Mustafa Yılmaz, Trabzon Çaykara Akdoğan Köyü'nden Hasanoğlu 1950 yılı doğumlu olup Sultanmurat Yaylası'ndaki Maraşlılar Mezarlığı ile ilgili bildiklerimi aşağıda yazıya geçiriyorum.

Maraşut Mezarlığı hakkında yaptığım araştırmalarda Maraşlı Saçaklızâde; çevrede bulunan Rum ve Ermeni köylerini İslamlaştıran dört kardeşten biridir. Vefat ettikten sonra kendi adıyla anılan Maraşut Mezarlığı'na defnedilen ilk Mü'min-i Ekber'dir. Mezarı Soğanlı köyünden Koronoğlu Hasan Ağa'nın ayak tarafında yatan en uzun mezardır. Akdoğan köyünden ve diğer köylerden mezarın yerini bana bizzat gösteren kişiler şunlardır:

Cevdet Yavuz (Cevdet Öğretmen), Hasan Rami Yavuz (Hacı Hasan Efendi), Sadullah Bozkurt (Soğanlı Köyünden), Akif Yazıcıoğlu (Soğanlı Köyünden), Hacı Ahmet Kara (Koldere köyünden) Hasan Borazancı (Ataköy'den)

Yukarıda isimleri zikredilen kişilerden mezar yerinin, belirttiğim yer olduğun konusunda kesin kanaate vardım. Hatta bu kişiler bana “biz ölürüz, bizden sonraki kuşaklara bunu anlatın ve gösterin. Burada yatan Maraşlı'nın mezarı unutulmasın” şeklinde vasiyette bulunmuşlardır.”

Muhittin Yıldırım'ın hazırlattığı bir başka tutanak ise şöyledir<sup>28</sup>:

Sultanmurat Yaylası'nda bulunan Maraşut Mezarlığındaki Maraşlı âlimin Tespit Tutanağı

#### **Ruhi Kuran**

Ben Ruhi Kuran; Trabzon Çaykara ilçesinin Soğanlı köyünden Halit oğlu 1939 yılı doğumlu olup Sultanmurat Yaylasındaki Maraşlılar mezarlığıyla ilgili bildiklerimi aşağıda yazıya geçiriyorum. Şöyle ki;

Babamın amcası –Ömer Ağa- bana babasının (Hasan Ağa'nın) mezarını birkaç kere gösterdi. (Ben o sırada 15 yaşında delikanlı idim.)Ve dedi ki: “Maraşutlar Mezarlığının kapı girişinden sol tarafta kurt dedenin (Hasan Ağa'nın mezarı şu mezardır. Onun ayak tarafındaki mezarlardan en uzun olan mezarı da göstererek: “Evladım, bu mezar, bölgeye Maraş'tan gelen üç kardeşten birinin mezarıdır.”

27 Çaykara Akdoğan Köyünden Mustafa Yılmaz'ın yukarıdaki tutanağı 06.08.2012 tarihli 3 nüsha olarak tanzim edilmiş olup bir nüshası bizzat kendisinden imzalı ve onaylı olarak arşivimdedir.

28 Çaykara Soğanlı Köyünden Ruhi Kuran'ın yukarıdaki tutanağı 25.07. 2012 tarihli 3 nüsha olarak tanzim edilmiş olup bir nüshası bizzat kendisinden imzalı ve onaylı olarak arşivimdedir. Ayrıca aynı şahsın Sadullah Akçay ile birlikte el ile çizilmiş bir mezarlık krokisinde mezarlık girişinin sağındaki mezarlığın ayakucundaki mezarlığın Maraşlı alimin mezarı olarak yazdıkları ve imzaladıkları 25. 07. 2012 tarihli tutanağın aslı benim arşivimdedir.

derdi. Bunu defalarca Ömer Ağa'dan kulaklarımla işittim.

Daha sonraları 80'li yıllarda Ahmet amcam, dedesinin mezarını İstanbul'dan gelip yaptırdığında, Yine birlikte mezarlığı ziyaret ettiğimizde dedi ki: "Bu benim dedemin mezarı (Ömer Ağa) şu en uzun mezarda Maraştan gelen üç kardeşten birinin mezarıdır" Bunu bil, unutma.

Benim bu konuda bildiklerim bundan ibarettir.

Muhittin Yıldırım'ın hazırlattığı bir başka tutanak ise şöyledir<sup>29</sup>:

### **Tarihi Mezar tespit Tutanağı**

Yüksel Şahin: Ben 1958 doğumlu Akdoğan köyünden Akif Şahin'den olma Yüksel Şahin. Sultanmurat yaylasındaki Maraşlılar mezarlığıyla ilgili bildiklerimi aşağıda yazıya geçiriyorum.

2000'li yılların yaz gününde rahmetli Hacı Ali Osman Yanılmaz Efendi ile birlikte yayladan Çaykara'ya giderken; daha önce aramızda konuştuğumuz üzere Maraşlılardan geçerken Maraşlı alimin mezarını bana gösterir misin? dedim. Arabayı durdur dedi. Mezarlığın son kısmında kapıya yakın iki mezara bitişik üçüncü mezarı gösterip maşat taşlarının biri sağa biri sola doğru eğik olduğunu gördüm. Fatiha'mı okuyup birlikte mezarlıktan ayrılırken Ali Osman Efendi bana, "bu mezar Maraş'tan buralara *İslam*'ı yaymak için gelen kardeşlerden dördüncüsüdür. Ama bunu çoğu insan bilmez dedi. Bu konuda bildiklerim bundan ibarettir. 01.08.2012

Muhittin Yıldırım'ın Sadullah Akçay'a hazırlattığı bir başka tutanak ise şöyledir:

Sadullah Akçay:"Ben Sadullah Akçay, 1951 yılı doğumlu, Ahmet Akçay'dan olma. Soğanlı köyündenim. Sultanmurat yaylasındaki Maraşlı âlimin mezarlığı ile ilgili bildiklerim aşağıdadır:

Rahmetli annem beni 8-9 yaşlarında iken çok kere Maraşlılar mezarlığına götürüp Maraşlı âlimin mezarında Kur'an okurdu. Buna çok defa şahit olduğumu hatırlıyorum. Maraşlı âlimin mezarı kapı girişinden sol tarafta bulunan en uzun maşatlı ve en uzun mezar olduğunu, annemim beni mezarlığa götürmesinden ve mezarı bana göstermesinden biliyorum.

Bildiklerim bundan ibarettir.

### **Muhittin Yıldırım'ın Tespit Tutanakları**

Maraşlılar Mezarlığındaki Maraşlı'nın mezarının olduğu konusu bilinmesine rağmen mezarın bir kitabesinin olmaması, yazılı belgesinin olmaması dolayısıyla belgeleyemeyen Muhittin Hamdi Yıldırım, bu konuyu literatüre geçirebilmek amacıyla ayrıntılı bilgisi olanları tek tek yazılı ve kayda geçecek şekilde sözlü tutanaklarla belgelendirmeye çalışmıştır. Yukarıdaki imzalı bilgi tutanaklarından başka aşağıda bir nüsha olan ve 18 imzalı tutanakta bu konuyu kesinleştirmiştir<sup>30</sup>:

Çalışmaya "burada Maraşlı âlimin mezarı olduğunu duydum" diyerek imza koyanlar, isimleri ve köyleriyle birlikte 2012 Yılı itibarıyla aşağıdadır:

63 yaşında Köknar doğumlu Vahit Mazlum,  
85 yaşında Akdoğan köyünden İbrahim Taşkın,  
79 yaşında Akdoğan köyünden Hüsnü Bilgin (Hanecizadelere emekli il müftüsü)  
57 yaşında Akdoğan köyünden Hamza Yavuz,  
84 yaşında Soğanlı köyünden Mehmet Hakyemez,  
73 yaşında Soğanlı köyünden Ömer Gümüş,  
73 yaşında Soğanlı köyünden Ruhi Kuran,  
61 yaşında Soğanlı köyünden Enver Çamur,  
60 yaşında Soğanlı köyünden Sadullah Akçay,  
85 yaşında Soğanlı köyünden Ali Rıza Altuncu,  
83 yaşında Soğanlı köyünden Şevket Akçay,  
56 yaşında Soğanlı köyünden Ahmet Turan"

29 Çaykara Akdoğan Köyünden Akif Şahin'in yukarıdaki tutanağı 01.08.2012 tarihli 2 nüsha olarak tanzim edilmiş olup bir nüshası bizzat kendisinden imzalı ve onaylı olarak arşivimdedir.

30 Muhittin Yıldırım'ın tek tek sorarak, söyleyerek yazdırarak Temmuz ve Ağustos 2012 tarihleri arasında imzalatıldığı bu tutanak tek nüsha olarak Haşim Albayrak arşivinde bulunmaktadır.

## Sonuç

Trabzon'da ve özellikle Of ve çevresinde Kahramanmaraşlılara derin bir sevgi ve muhabbet vardır. Bunun temelinde Trabzon'da türbesi ve adına cami bulunan Gülbahar Hatun ve Saçaklızâdeler vardır. Gülbahar Hatun, Osmanlıların en büyük padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in annesi olarak, onun valiliği sırasında uzun süre Trabzon'da kalmış ve burada ölmüştür. Gülbahar Hatun, Dulkadiroğlu Devleti hükümdarı Sultan Alaüddeve Bozkurt Bey'in kızı olup gerçek adı Ayşe Hatun'dur. Onun Trabzon'a gelirken yanında getirttiği hizmet personelleri Maraşlı olunca, onların toplu olarak yaşadıkları yer Maraş olarak anılmış ve onların toplu yaşadıkları yerler Rus işgali sırasında büyük bir caddeye dönüştürüldüğünde bu cadde Maraş Caddesi olarak kalmıştır.

Of ve çevresinde ise fetihten uzun yıllar sonraları bile Müslümanlaşma oranı çok düşük iken iki ayrı dönemde bu oranlar birden bire yoğunluk kazanmıştır. Resmi ve kesin rakamlara göre olan bu yoğunluğun artışı Kahramanmaraş'tan gelen Saçaklızâdeler'in etkili olduğu tüm çevre halkının rivayet ve tevatürleri sonucu sabittir. İsimler ve soyadı belli olduğuna göre bu soyun ilk kişisi olan Saçaklı Muhammed ve oğulları Osman, Hasan ve Mehmet ile İlyas Efendiler vardır. Saçaklı Muhammed, döneminin en önemli eğitim yazarlarından olup çok sayıda eseri vardır. Mezarı Gaziantep'tedir. Oğullarından Osman Efendi, Çaykara Paçan köyünde türbesi olup onun geldiği yere hürmeten köyün adı Maraşlı köyü olarak değişmiştir. Hasan Efendi ise, Of Eskipazar semtinde mezarı olup Of'un sahil kesiminde irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Birde Saçaklızâde oğullarından Osman ve Hasan'ın kardeşi olarak mezarı Yente (Çayıroba) köyünde olan İlyas Efendi vardır. İlyas Efendi'nin Saçaklızâde soyundan olmayıp onun öğrencilerinden olduğuna dair yoğun rivayetler vardır. Genel kanı, Saçaklızâde'nin üç oğlunun Of ve çevresinde olduğu konusundan hareketle diğerinin de mezarı bulunmadığından Yente'de yatanın Saçaklızâde İlyas Efendi olduğudur. Son yıllarda Muhittin Yıldırım ve tarafımdan yapılan alan çalışmalarında Çaykara Sultanmurat Yaylasındaki Maraşut (Maraşlılar) adıyla bilinen mezarlıkta yatan şahısın Saçaklızâde olduğu ortaya çıkmıştır. Saçaklızâdeler üç kardeş geldiklerine göre İlyas Efendi'de Saçaklızâde'nin talebesi olduğuna göre bu kişinin Saçaklızâde'nin Of'a gelen üç kardeşten biri olan Mehmet ya da Muhammed Efendi olduğudur.

Sonuç olarak "K. Maraşlı Saçaklızâdeler" in Of ve çevresine yaptığı misyonerlik faaliyetlerinin ancak rivayet ve rivayetlere dayalı, rivayetleri kaynak kullanarak yapılan eserler vardır. Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler Of, Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat ilçeleri ile eskiden Of livasına bağlı köylerde yaygın olarak bilinen adlarına rivayetler, menkıbelerde söylenen isimler gerçek kimselerdir. Fakat rivayetlerde söylenen isimler ile rivayetlerde ortaya konulan tarihler arasında çelişkiler vardır. Bu çelişkilerin çözülmesi için Of ve çevresinde Müslüman nüfus artışı hızının yoğun olduğu iki dönem vardır. Belirlenen isimlerin bu ikim içerisinde tarihlerini aramak gerekir. Tarihler arandığında ise genel kabulün aksine Saçaklızâdelerin Of ve çevresine gelişlerini 1681 yılından öncesinde aramak daha doğru olabilir.

Bütün bunların doğrultusunda Trabzon'da ve özellikle Of ve çevresindeki ilçelerde Saçaklızâdeler'e ve onların nezdinde tüm Kahramanmaraşlılara derin sevgi ve muhabbet vardır. Bu muhabbet o kadar ileri seviyededir ki çok sayıda Of ve çevresindeki sülaleler kendilerinin Kahramanmaraş'tan veya onun bağlı olduğu Şam'dan geldiklerini soy şecerelerinde belirtirler.